

Zbigniew Janczewski

Prawodawstwo Konferencji Episkopatu Polski i Prymasów w zakresie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 40/3-4, 125-202

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ZBIGNIEW JANCZEWSKI

PRAWODAWSTWO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I PRYMASÓW W ZAKRESIE SAKRAMENTÓW WTAJEMNICZENIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Spis treści: – Wstęp. – 1. Chrzest. – 1.1. Przygotowanie do przyjęcia sakramentu chrztu. – 1.2. Przyjmujący chrzest. – 1.3. Chrzestni. – 1.4. Zapisanie i stwierdzenie przyjętego chrztu. – 2. Bierzmowanie. – Przygotowanie do przyjęcia bierzmowania. – 2.2. Sprawowanie bierzmowania. – 2.3. Szafarz bierzmowania. – 2.4. Przyjmujący bierzmowanie. – 2.5. Świadkowie bierzmowania. – 2.6. Stwierdzenie i zapisanie bierzmowania. – 3. Eucharystia. – 3.1. Szafarstwo Eucharystii. 3.1.1. Nadzwyczajny szafarz Komunii św. – 3.2. Uczestnictwo w Eucharystii. – 3.2.1. Obowiązek uczestnictwa w Eucharystii. – 3.2.2. Msze św. z udziałem dzieci. – 3.2.3. Komunia św. chorych. 3.2.4. Komunia wielkanocna. – 3.3. Obrzędy sprawowania Eucharystii. – 3.3.1. Język w sprawowaniu Mszy św. – 3.3.2. Strój liturgiczny. – 3.4. Czas sprawowania i udzielania Eucharystii. – 3.4.1. Czas celebracji Mszy św. – 3.4.2. Udzielanie Komunii św. – 3.5. Przechowywanie i kult Eucharystii. – 3.5.1. Przechowywanie Najświętszego Sakramentu. – 3.5.2. Kult Najświętszego Sakramentu. – 3.5.2.1. Adoracja Najświętszego Sakramentu. – 3.5.2.2. Procesje eucharystyczne. – 3.5.2.3. Nabożeństwa z Najświętszym Sakramentem. – Zakończenie.

Wstęp

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego – chrzest, bierzmowanie i Eucharystia to fundamenty, na których każdy chrześcijanin winien budować swoje życie duchowe. Wierny odrodzony przez chrzest, zostaje umocniony przez bierzmowanie, a w Eucharystii otrzymuje pokarm życia wiecznego. Ponieważ wszystkie sakramenty należą do depozytu wiary, tylko Stolica Apostolska może wydawać normy na ich temat. Najwyższy prawodawca kościelny zezwolił jednak, aby Konferencja Episkopatu, a także prymas Polski regulowali prawem pewne kwestie dotyczące sakramentów. Prymas otrzymał nadzwyczajne uprawnienia na mocy których mógł stanowić prawo w Kościele w naszej ojczyźnie w 1945 roku, natomiast Konferencja Episkopatu stała się prawodawcą od Soboru Watykańskiego II¹. Niniejszy artykuł omawia przepisy wydane przez tychże polskich prawodawców w zakresie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego.

¹ Szerzej na ten temat w: Z. J a n c z e w s k i, *Uprawnienia Konferencji Biskupów w zakresie prawa o sakramentach św.*, Prawo Kanoniczne 40 (1997) nr 1-2, s. 103-114; Z. J a n c z e w s k i, *Prerogatywy prymasów Polski*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 31 (1998) s. 81-92.

1. Chrzest

Chrzest to fundament całego życia chrześcijańskiego i zarazem brama otwierająca dostęp do innych sakramentów. Przez chrzest zostajemy wyzwoleni z grzechu, stając się dziećmi Bożymi. Zostajemy także wszczępieni w Kościół. (kan. 849). Podmiotem chrztu może być człowiek jeszcze nie ochrzczony (kan. 864), który zwykle jest przygotowywany do przyjęcia tego sakramentu.

1.1. Przygotowanie do przyjęcia sakramentu chrztu

Okres przygotowania do chrztu nazywany jest katechumenatem, przygotowującego się nazywamy katechumenem. Pозиcję prawną katechumena w Kościele określa kan. 206 § 1 KPK 1983. Stwierdza on, że z Kościołem w specyficzny sposób złączeni są katechumeni, czyli ci, którzy pod natchnieniem Ducha św. wyraźną wolą proszą o włączenie do niego i dlatego zarówno pragnieniem, jak też życiem wiary, nadziei i miłości które praktykują, łączą się z Kościołem, wspierającym ich już jako swoich. Posiadają więc podmiotowość prawną w Kościele i cieszą się tymi samymi prawami co inni wierni, za wyjątkiem tych praw, które wymagają uprzedniego przyjęcia sakramentu chrztu².

Dwa lata po ogłoszeniu rytuału – Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych, dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich³ – to jest w dniu 9.05.1989 r., Konferencja Episkopatu Polski wydała Instrukcję dla duchowieństwa na temat wprowadzenia w życie tychże Obrzędów⁴. Instrukcja nakłada najpierw na duszpasterzy obowiązek poznania księgi Obrzędów. W seminariach duchowych Obrzędy powinny być starannie omówione na wykładach, duchowieństwo ma je studiować w czasie konferencji rejonowych i dekanalnych, a także na specjalnych sympozjach. Należy wtedy dobrze zaznajomić uczestników z treścią specjalnego Wprowadzenia teologiczno-pastoralnego oraz wyczerpująco omówić poszczególne obrzędy, czyli:

² G. Della Torre, *De Populo Dei*, w: *Commento al Codice di Diritto canonico*, (pod red. P. Pinto), Roma 1985, s. 112 – 113.

³ *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych, dostosowanie do zwyczajów diecezji polskich*, Katoiwce 1988.

⁴ *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, 9.05.1989, Pismo Okólne 2/1989/ s. 6–9; Dokument ten obowiązuje we wszystkich diecezjach w Polsce na mocy kan. 851 pkt 1 KPK 1983, który postanawia, iż dorośli zamierzający przyjąć chrzest winien być do niego odpowiednio przygotowany zgodnie z obrzędem wtajemniczenia, przystosowanym przez konferencję Episkopatu oraz szczegółowymi przepisami przez nią wydanymi. Powyższa Instrukcja zawiera takie właśnie przepisy.

1. Obrzędy katechumenatu podzielone na stopnie;
2. Uproszczony obrzęd wtajemniczenia dorosłych;
3. Skrócony obrzęd wtajemniczenia dorosłych w niebezpieczeństwie śmierci;
4. Przygotowanie do bierzmowania i Eucharystii dorosłych, którzy przyjęli chrzest jako dzieci, ale nie otrzymali pouczenia w wierze;
5. Obrzędy wtajemniczenia dzieci, które osiągnęły wiek katechizacyjny⁵.

Przygotowaniem dorosłego, czyli używającego rozumu (kan. 867 § 2), zasadniczo powinien kierować kapłan, chociaż w niektórych przypadkach konieczna staje się pomoc świeckich katechetów. Stąd też należy zatroszczyć się w diecezjach o formację ludzi, mogących przygotowywać dorosłych do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego⁶.

Dekret Soboru Watykańskiego II o działalności misyjnej Kościoła stwierdza, że ci którzy przyjęli Boga za pośrednictwem Kościoła winni być dopuszczeni do katechumenatu przez obrzędy liturgiczne. Sam katechumenat nie polega tylko na wyjaśnieniu dogmatów i przykazań, lecz na kształtowaniu całego życia chrześcijańskiego przez odpowiednie ćwiczenia. O chrześcijańskie wtajemniczenie w katechumenacie powinni troszczyć się kapłani, katechiści i cała społeczność wiernych, szczególnie zaś rodzice chrzestni (DM 14). Kan. 851 pkt 1 KPK 1983 nakazuje, aby dorosły przed przyjęciem chrztu przeszedł różne stopnie wtajemniczenia sakramentalnego, zgodnie z przepisami wydanymi przez Konferencję Episkopatu. *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*. Konferencji Episkopatu Polski postanawia, że przygotowanie katechumenów powinno obejmować:

- a) przekazanie zasad wiary i moralności,
- b) wprowadzenie w praktykę modlitwy osobistej i świadomego uczestnictwa w liturgii,
- c) wprowadzenie w praktykę życia chrześcijańskiego,
- d) kształtowanie postawy apostołskiej i współdziałania w ewangelizacyjnej misji Kościoła⁷.

W myśl powyższych postanowień dorosły przed przyjęciem chrztu winien przejść okres gruntownego przygotowania. Do istotnych elementów tego przygotowania należy odpowiednie zaznajomienie się z prawdami wiary i obowiązkami chrześcijanina oraz praktykowanie życia chrześcijańskiego w czasie trwania katechumenatu⁸.

⁵ Tamże, pkt 3.

⁶ Tamże, pkt 14.

⁷ Tamże, pkt 2.

⁸ J. D y d u c h, *Udział świeckich w chrześcijańskim wtajemniczeniu dorosłych*, *Notificaciones e Curia Metropolitana Cracoviensi* 126 (1986) nr 9–10, s. 213.

Program przygotowania katechumena musi być dostosowany do jego poziomu umysłowego i wiedzy religijnej. Powinien on dobrze opanować naukę Kościoła dotyczącą prawdy wiary i moralności w zakresie podanym w katechizmach dla dorosłych⁹.

W miastach, w których mieszka większa liczba dorosłych kandydatów do chrztu, Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski poleca zorganizować wspólny katechumenat przy wybranym kościele. Ośrodek taki może zostać powołany również w dekanatach¹⁰.

Elementy wtajemniczenia chrześcijańskiego powinny znaleźć szerokie zastosowanie we wszystkich formach katechizacji. Omawiany dokument nakazuje częste powracanie do katechezy typu mistagogicznego i przypominanie wiernym znaczenia sakramentów, które przyjęli. Księga *Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* ma stać się źródłem inspirującym nowe formy katechizacji i współdziałania wiernych w życiu oraz zadaniach Kościoła lokalnego¹¹.

Instrukcja przypomina, że stosownie do kan. 863 KPK 1983 o zamiarze udzielenia chrztu dorosłemu należy zawiadomić biskupa diecezjalnego, aby o ile uzna to za stosowne sam udzielił chrztu i bierzmowania¹². Do obowiązków duszpasterza należy zatem powiadomienie biskupa o zamierzonym fakcie chrztu osoby, która ukończyła 14 rok życia¹³.

Dokument Konferencji Episkopatu Polski zwraca uwagę na dodatek do *Obrzędów*, w którym zawarte są wskazania i obrzędy przyjęcia ważne ochrzczonych do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim i nakazuje dostosowanie do nich dotychczasowych praktyk w tym względzie¹⁴.

Instrukcja informuje też, że wszelkie trudności, powstające przy stosowaniu księgi *Obrzędów* i projekty dalszego jej zastosowania do warunków polskich, należy zgłaszać do Komisji Episkopatu ds. Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego. Ogłasza również dzień wejścia w życie *Obrzędów* – w uroczystość Zesłania Ducha św. 14 maja 1989 r.

Problematyką udzielania chrztu dzieciom zajmuje się *Instrukcja duszpasterska Episkopatu z dnia 14–15.12.1977 r.*¹⁵. Znajdujemy w niej także fragmenty poświęcone przygotowaniu do chrztu.

⁹ *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem...*, pkt 5.

¹⁰ Tamże, pkt 6.

¹¹ Tamże, pkt 11 – 12.

¹² Tamże, pkt 9.

¹³ J. D y d u c h, dz. cyt., s. 213,

¹⁴ *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem...*, pkt 13.

¹⁵ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom*, 14 – 15.12.1977, *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 33 (1978) nr 5 – 6, s. 98–101; Dokument ten powstał na mocy upoważnień Stolicy Apostolskiej, zawartych w Ritua-

Instrukcja przypomina najpierw, że odnowiony obrzęd chrztu dzieci, zamieszczony w rytuale *Obrzędy chrztu dzieci*¹⁶ obowiązuje od Wielkanocy 1973 r. Dwa wstępy do tego rytuału, zawierające zasady dogmatyczne, liturgiczne, duszpasterskie i prawne przeznaczone dla całego Kościoła mają charakter dosyć ogólny, dlatego *Instrukcja Episkopatu* podaje wskazania bardziej szczegółowe¹⁷.

Przygotowanie duszpasterskie do chrztu dzieci polega na głoszeniu nauki o misterium chrztu w homiliach niedzielnych (zwłaszcza w jedną z niedziel Wielkiego Postu i niedzielę Chrztu Pańskiego) oraz w kazaniach okolicznościowych. Dokonuje się ono także w katechizacji dzieci i młodzieży, w trakcie której należy omawiać problematykę sakramentu zgodnie z obowiązującym programem. Starsze dzieci i młodzież trzeba nauczyć sposobu udzielania chrztu w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 861 § 2 KPK 1983). Wierni mają być pouczeni o przepisach prawnych i liturgicznych w ogłoszeniach podawanych podczas liturgii mszalnej (szczególnie w Adwencie i Wielkim Poście), umieszczanych równocześnie na tablicy ogłoszeń lub wywieszanych na widocznym miejscu w formie plakatu. Wskazane jest, aby informacje te były na stałe dostępne wiernym. Niezwykle ważnym środkiem głoszenia nauki o sakramencie chrztu i kształtowaniu właściwej postawy wiernych jest sprawowanie liturgii tego sakramentu z udziałem wspólnoty parafialnej¹⁸.

Instrukcja zwraca uwagę, aby dążyć do tego, by rodzice zgłaszali swoje dziecko do chrztu najpóźniej dwa tygodnie przed planowanym terminem ceremonii¹⁹. Przy zgłoszeniu powinni być obecni ojciec i matka, chyba że istnieje uzasadniona przyczyna nieobecności jednego z rodziców. Zgłoszenie ma przyjmować wyłącznie duszpasterz, ustalając z rodzicami dokładny termin chrztu i omawiając sprawy związane z ich udziałem w liturgii oraz z przyszłym wychowaniem dziecka. Kapłan powinien przy tym poznać życie religijne środowiska, w którym dziecko będzie wychowywane, udzielić rad, wskazówek i potrzebnej zachęty. O ile jest to możliwe i zachodzi taka potrzeba, ma zachęcić rodziców do zlikwidowania zaniedbań religijnych,

le Romanum, Ordo Baptismi Parvulorum, De initiatione christiana, IV. De adaptationibus quae Conferentiis Episcopalis competunt, nr 30 i Uwagi wstępne do chrztu dzieci, nr 25., editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.

¹⁶ *Obrzędy chrztu dzieci*, Katowice 1972.

¹⁷ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom...*, s. 98.

¹⁸ Tamże, s. 99.

¹⁹ *Rytuał Rzymski zachęca, aby w wyborze terminu chrztu kierować się w pierwszym rzędzie względem na zbawienie dziecka, aby nie zostało pozbawione dobrodziejstwa tego sakramentu. Trzeba mieć również na uwadze zdrowie matki, by wzięła udział w obrzędzie jeśli to jest możliwe. Por: Rituale Romanum, Ordo Baptismi Parvulorum, Praenotanda, nr 8, pkt 17.*

a także przyjęcia Eucharystii w dniu chrztu dziecka oraz pouczyć o chrześcijańskim charakterze uroczystości domowych.

Instrukcja Episkopatu o udzieleniu sakramentu chrztu św. dzieciom omawia także przygotowanie duszpasterskie ich rodziców i chrzestnych. Poleca przeprowadzić w parafiach bezpośrednie katechezy przygotowawcze do chrztu. Udział w nich mają wziąć rodzice dziecka i jego chrzestni. W parafiach liczących powyżej 5 tysięcy wiernych katechezy takie powinny być prowadzone systematycznie co tydzień w ustalony dzień i o stałej godzinie, natomiast w mniejszych stosownie do potrzeb, zwłaszcza przed Świętami Wielkanocnymi i Bożego Narodzenia. Przygotowaniem duszpasterskim jest także homilia i słowa powitania, wygłaszane przez szafarza w czasie liturgii chrztu²⁰.

Duszpasterze winni tak przygotować liturgię i ustalić czas sprawowania sakramentu chrztu św., aby wierni mogli w niej uczestniczyć jak najliczniej i owocnie. Zasadniczo należy udzielać tego sakramentu podczas Mszy św.²¹.

Wszystkie sprawy związane z omówieniem chrztu dziecka trzeba załatwić kilka dni przed ceremonią, aby w spokoju przeżyć samą uroczystość. Instrukcja zaleca urządzać raz w roku błogosławieństwo dzieci (np. z okazji Międzynarodowego Dnia Dziecka) wspominając i nawiązując do rocznicy chrztu²².

Z przygotowaniem do chrztu łączy się pośrednio decyzja rodziców dziecka, dotycząca nadania mu imienia. Omawiana Instrukcja Episkopatu Polski stwierdza, że duszpasterze mają wcześniej zachęcać wiernych, aby swoim dzieciom nadawali imiona katolickie. Mówi o tym także kan. 855 KPK 1983. Nie istnieje ścisły obowiązek nadawania dziecku imienia chrześcijańskiego²³, jednakże stosowne jest nadanie przynajmniej jednego imienia z katalogu świętych kanonizowanych, aby ochrzczony miał w świętym wzór do naśladowania i patrona wobec Boga²⁴.

²⁰ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom...*, s. 101 – 102.

²¹ Tamże, s. 101.

²² Tamże, s. 102.

²³ F. M. Cappello. *Tractatus canonico-moralis de Sacramentis* vol. I, *De sacramentis in genere, de baptismo, de confirmatione et Eucharistia*, ed. 6, Taurini – Romae 1953, n. 173, s. 151; B. Daly, *Canonical Requirements of Parents in Cases of Infant Baptism According to the 1983 Code*, *Studia Canonica* 20 /1986/ n.2, s. 438.

²⁴ M. Pastuszeko, *Prawo o sakramentach św. Normy ogólne i sakrament chrztu*, t. I, Warszawa 1983, s. 276.

1.2. Przyjmujący chrzest

Przyjmującym chrzest może być zarówno niemowlę, dziecko, jak i osoba dorosła. O udzielenie chrztu dzieciom proszą zazwyczaj ich rodzice lub opiekunowie. *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom*, z 1977 r. nakazuje dopuszczać do chrztu wszystkie dzieci zgłoszone przez rodziców lub prawnych opiekunów, jeżeli osoby te są wierzące i zobowiążą się do wychowania swoich dzieci w wierze, w której zostaną one ochrzczone²⁵. Wychowanie w wierze to doprowadzenie dziecka do świadomej przyjaźni z Chrystusem, co dokonuje się przez przekazanie mu podstawowych prawd wiary i zasad moralności głoszonych przez Kościół katolicki, nauczanie go modlitwy, włączenie dziecka w życie wspólnoty katolickiej poprzez uczestnictwo w Mszy św. niedzielnej, posyłanie na naukę religii, doprowadzenie do pełnego udziału w Eucharystii i przyjęcie sakramentu bierzmowania, a także wprowadzenie w dojrzałe i odpowiedzialne życie chrześcijanina²⁶. Instrukcja postanawia, aby:

- a) nie udzielać sakramentu chrztu małym dzieciom bez faktycznej wiedzy jego rodziców (opiekunów) lub wbrew ich woli.
- b) jeżeli rodzice dziecka porzestają na małżeństwie cywilnym, starać się o doprowadzenie ich do zawarcia małżeństwa sakramentalnego przed chrztem dziecka, w przypadku wyraźnej odmowy, żądać na piśmie oświadczenia od rodziców dziecka i chrzestnych, że zobowiązują się wychować je w wierze katolickiej (żądać takiego oświadczenia również w przypadku, gdy rodzice żyją bez ślubu kościelnego z powodu przeszkód kanonicznych),
- c) udzielać chrztu dziecku, którego jedno z rodziców jest niewierzące,
- d) w przypadkach trudnych i zawiłanych podjąć decyzję po wnikliwym rozpatrzeniu sprawy, a w razie potrzeby zwrócić się do ordynariusza²⁷.

Po ukazaniu się omawianej Instrukcji, w 1983 r. został wydany nowy KPK. W kan. 868 wymaga on do godziwości chrztu dziecka nie tylko wiedzy jego rodziców lub opiekunów prawnych o zamiarze ochrzczenia dziecka, jak to było w Instrukcji, ale zgody tych osób na chrzest (par. 1 nr 1). Dodatkowo zezwala chrzczyć dzieci nawet wbrew woli rodziców, jeżeli dziecko znajduje się w niebezpieczeństwie śmierci (par. 2)²⁸. Po uwzględnieniu tych dwóch zmian

²⁵ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom...*, s. 98.

²⁶ Tamże; J. Gręźlikowski, *Sakrament chrztu w świetle przepisów Kodeksu prawa kanonicznego*, Kronika Diecezji Włocławskiej 73 /1990/ nr 11–12, s. 355.

²⁷ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu chrztu św. dzieciom...*, s. 98.

²⁸ J. M. Marti, *La regulacion canonica del bautismo de ninos en peligro de muerte..*, *Ius Canonicum* 62/199/ s. 730 – 733.

wprowadzonych przez prawo powszechne omówione powyżej przepisy Instrukcji Episkopatu obowiązują nadal.

W tym miejscu należy jeszcze dodać, iż przepisy późniejszej *Instrukcji dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* z 1989 r.²⁹ postanawiają, aby dążyć do tego, by w miastach biskupich sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (a więc i chrzest) były przyjmowane przez dorosłych w Wigilię Paschalną w kościele katedralnym³⁰.

1.3. Chrzestni

W ceremonii udzielania sakramentu chrztu świętego obok przyjmującego chrzest i szafarza winien uczestniczyć także chrzestny. KPK 1917 postanawiał, że dla każdego dziecka należy wybrać ojca i matkę chrzestną. Wybór ten należy do rodziców dziecka (por. kan. 765 nr 4). Duszpasterz winien jednak sprawdzić, czy przedstawieni kandydaci spełniają warunki określone przez Kościół. *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom* z 1977 r. stwierdza, że w Polsce chrzestni powinni mieć ukończoną 15 lat życia i być katolikami wyznającymi swą wiarę życiem zgodnym z nauką Kościoła. Nie wolno dopuszczać do pełnienia tej funkcji np. osób żyjących w niesakramentalnym związku małżeńskim oraz młodzieży, która nie uczęszcza na katechizację. Fakty te mają być stwierdzone przy pomocy odpowiednich zaświadczeń. Omawiana Instrukcja zachęca duszpasterzy, aby doradzali rodzicom znajdować chrzestnych wśród bliższej rodziny i sąsiadów, przeciwstawiając się równocześnie zapraszaniu na rodziców chrzestnych ludzi przygodnych, dobrze sytuowanych, którzy jak można przypuszczać nie będą w przyszłości interesować się wychowaniem religijnym chrześniaka. Należy żądać od rodziców chrzestnych nieznanymi duszpasterzowi odpowiedniego świadectwa kwalifikacyjnego z ich parafii zamieszkania³¹.

Instrukcja stwierdza, że wierny Kościoła prawosławnego może być powołany na chrzestnego jeżeli:

- a) życzą sobie tego rodzice dziecka dla uzasadnionych powodów,
- b) zapewnione jest wychowanie dziecka w wierze katolickiej,
- c) na pierwszego chrzestnego powołany jest katolik,

²⁹ *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, 9.05. 1989, Pismo Okólne 2 /1989/ s. 6 – 7.

³⁰ Tamże, pkt 10.

³¹ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom...*, s. 100.

d) kandydat został ochrzczony w Kościele prawosławnym, wyznaje wiarę tego Kościoła i ukończył 15 lat.

Chrześcijanie innych wspólnot odłączonych mogą być dopuszczeni do udziału w liturgii jako świadkowie chrztu, a nie jako chrzestni, przy czym warunki powołania na świadka chrztu są takie, jak przy dopuszczaniu chrzestnych z prawosławia³².

Obecnie obowiązujący KPK 1983 podwyższa wiek wymagany do pełnienia funkcji chrzestnego do ukończonych 16 lat, chyba że biskup diecezjalny określił inny wiek³³, albo proboszcz lub szafarz jest zdania, że słuszna przyczyna zaleca dopuszczenie wyjątku (kan. 874 § 1 nr 2). Kodeks odebrał możliwość pełnienia funkcji chrzestnych osobom należącym do Kościoła prawosławnego, na co zezwalała omawiana instrukcja. Mogą oni teraz, podobnie jak wierni innych niekatolickich chrześcijańskich wspólnot kościelnych, pełnić jedynie funkcję świadka chrztu (kan. 874 § 2).

1.4. Zapisanie i stwierdzenie przyjętego chrztu

Zapisanie chrztu w odpowiedniej księdze jest konieczne, aby w przyszłości można było w sposób pewny stwierdzić jego przyjęcie. PKP 1917 nakazywał prowadzenie w każdej parafii księgi ochrzczonych (kan. 470). Proboszcz zaraz po chrzcie miał obowiązek zapisać ten fakt w księdze ochrzczonych.

Do roku 1945 na części terytorium Polski np. na terenach dawnego Królestwa Kongresowego akta urodzonych, zaślubionych i zmarłych były ściśle związane z metrykami kościelnymi. Proboszcz parafii pełnił tam równocześnie funkcję urzędnika stanu cywilnego³⁴. Jemu zatem zostało powierzone prowadzenie aktów zarówno dla celów kościelnych, jak i dla celów państwowych³⁵. Sytuacja zmieniła się po zakończeniu wojny. Dnia 25.09.1945 r. władze państwowe wydały dekrety postanawiające, że kompetentnymi do prowadzenia aktów stanu cywilnego są jedynie państwowi urzędnicy stanu cywilnego, natomiast stan cywilny osób stwierdza się wyłącznie na podstawie aktów świeckich³⁶.

³² Por. *Dyrektorium Ekumeniczne*, nr 48 i 57, AAS 59/167/ s. 591.

³³ A. M. M e l i a, *La potestad de los obispos sobre los sacramentos*, Revista Espanola de Derecho Canonico, 40 /1984/ nr 15, s. 8.

³⁴ S. N o w a k o w s k i, *Przepisy o aktach stanu cywilnego na terenie b. Królestwa Kongresowego dla wyznań chrześcijańskich*, Zduńska Wola 1932, s. 5.

³⁵ Tamże, s. 49; Szerzej na ten temat w: W. J e m i e l i t y, *Akta stanu cywilnego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 38 /1995/ nr 1 – 2, s. 163 – 188.

³⁶ Dekret. *Prawo o aktach stanu cywilnego*, 25.09.1945, Dziennik Ustaw z 7.11.1945 r., Nr 48, poz. 272, Art. 1 Dekret. *Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego*, Dziennik Ustaw z 7.11.1945 r., Nr 48, poz. 273, Art. 1.

Jednym z pierwszych aktów prawnych, wydanych przez Konferencję Episkopatu Polski po zakończeniu II wojny światowej (1939 – 1945), dotyczących skaramentów były *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych: ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństw i zmarłych oraz księgi stanu dusz*³⁷. Miały one między innymi zobligować proboszczów do dalszego starannego spisywania ksiąg metrykalnych mimo zmienionej sytuacji, ujednolicając jednocześnie działania duszpasterzy w tej dziedzinie na terenie całego kraju. Wydanie powyższych przepisów wiązało się także z ogromną migracją ludności w okresie powojennym z terenów Polski wschodniej, zajętych przez ZSRR i równoczesnym zasiedlaniem ziem odzyskanych. Polacy przybywający ze wschodu często nie posiadali świadectw chrztu (służących równocześnie do stwierdzenia stanu wolnego). Nie było możliwe uzyskanie takiego świadectwa, ponieważ księgi parafialne, na podstawie których je wydawano, w czasie działań wojennych lub po wojnie zaginęły. Natomiast na ziemiach odzyskanych proboszczowie narodowości niemieckiej wyjeżdżając do Niemiec zabierali księgi parafialne ze sobą. Polscy księża obejmujący parafie na tych terenach zastawali je najczęściej ogołocone ze wszystkich dokumentów, musieli więc zakładać nowe księgi.

Przepisy Konferencji Episkopatu Polski o prowadzeniu ksiąg parafialnych przytaczają kan. 470 KPK 1917, przypominając, iż księga ochrzczonych powinna być też prowadzona przy kościołach filialnych, w ekspozyturach, wikariatach wieczystych, placówkach duszpasterskich nie erygowanych jako parafie, gdzie jednak samodzielnie wykonywana jest piecza duszpasterska, o ile ordynariusz w poszczególnym przypadku czego innego nie zarządzi³⁸.

Wszystkie księgi parafialne, w tym księgę ochrzczonych, prowadzi proboszcz lub jego zastępca, osobiście za to odpowiadając (kan. 2383 KPK 1917), natomiast wikariusze pracownicy pomagają mu w spełnianiu tego obowiązku.

Akta w księdze ochrzczonych (a także bierzmowanych, małżeństw i zmarłych) spisuje się i podpisuje bezzwłocznie po dopełnionym obrzędzie religijnym, równoległe w 2 jednobrzmiących księgach. Jeden egzemplarz ksiąg parafialnych pozostaje zawsze na miejscu, drugi natomiast po ukończeniu roku ma być przesłany w myśl kan. 470 § 3 KPK 1917 do kurii diecezjalnej³⁹.

³⁷ *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych: ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństw i zmarłych oraz księgi stanu dusz, 5 – 7.09.1947*. Kronika Diecezji Włocławskiej 42 /1948/ nr 1, s. 1–7; Przepisy te obowiązywały w Polsce na mocy autorytetu moralnego, jakim cieszyła się Konferencja Episkopatu Polski, a także na skutek promulgowania ich w diecezjach przez biskupów rezydencjalnych.

³⁸ *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych...*, pkt I, nr 1.

³⁹ Tamże, pkt I, nr 2–3.

Każda z ksiąg służy do spisywania tylko jednego rodzaju akt i musi być przechowywana na stałe w archiwum parafialnym. Po ukończeniu roku kalendarzowego proboszcz zapisuje w niej:

„Niniejsza księga ochrzczonych (względnie inna) parafii NN zawiera akta od do ... włącznie, spisane zgodnie z przepisami prawa kościelnego na stronicach od ... do ..., co stwierdzam swoim podpisem i pieczęcią parafialną.” Nazwa miejscowości, data, podpis proboszcza i pieczęć.

Wszystkie księgi parafialne należy sporządzać z trwałego i jakościowo dobrego papieru. Ich oprawa winna być także trwała i mocna.

Akta zarówno w księdze ochrzczonych, jak i w pozostałych spisuje się w rubrykach według wzoru, ustalonego przez Konferencję Episkopatu Polski, w języku polskim, natomiast odpisy i świadectwa wydaje się w języku polskim i łacińskim.

Wpisy dokonuje się atramentem, wyraźnie i starannie, bez użycia skrótów, we właściwych rubrykach. Niedopuszczalne są wszelkie przekreślenia i wyškrobywania wyrazów. O ile na to pozwala miejsce, cyfry powinno się pisać słownie. Każdy akt musi być zakończony podaniem nazwy miejscowości, daty i podpisem⁴⁰.

Wszystkie dokumenty i załączniki, związane ze sporządzonym aktem mają być przechowywane w osobnej teczce w archiwum parafii, w której akt został spisany⁴¹.

Jeżeli przepisy prawa kanonicznego nakazują wniesienie na marginesie aktu wzmianki np. o zawartym małżeństwie, proboszcz wpisuje ją w jednokowym brzmieniu zarówno do księgi parafialnej, jak i przeznaczonej dla kurii, umieszczając swój podpis i datę. Gdyby druga księga była już odesłana do kurii, treść wzmianki trzeba dosłownie tam przekazać, aby wpisano ją na marginesie przechowywanej księgi.

Fakt udzielenia chrztu św. zapisuje się w księdze ochrzczonych. W akcie chrztu należy wpisać: datę urodzenia i chrztu, nazwisko i imię osoby ochrzczonej, jej płeć i pochodzenie ślubne lub nieślubne, miejsce urodzenia i chrztu, nazwiska i imiona rodziców oraz chrzestnych, ich miejsca zamieszkania, a także nazwisko szafarza chrztu. Ponadto w akcie musi być wolna rubryka do wpisywania wzmianek o bierzmowaniu, małżeństwie, przyjętych wyższych święceniach lub złożonej nieporozumień w warunkach polskich imiona osoby ochrzczonej powinny być wpisane do aktu w taki sposób, jak zostały

⁴⁰ Tamże, pkt I, nr 4–5.

⁴¹ Tamże, pkt I, nr 8.

⁴² Tamże, pkt II, nr 12–13.

już zapisane w akcie Urzędu Stanu Cywilnego. Jeżeli nie ma metryki cywilnej, dane o dziecku odnotowuje się na podstawie dowodu osobistego rodziców dziecka⁴³. *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu chrztu św. dzieciom* z 1977 r. stanowi, że adnotacja imion dziecka musi mieć miejsce nawet, jeżeli nie są to imiona świętych i błogosławionych Kościoła.

Rodzice i chrzestni mogą złożyć podpisy w księgach bezpośrednio po spisaniu aktu lub w innym terminie, najpóźniej jednak zaraz po zakończeniu liturgii chrztu. Personalia świadka wpisuje się do aktu chrztu, a w rubryce „uwagi” zaznacza wyraźnie w jakiej funkcji występował i do jakiej Wspólnoty należy. Świadek podpisuje akt chrztu razem z rodzicami dziecka i chrzestnym katolikiem⁴⁴.

Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych stwierdzają, że chrzest z wody zapisuje się w księdze ochrzczonych, wymieniając imię i nazwisko osoby, która chrztu udzieliła.

W razie, gdy chrzest ponawiany jest warunkowo i akt pierwszego chrztu był spisany, nie należy powtórnie go spisywać, lecz wnieść adnotację do aktu już istniejącego. Gdy przy pierwszym chrzcie akt nie był sporządzony, trzeba to zrobić przy ponowieniu chrztu⁴⁵.

W przypadku dzieci nieślubnych dokument Konferencji Episkopatu powołuje się na kan. 777 § 1 KPK 1917, zwracając uwagę na to, aby nazwiska rodziców dzieci nieślubnych wpisywać w taki sposób, by uniknąć wszelkiej okazji do zniesławienia. Należy więc zapisać matkę, o ile macierzyństwo jej jest jawne lub też sama pisemnie, albo wobec dwóch świadków o to prosi, natomiast imię ojca tylko w przypadku, gdy on zażąda tego pisemnie lub wobec dwóch świadków, albo też, gdy ojcostwo zostało stwierdzone jakimś prawnym dokumentem, np. wyrokiem sądowym. Poza tymi przypadkami dziecko nieślubne należy zapisać w księdze ochrzczonych jako dziecko nieznanego ojca lub nieznanych rodziców⁴⁶. W akcie dziecka podrzuconego lub znalezionego wpisuje się nazwisko, które zostało mu nadane przez władze administracyjne⁴⁷.

W której parafii musi być dokonana adnotacja o udzielonym chrzcie? Mówią o tym Przepisy obowiązujące w sprawie ustalenia parafii spisywania

⁴³ M. Pastuszek, *Prawo o sakramentach św. ...*, s. 336–337.

⁴⁴ *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu św. dzieciom...*, s. 99–100.

⁴⁵ *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych...*, pkt II, nr 14 – 15.

⁴⁶ F. Bączkiewicz – J. Baron – W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, wyd. 3, Opole 1958, s. 16.

⁴⁷ *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych...*, pkt II, nr 16.

akt obrzędów kościelnych, opracowane przez bpa Franciszka Jopa. Zostały one uchwalone przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 26.04.1954 r.⁴⁸. Dokument stwierdza, że dla ujednolicenia postępowania, akta obrzędów kościelnych mają być spisywane w tej parafii, gdzie obrzęd został dopełniony, bez względu na to, czy osoba, której akt jest spisywany pochodzi z tej właśnie parafii, czy też jest obca. Dotyczy to zarówno chrztu św., jak i małżeństwa, bierzmowania czy też pogrzebu kościelnego.

We wszystkich wypadkach, gdy obrzęd był udzielony poza własną parafią, proboszcz miejsca, gdzie obrzędu udzielono powinien spisać akt i powiadomić o tym pisemnie proboszcza własnego osoby, której akt dotyczy, o miejscu i czasie udzielonego obrzędu, a także o spisaniu aktu (kan. 788, 799 KPK 1917)⁴⁹.

Aktualnie obowiązujące prawo powszechne, zawarte w KPK 1983 niewiele różni się od poprzedniego. W dalszym ciągu istnieje obowiązek prowadzenia ksiąg parafialnych, w tym również i księgi ochrzczonych (kan. 353 § 1). Kan 535 w § 1 wprowadza nakaz zapisania w księdze ochrzczonych wzmianki o ewentualnych świadkach chrztu. Nakaz taki, jak to wcześniej zostało wspomniane, zawierały już Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych Konferencji Episkopatu Polski. Paragraf 2 kanonu 535 poleca odnotowywać (podobnie jak w KPK 1917) bierzmowanie, a także to, co ma związek ze stanem kanonicznym wiernych z racji małżeństwa, przyjęcia święceń wyższych, profesji wieczystej złożonej w instytucie zakonnym oraz – co jest nowością – adopcji i zmiany obrządku.

W przypadku dziecka nieślubnego do księgi ochrzczonych wpisuje się nazwisko ojca, jeżeli jego ojcostwo można udowodnić za pomocą jakiegoś dokumentu publicznego albo oświadczenia złożonego przez niego wobec proboszcza i dwóch świadków. Nie ma już tutaj mowy o wpisie na pisemne żądanie ojca (kan. 877 § 2). Obecne prawo powszechne zwraca także uwagę na przypadek dziecka adoptowanego, przy którego wpisie należy odnotować nazwiska adoptujących oraz, w razie takiej praktyki w aktach cywilnych danego regionu, nazwiska rodziców naturalnych, przy uwzględnieniu przepisów Konferencji Biskupów (kan. 877 § 3)⁵⁰. Konferencja Episkopatu Polski

⁴⁸ *Przepisy obowiązujące w sprawie ustalenia parafii, w której mają być spisywane akta obrzędów kościelnych chrztu, bierzmowania, małżeństwa, pogrzebu, 26.04.1954, w: F. Bączkiewicz, dz. cyt., s. 605–606; Przepisy te obowiązywały na mocy autorytetu moralnego, który posiadała Konferencja Episkopatu Polski, a także przez promulgowanie ich przez biskupów rezydencjalnych w diecezjach im podlegających.*

⁴⁹ X O c h a, *Leges Ecclesiae*, vol. I, n 737, col. 859–860

⁵⁰ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. II, Lud Boży, jego nauczanie i uświęcanie*. Olsztyn 1986, s. 370; P. H e m p e r e k, *Uświęcające zadanie Kościoła w: Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., t. III, Lublin 1986, s. 97–98.*

jak do tej pory nie wydała jeszcze prawa, regulującego tę materię. Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę, że wpisu, o którym mówi wyżej wymieniony kanon, dokonuje się jedynie wtedy, gdy chrzci się dziecko uprzednio adoptowane. W wypadku, gdy zostaje ono adoptowane już po przyjęciu chrztu, nie można w księdze ochrzczonych zmieniać wpisu dotyczącego rodziców dziecka, zastępując go personaliami przysposabiających. Dopuszczalne jest jedynie dopisanie na marginesie tej księgi imion i nazwisk przysposabiających⁵¹.

Stwierdzenie przyjętego chrztu może mieć miejsce na podstawie zeznań świadka, samego ochrzczonego (kan. 876) lub też na podstawie specjalnego dokumentu (zwanego świadectwem chrztu), wystawionego przez duszpastera na podstawie księgi ochrzczonych.

Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych regulują między innymi problematykę związaną z odpisami i świadectwami, wydanymi na podstawie ksiąg parafialnych. Dokument stwierdza, że wszyscy zainteresowani mają prawo przeglądać, za pozwoleniem proboszcza, akta w księgach parafialnych, a także żądać odpisów aktów lub świadectw, wystawionych na podstawie tych ksiąg. Odpis jest dosłownym powtórzeniem całego aktu, aczkolwiek podanym w innym układzie, natomiast świadectwo zawiera tylko najistotniejsze dane aktu⁵².

Świadectwo chrztu obejmuje: nazwisko i imię ochrzczonego, imiona rodziców, datę chrztu św., miejsce urodzenia i imię z chrztu, a także wszystkie wzmianki wpisane na marginesie aktu. Na świadectwie znajduje się także data jego wystawienia, podpis proboszcza i pieczęć parafialna⁵³.

Dokument Episkopatu zwraca szczególną uwagę na to, że nie wolno wydawać świadectw bez wzmianek wpisanych na marginesie aktu. Jeżeli jednak nie istnieją, należy to koniecznie zaznaczyć w rubryce świadectwa przeznaczonego na wzmianki⁵⁴.

Problematykę wystawiania metryk chrztu, koniecznych do stwierdzenia faktu przyjęcia tego sakramentu przez osobę mającą przystąpić do pierwszej Komunii św., reguluje uchwała Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski z dnia 21.06.1961 r.⁵⁵ KPK 1917 postanawiał, że fakt udzielenia chrztu

⁵¹ M. Pastuszek, *Prawo o sakramentach św.*..., s. 377–378.

⁵² *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych*..., pkt VII, nr 23.

⁵³ Tamże, pkt. VII, nr 24.

⁵⁴ Tamże, pkt VII, nr 28.

⁵⁵ *Uchwała Plenarnej Konferencji Episkopatu w sprawie metryk chrztu św. do pierwszej Komunii św.*, 21.06.1961, *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970. Dokumenty dotyczące Polski wydane przez Stolicę Apostolską, Prymasa Polski i Konferencję Episkopatu Polski*, t. I, opracował i tłumaczył T. Pieronek, Warszawa 1971, s. 148, w dalszej części artykułu używam skrótu: *Prawodawstwo. Przepisy tego*

można stwierdzić na podstawie urzędowego wypisu z księgi ochrzczonych lub też przez zeznanie wiarygodnych świadków (kan. 1813 § 1 n. 4, 779). Konferencja Plenarna Episkopatu nakazała, aby wszystkie dzieci przystępujące do pierwszej Komunii św., pochodzące spoza parafii otrzymania tego sakramentu, złożyły w parafii, w której przyjmą pierwszą Komunię urzędowy wypis z księgi ochrzczonych, czyli tzw. metrykę chrztu św.⁵⁶. Powodem wydania takiej dyspozycji była konieczność sprawdzenia, czy dziecko przystępujące do Eucharystii zostało wcześniej ochrzczone (kan. 853, KPK 1917).

Metryka chrztu wymagana do pierwszej Komunii św. powinna być wystawiana bezpłatnie. Wystawiający musi odnotować na metryce cel jej wydania: „Do I Komunii św.”⁵⁷.

Zastępczymi metrykami chrztu zajmuje się Uchwała Konferencji Episkopatu Polski z dnia 18.06.1964 r.⁵⁸ Do niedawna duszpasterze w swojej pracy spotykali się z koniecznością wydawania zastępczych metryk chrztu, np. dla osób pragnących zawrzeć sakramentalny związek małżeński, a nie mogących przedstawić swojego świadectwa chrztu, ponieważ zostali ochrzczeni na ziemiach polskich zajętych po II wojnie światowej przez ZSRR. Jak powszechnie wiadomo kościoły na tamtych terenach były zamykane i niszczone, wraz z nimi przepadały także wszelkie dokumenty parafialne.

Uchwała postanawia, że w razie niezapisania faktu chrztu do księgi ochrzczonych (zwanej w tym dokumencie księgą metrykalną) parafii urodzenia, względnie w razie niemożności wydostania metryki chrztu, należy w razie potrzeby na podstawie wiarygodnych, zaprzysiężonych zeznań świadków, wystawić zastępczą metrykę chrztu. Ma się tym zająć proboszcz chwilowego (czyli tymczasowego) zamieszkania petenta⁵⁹.

KPK 1983 w kan. 876 stwierdza, że do udowodnienia chrztu, jeśli to nie przynosi nikomu szkody, wystarczy oświadczenie jednego wiarygodnego świadka, albo przysięga samego ochrzczonego, o ile ten przyjął chrzest będąc dorosłym. Oświadczenie jednego świadka lub samego ochrzczonego nie jest więc wystarczające, jeżeli wyrządza to komuś szkodę, np. gdy chodzi o stwierdzenie prawa do spadku, albo ważności czy nieważności małżeństwa. W takich

dokumentu obowiązują na mocy autorytetu moralnego Konferencji Episkopatu Polski oraz promulgacji ich przez biskupów w podległych im diecezjach.

⁵⁶ Tamże, nr 1.

⁵⁷ Tamże, nr 2.

⁵⁸ *Uchwała Konferencji Episkopatu z dnia 18 czerwca 1964 r. w sprawie zastępczych metryk chrztu św.*, 18.06.1964, *Prawodawstwo*, s. 192–193; Jej moc prawna była taka sama jak poprzednio omawianego dokumentu.

⁵⁹ Tamże, par. 1.

przypadkach dowód chrztu musi być oparty na zeznaniu przynajmniej dwóch wiarygodnych świadków⁶⁰. Kanon ten koresponduje z § 1 omawianej Uchwały, która wymaga od proboszcza wystawiającego zastępczą metrykę chrztu oprzeć się na zeznaniach świadków (nie jednego, zatem przynajmniej dwóch).

2. Bierzmowanie

Bierzmowanie wraz z chrztem i Eucharystią należy do grupy sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Dając Ducha św., udoskonala łaskę chrztu, głębiej zakorzenia w wiernych synostwo Boże, ściślej wszczepiając w Chrystusa. Sakrament bierzmowania wzmacnia także więź chrześcijanina z Kościołem, pomagając w świadczeniu o wierze słowem, któremu towarzyszą czyny. (KKK 1316).

2.1. Przygotowanie do przyjęcia bierzmowania

Przed przystąpieniem do sakramentów wierny musi zostać odpowiednio przygotowany. Odnosi się to także do bierzmowania, na co między innymi zwraca uwagę KPK 1983 w kan. 889. Mówi o tym również Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski, wydana w dniu 16.01.1975 r., dotycząca tego sakramentu⁶¹. Wraz z Instrukcją opublikowany został załącznik Komisji do spraw apostołstwa świeckich o sakramencie bierzmowania.

Instrukcja powołuje się na *Konstytucję o liturgii świętej* Soboru Watykańskiego II, która zleciła, aby obrzędy sakramentów św. zostały rozpatrzone i dostosowane do potrzeb naszych czasów (KL, nr 62 i 63). Urzędowy przekład Obrzędów bierzmowania na język polski, dokonany z polecenia Episkopatu polskiego⁶², został zatwierdzony przez Kongregację Kultu Bożego w dniu 16.09.1972 r. Konferencja Episkopatu Polski wprowadzając nowe Obrzędy bierzmowania na terenie całej Polski podaje w niniejszej Instrukcji przepisy dotyczące spraw duszpasterskich i obrzędowych, związanych ze sprawowaniem tego sakramentu⁶³.

⁶⁰ P. H e m p e r e k, *Uświęcające zadanie Kościoła...*, s. 97.

⁶¹ *Konferencja Episkopatu Polski, Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania*, 16.01.1975, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 30/1975/ nr 7, s. 157 – 160; Dokument ten posiada moc prawną na podstawie Konstytucji o liturgii Soboru Watykańskiego II, która między innymi nakazuje dostosowanie sposobu sprawowania liturgii sakramentów do mentalności poszczególnych narodów (nr 38), a także przepisów Ordo Confirmationis, nakazujących aby Konferencje Biskupie dokładniej określiły program przygotowania kandydatów do bierzmowania (nr 12.2).

⁶² *Obrzędy bierzmowania według Pontyfikatu Rzymskiego*, Katowice 1975.

⁶³ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...*, pkt 1.

Dokument zwraca uwagę na to, iż przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania powinno być włączone w całokształt pracy duszpastersko – katechetycznej⁶⁴.

Do wypełnienia tego zadania zobowiązani są w pierwszym rzędzie rodzice dziecka, ponieważ oni dali mu życie i zobowiązali się przy chrzcie swojego dziecka do jego katolickiego wychowania, oni też pierwsi je katechizują formując w nim ducha wiary i stopniowo tę wiarę umacniając⁶⁵. W dalszej kolejności obowiązek ten spływa na duszpasterzy⁶⁶. Potrzebę przygotowania do bierzmowania podkreśla też omawiana Instrukcja, mówiąc równocześnie, że dokonuje się ono przede wszystkim przez katechizację młodzieży, zwłaszcza klas VII i VIII oraz przez specjalne przygotowanie bezpośrednie⁶⁷.

Załącznik do Instrukcji omawia między innymi katechezę bierzmowania. Podkreśla związek tego sakramentu z chrztem, będącym pierwszym sakramentem wtajemniczenia chrześcijańskiego. Duszpasterz w katechezie o chrzcie i bierzmowaniu powinien przedstawić oba te sakramenty jako sakramenty powołania apostołskiego, uwytatniając to, co chrześcijanina kieruje ku działaniu dla Kościoła i świata oraz to, co go do tego działania uzdalnia⁶⁸.

Zadaniem katechezy bierzmowania jest formować świadomość potrzeby apostołstwa, bowiem bez przygotowania doktrynalnego nie ma mowy o apostołstwie. Trzeba tutaj wykorzystać wskazania na temat wychowywania do apostołstwa, jakie daje dekret Soboru Watykańskiego II o apostołstwie świeckich. Szczególnie należy podkreślić wartości ludzkie, pożyteczne i konieczne do owocnego apostołstwa, takie jak umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi, a także sztukę dialogu⁶⁹.

Duże znaczenie dla apostołstwa na umiejętność posługiwania się metodą trzystopniowego dochodzenia w świetle wiary do zadań apostołskich: patrzeć – oceniać – działać. Rozwija ona duchową wrażliwość, uczy dostrzegać potrzeby, wyrabiając zdrowy krytycyzm i zdolność do posiadania własnego zdania.

Przygotowanie do bierzmowania musi stwarzać sposobność do działania w zespole, pomagać młodym w wychodzeniu poza krąg spraw osobistych

⁶⁴ Tamże, pkt 2.

⁶⁵ *Pontificale Romanum, Ordo confirmationis, editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, Praenotanda, nr 3, pkt 16; zob. też P. H e m p e r e k, *Uświęcające zadanie Kościoła...*, s. 108.

⁶⁶ M. P a s t u s z k o, *Obowiązek przyjęcia sakramentu bierzmowania*, *Prawo Kanoniczne* 32 (1989) nr 1–2, s. 90–92.

⁶⁷ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...*, nr 4.

⁶⁸ Tamże, Załącznik, pkt A, nr 1.,

⁶⁹ Tamże, pkt B, nr 1–2.

i rodzinnych oraz w angażowaniu się w życie parafii. Wypróbowaną okazję do tego stanowią zespoły liturgiczne⁷⁰.

Łaski Ducha św. otrzymane przy bierzmowaniu mają pomóc w uformowaniu dojrzałej wiary i życia chrześcijańskiego, dlatego kandydat powinien znać prawdy wiary objawionej, uczestniczyć w kulcie chrześcijańskim, zwłaszcza przez udział w niedzielnej Mszy św., przystępowanie do sakramentów pokuty i Eucharystii, a także prowadzić życie zgodne z zasadami wiary. Czynniki te należy uwzględnić w przygotowaniu do bierzmowania i w dopuszczeniu kandydata do przyjęcia tego sakramentu⁷¹. W przygotowaniu trzeba mocno uwypuklić zadania, które wynikają z przyjęcia bierzmowania, a przede wszystkim obowiązek świadczenia o Chrystusie słowem i życiem. Młodzież najbardziej gorliwą można włączać do różnych zespołów apostołstwa działających w parafii. Należy też zachęcać młodych ludzi do podejmowania zobowiązań związanych z życiem chrześcijańskim takich jak: abstynencja od napojów alkoholowych (przynajmniej na okres młodości), wyrzekanie się palenia tytoniu itp.⁷².

Omówiona już częściowo wcześniej *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*⁷³ także zajmuje się udzielaniem sakramentu bierzmowania. W punkcie 7 stwierdza najpierw, iż wymaganie należytego przygotowania odnosi się też do dorosłych kandydatów do przyjęcia tego sakramentu. Dotyczy to zwłaszcza osób mających otrzymać bierzmowanie po okresie zaniedbań w życiu religijnym. Często bywają nimi kandydaci do zawarcia sakramentu małżeństwa.

Kapłan, odpowiedzialny za przygotowanie kandydata, powinien dołożyć starań, by osoba mająca przystąpić do bierzmowania posiadała odpowiednią znajomość zasad wiary i została tak wprowadzona w życie religijne, aby z właściwym zrozumieniem mogła podjąć i wypełnić zadania wynikające z przyjętego sakramentu.

W okresie mistagogii, czyli w czasie pogłębienia świadomego udziału w przyjętych sakramentach, nowo bierzmowanym mają pomagać duszpas-

⁷⁰ Tamże, pkt B, nr 3–4.

⁷¹ Konieczność znajomości prawd wiary, a także przygotowania do bierzmowania podkreślone są już m.in. w encyklice *Esti minime* z 1742 r., konstytucji *Firmandis* z 1744 r. i instrukcji *Eo quamvis* z 1755 r. papieża Benedykta IV: *Codicis Iuris Canonici Fontes cura P. Gasparri editi*, vol. I, n. 324, p. 718, par. 9 n. 349, pp. 859, n. 357, np. 892, par. 6; M. P a s t u s z k o, *Chrześcijanin przyjmujący bierzmowanie*, Prawo Kanoniczne 27/1984/ nr 1–2, s. 101.

⁷² *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...* pkt 4.

⁷³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja dla chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, 9.05.1989, Pismo Okólne 20/1989/ s. 6 – 9.

terze, chrzestni i świadkowie oraz cała wspólnota wiernych, w tym zwłaszcza mniejsze wspólnoty istniejące na terenie parafii. Trzeba tutaj szczególnie zadbać o pełne włączenie nowo bierzmowanych w życie parafii⁷⁴.

2.2. Sprawowanie bierzmowania

Sakramenty św. są sprawowane w kościele lub poza nim, podczas liturgii eucharystycznej, albo też oddzielnie. *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania* zaleca, aby udzielać go podczas Mszy św. W przypadku osób, które nie przystąpiły do bierzmowania we właściwym czasie, jego udzielenie powinno zawsze mieć miejsce w kościele lub kaplicy przy ołtarzu i obejmować obrzędy przewidziane dla sprawowania bierzmowania poza Mszą św.⁷⁵.

Grupa przystępujących do sakramentu nie może przekraczać 250 osób, ponieważ w przeciwnym razie sama uroczystość zbyt długo się przeciąga i na skutek znużenia niszczy podniosły nastrój. W większych parafiach bierzmowanie należy urządzać co roku, a w mniejszych co dwa lub trzy lata. W parafiach dużych, gdzie liczba młodzieży jednego rocznika przekracza 250 osób, uroczystość organizuje się w dwóch odrębnych grupach⁷⁶.

Sakramentalna czynność namaszczenia krzyżem odbywa się w sposób podobny do dotychczasowego⁷⁷. Na podstawie starodawnego, polskiego zwyczaju, kandydat może wybrać sobie patrona bierzmowania. Podczas namaszczenia krzyżem świadek trzyma prawą rękę na ramieniu bierzmowanego⁷⁸.

Aktualne prawo kodeksowe zaleca udzielanie bierzmowania w kościele podczas Mszy św., a tylko dla słusznej i uzasadnionej przyczyny poza nią (kan. 881). Postanowienia instrukcji nie są sprzeczne z KPK 1983, jednakże w wielu diecezjach wytworzyła się praktyka bierzmowania osób, które nie przystąpiły do tego sakramentu w odpowiednim czasie, w trakcie Mszy św.⁷⁹.

⁷⁴ Tamże, pkt 8.

⁷⁵ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...*, pkt 14.

⁷⁶ Tamże, pkt 7.

⁷⁷ Tamże, pkt 11; Do roku 1971 szafarz namaszczał głowę bierzmowanego olejem krzyżem, wypowiadając przy tym słowa: „Znacę cię znakiem krzyża i umacniam cię krzyżem zbawienia”, obecnie używa się tzw. „formuły Pawła VI”: „Przyjmij znamię daru Ducha św.”, por.: M. P a s t u s z k o, *Obrzędy sakramentu bierzmowania*, Prawo Kanoniczne 24/1981/ nr 3–4, s. 127,128.

⁷⁸ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...*, pkt 11.

⁷⁹ Tak postępuje się np. w archidiecezji krakowskiej i katowickiej.

2.3. Szafarz bierzmowania

Szafarzami sakramentu bierzmowania są biskup i prezbiter (KPK 1983 kan. 882). Obrzędy bierzmowania zawarte w Pontyfikale rzymskim, wprowadzające w życie reformy Soboru Watykańskiego II dotyczące tego sakramentu, przewidywało okoliczności, w których mógł być on udzielany przez prezbitera. W zwyczajnych okolicznościach do jego udzielania upoważnieni byli: wikariusz i prefekt apostolski, wikariusz kapitulny, a także administrator apostolski nie będący biskupem, prałat i opat udzielny – wszyscy oni w granicach swojego terytorium i podczas trwania w urzędzie⁸⁰. Prezbiter mógł też bierzmować, gdy podmiot bierzmowania przystępował do chrztu w wieku katechetycznym lub jako dorosły, względnie też będąc osobą dorosłą był przyjmowany do pełnej jedności z Kościołem katolickim⁸¹. Prawodawca wołał tutaj, aby prezbiter udzielił chrztu i bierzmowania w czasie jednego obrzędu, niż by najpierw udzielił chrztu prezbiter, a dopiero w czasie późniejszym bierzmował biskup⁸².

Instrukcja duszpasterska Episkopatu dotycząca sakramentu bierzmowania z dnia 16.01.1975 r. powołuje się na nowe *Ordo Confirmationis*, stwierdzając, że kapłan może otrzymać od biskupa pozwolenie na udzielenie chrztu dorosłemu lub dziecku w wieku katechizacyjnym, po którym udziela zaraz sakramentu bierzmowania, aby zgodnie z prastarym zwyczajem przyjętym w Kościele, wprowadzić nowo ochrzczonego od razu w pełnię życia chrześcijańskiego. Kapłan udziela także bierzmowania wiernym, znajdującym się w niebezpieczeństwie śmierci, a nie mającym możliwości dotarcia do biskupa. W tym wypadku pierwszeństwo w udzieleniu bierzmowania mają proboszczowie i wikariusze parafialni, a w razie ich nieobecności inni księża pracujący w duszpasterstwie na tym terytorium, w przypadku zaś nieobecności wszystkich wymienionych – każdy kapłan wolny od cenzur i kar kościelnych⁸³.

KPK 1983 w kan. 883 wyraźnie stwierdza, że władzę udzielania bierzmowania na mocy samego prawa posiada także prezbiter w stosunku do

⁸⁰ *Pontificale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP VI promulgatum, Ordo Confirmationis, Praenotande*, pkt 17, nr 7, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1973; M. Pastuszek, *Prezbiter jako szafarz sakramentu bierzmowania*, *Prawo Kanoniczne* 25 /1982/ nr 3–4, s. 160–161.

⁸¹ *Pontificale Romanum, Ordo Confirmationis, Praenotande*, pkt 18, nr 7.

⁸² M. Pastuszek, *Prezbiter jako szafarz...*, s. 162; Por. też M. Pastuszek, *Szafarz sakramentu bierzmowania według nowego Obrzędu*, *Prawo Kanoniczne* 19 (1976) nr 1–2, s. 84–90.

⁸³ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...*, pkt 15.

osoby dorosłej, której na mocy urzędu lub zlecenia biskupa diecezjalnego udziela chrztu lub osoby już ochrzczonej, dopuszczonej do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim. Kan. 863 nakazuje powiadomienie biskupa diecezjalnego o chrzcie dorosłych, przynajmniej tych, którzy ukończyli 14 rok życia, aby jeżeli uzna to za wskazane osobiście udzielił chrztu. Dorosły bezpośrednio po chrzcie, jeśli nie sprzeciwia się temu poważna racja, powinien być bierzmowany (kan. 866). Wynika z tego, że w przypadku chrztu dorosłych, połączonego z równoczesnym udzielaniem sakramentu bierzmowania, prezbiter powiadamia o tym wcześniej biskupa diecezjalnego. Gdy biskup nie wyrazi zamiaru osobistego udzielenia tychże sakramentów, obowiązek ochrzczenia i bierzmowania przechodzi na prezbitera, który nie musi mieć na to specjalnego zezwolenia. Przepisy KPK 1983 nie zezwalają Konferencjom Biskupim na jakiegokolwiek ingerencje w treść powyższych kanonów. Prezbiterowi nie jest więc już potrzebne pozwolenie na udzielenie bierzmowania osobom dorosłym połączone z ich chrztem, którego wymagała Instrukcja duszpasterska z 1975 r.

Kolejnym dokumentem, omawiającym między innymi problematykę związaną z szafarzem bierzmowania jest *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* z dnia 9.05.1989 r. Instrukcja powołując się na kan. 882 i 883 stwierdza, iż zwyczajnymi szafarzami bierzmowania są: biskup diecezjalny i prezbiter, ten drugi w stosunku do osoby dorosłej, której na mocy urzędu lub zlecenia biskupa diecezjalnego udziela chrztu lub osoby już ochrzczonej dopuszczonej do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim⁸⁴.

Przepisy KPK 1983 zezwalają prezbiterowi, aby był on szafarzem bierzmowania. Może on udzielić tego sakramentu na mocy prawa powszechnego (kan. 883), gdy pełni urząd zrównany w prawie z urzędem biskupa diecezjalnego (jest prałatem lub opatem terytorialnym, wikariuszem lub prefektem apostolskim, administratorem apostolskim – o ile administracja apostolska została ustanowiona na stałe, prowikariuszem lub proprefektem apostolskim, ordynariuszem wojskowym, administratorem diecezji – na terenie, gdzie pełni któryś z tych urzędów i przez czas jego sprawowania⁸⁵). Prawo powszechne zezwala także prezbiterom na udzielanie tego sakramentu, jeżeli osoba pragnąca przyjąć bierzmowanie jest zagrożona śmiercią (kan. 883). Niebezpieczeństwo śmierci może pochodzić z przyczyny wewnętrznej

⁸⁴ *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem...*, pkt 9; Szerzej na ten temat w: M. P a s t u s z k o, *Szafarz sakramentu bierzmowania*, Prawo Kanoniczne 33 /1990/ nr 1–2, s. 102–117.

⁸⁵ M. P a s t u s z k o, *Szafarz sakramentu bierzmowania...*

np. choroby, rany, trudnego porodu, starości lub z przyczyny zewnętrznej np. wojny, wyroku śmierci, operacji chirurgicznej.

Prezbiter może też bierzmować na mocy przyznanego mu szczególnego uprawnienia (kan. 882) Stolicy Apostolskiej lub biskupa diecezjalnego. Biskup diecezjalny przyznaje takie uprawnienie jednorazowo na jakiś czas lub na stałe. Może to mieć miejsce jedynie w stanie konieczności np. w przypadku dużej ilości osób oczekujących na przyjęcie bierzmowania⁸⁶.

Zgodnie z kan. 884 § 2 KPK 1983 każdy biskup, a także prezbiter upoważniony do udzielenia bierzmowania na mocy prawa powszechnego lub przyznanego mu uprawnienia, może dobrać sobie prezbitera lub prezbiterów do pomocy w udzielaniu tego sakramentu. Ma prawo tak postąpić, jeśli zachodzi poważna przyczyna, którą jest np. duża liczba przystępujących do sakramentu. Szafarz osobiście ocenia czy udzielenie bierzmowania danej grupie jest ponad jego siły⁸⁷.

Punkt 9 omawianej Instrukcji przypomina, że o chrzcie dorosłych powinien być powiadomiony biskup diecezjalny, ażeby, jeśli uzna to za wskazane, sam udzielił chrztu i bierzmowania (kan. 863). Chodzi tu o chrzest osób, które ukończyły przynajmniej 14 rok życia. Prezbiter (dla godziwości) winien wcześniej zawiadomić o takim chrzcie swojego biskupa diecezjalnego. Jeżeli biskup odpowie, że nie udzieli chrztu np. z powodu innych ważnych zajęć lub nakaże prezbiterowi udzielenia tego sakramentu, prezbiter ma prawo i obowiązek udzielić zarówno chrztu, jak i bierzmowania (kan. 883)⁸⁸.

Przepisy Instrukcji dla duchowieństwa w związku z chrześcijańskim wtajemniczeniem dorosłych z 1989 r. w zakresie dotyczącym udzielania sakramentu bierzmowania, podobnie jak te, które dotycząc pozostałych części chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych, obowiązują w całości do dnia dzisiejszego.

2.4. Przyjmujący bierzmowanie

KPK 1917 w kan. 788 nakazywał, aby bierzmowanie dzieci, które przyjęły chrzest jako niemowlęta odkładać do około 7-go roku życia, zaś Pontyfikat Rzymski z 1973 r. podtrzymywał ten nakaz, zezwalając jednak, aby Konferencje Biskupów ustaliły na podległym sobie terytorium wyższy wiek do przyjęcia tego sakramentu. Takie opóźnienie bierzmowania może być powodowane racjami duszpasterskimi, aby nauczyć wiernych pełnego

⁸⁶ Tamże, s. 123.

⁸⁷ Tamże, s. 123–124.

⁸⁸ *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów...*, pkt 2.

posłuszeństwa Chrystusowi i dawania Mu zdecydowanego świadectwa⁸⁹. Instrukcja dotycząca bierzmowania z dnia 16.01.1975 r. postanawia, że sakramentu tego należy udzielać młodzieży w wieku 14–15 lat, uczęszczającej do klas VII i VIII szkoły podstawowej. Uzasadnione jest to tym, iż w wieku 14–15 lat młodzież wchodzi w okres dojrzewania, zaczyna myśleć o swojej przyszłości, poznając coraz dokładniej problemy życia i wyznawania wiary, dlatego też może bardziej świadomie podjąć zadania związane z przyjęciem sakramentu bierzmowania, lepiej zrozumieć znaczenie darów Ducha św. dla kształtowania swojej osobowości oraz skuteczniej podjąć obowiązek składania świadectwa swojej wiary⁹⁰. Jest to zgodne z obecnymi przepisami KPK 1983, który w kan. 891 stwierdza, że wierni powinni przyjmować sakrament bierzmowania w pobliżu wieku rozeznania, chyba że Konferencja Episkopatu określi inny wiek lub też istnieje niebezpieczeństwo śmierci, albo gdy zdaniem szafarza co innego doradza poważna przyczyna⁹¹. Do godziwości przyjęcia tego sakramentu wymagane jest między innymi odpowiednie pouczenie kandydata, czyli przygotowanie (kan. 889)⁹².

Młodzież, która nie przystąpiła do bierzmowania we właściwym czasie, powinna to zrobić przy najbliższej okazji. Gdy młodzi ludzie zgłaszają się do kancelarii parafialnej z zamiarem zawarcia małżeństwa lub też pełnienia obowiązku chrzestnych, duszpasterz winien zapytać, czy zostali już bierzmowani. W wypadku odpowiedzi negatywnej trzeba ich skierować do biskupa, który może udzielić im bierzmowania⁹³. Biskupi mają informować kapłanów o miejscach i terminach, w których udzielają opóźnionym omawianego sakramentu.

2.5. Świadkowie bierzmowania

Do ważności sprawowania urzędu świadka bierzmowania KPK 1917 w kan. 795 wymagał, aby:

- a) był on bierzmowanym, posiadał używanie rozumu i intencję spełniania tej godności.
- b) nie należał do sekty heretyckiej lub schizmatycznej, nie został skazany na karę ekskomunikacji ani infamii, nie był wykluczony od pełnienia aktów

⁸⁹ M. P a s t u s z k o, *Wiek bierzmowanego*, Prawo Kanoniczne 25 /1982/ nr 1–2, s. 239.

⁹⁰ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...* pkt 4.

⁹¹ M. J. B a l h o f f, *Age of Confirmation: Canonical Evidence*, *The Jurist* 45 (1985) nr 2, s. 5483–587.

⁹² T. P a w ł u k, dz. cyt., s. 376.

⁹³ A. M. M e l i a, dz. cyt., s. 8–9.

prawnych, natomiast duchowny nie został deponowany ani zdegradowany (kan. 2256),

- c) nie był on ojcem ani współmałżonkiem bierzmowanego,
- d) został wyznaczony przez bierzmowanego albo jego rodziców, czy opiekunów, a jeżeli było to niemożliwe przez szafarza bierzmowania lub miejscowego proboszcza (kan. 94, 765),
- e) świadek podczas bierzmowania fizycznie dotykał bierzmowanego: osobiście bądź przez pełnomocnika.

Jeżeli chodzi o godziwość pełnienia funkcji świadka bierzmowania to zgodnie z KPK 1917:

- a) nie mogli nimi być rodzice chrzestni bierzmowanego ani świadek chrztu, chyba że zezwolił na to szafarz bierzmowania, gdy sakramentu tego udzielał zaraz po chrzcie,
- b) miały nimi być osoby tej samej płci co bierzmowani, chyba że szafarz postanowił inaczej (kan. 796),
- c) świadek bierzmowania musiał mieć ukończone 13 lat życia,
- d) nie mógł znajdować się w ekskomunice z powodu jawnych występków, musiał znać zasady wiary,
- e) nie mógł być nowicjuszem lub osobą po ślubach zakonnych (chyba, że zachodziła konieczność i posiadał wyraźne pozwolenie swojego przełożonego), duchownym wyższych święceń (kapłanem, diakonem, subdiakonem), chyba że w poszczególnym wypadku zezwolił na to ordynariusz (kan. 766),
- f) w czasie ceremonii bierzmowania miał być ubrany czysto i skromnie.

Pontyfikał Rzymski zniósł przepis kan. 796 nr 1 umożliwiając chrzestnemu lub chrzestnej bierzmowanego pełnienia funkcji świadka bierzmowania. Chodzi bowiem o wyraźniejsze zaznaczenie związku między chrztem a bierzmowaniem, ponadto funkcja i obowiązki chrzestnego mogą być dzięki temu spełnione skuteczniej. Nowością Pontyfikału było także to, iż rodzice otrzymali prawo osobistego przedstawiania swoich dzieci do bierzmowania⁹⁴.

Instrukcja duszpasterska Episkopatu Polski z 1975 r. dotycząca omawianego sakramentu w punkcie 6 stwierdza, że ponieważ sakrament ten wiąże się ściśle z pozostałymi sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego, najważniejszymi osobami do pełnienia funkcji świadków bierzmowania są rodzice chrzestni. Należy zachęcać, aby dla chłopców świadkami byli ojcowie chrzestni, a dla dziewcząt matki chrzestne. Postulatu tego nie można jednak

⁹⁴ T. Pawluk, *Bierzmowanie w świetle postanowień Soboru Watykańskiego II i posoborowego prawa kanonicznego*, Prawo Kanoniczne 20 /1977/ nr 1-2, s. 189-190.

stawiać bezwzględnie, gdyż obecne przepisy dopuszczają na świadka bierzmowania także osoby płci odmiennej.

W razie niemożności przybycia rodziców chrzestnych na uroczystość bierzmowania, na świadka można wziąć inną osobę, która sama przyjęła wszystkie sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego, jest paktykująca, a także prowadzi życie według zasad wiary katolickiej. W razie braku odpowiedniego świadka sami rodzice mogą przedstawić dziecko do bierzmowania⁹⁵.

KPK 1983 stawia obecnie następujące warunki, które musi spełnić świadek bierzmowania:

- a) jest wyznaczony przez przyjmującego bierzmowanie, jego rodziców lub opiekunów, a gdy tych nie ma przez proboszcza lub szafarza chrztu, posiada wymagane do tego kwalifikacje oraz intencję pełnienia tego zadania,
- b) ukończył 16 lat chyba, że biskup diecezjalny określił inny wiek albo proboszcz lub szafarz jest zdania, iż słuszna przyczyna zaleca dopuszczenie wyjątku,
- c) jest katolikiem, bierzmowanym i przyjął już sakrament Eucharystii, a także prowadzi życie zgodne z wiarą i odpowiadające funkcji, jaką ma pełnić,
- d) jest wolny od kary kanonicznej, wymierzonej lub deklarowanej,
- e) nie jest ojcem lub matką bierzmowanego,
- f) wypada, by świadkiem był ktoś z chrzestnych bierzmowanego (kan. 874 i 893).

Obrzędy bierzmowania z 1971 r., a także omówiona wcześniej Instrukcja Episkopatu Polski z 1975 r. zezwalały również rodzicom bierzmowanego na przedstawienie swoich dzieci do bierzmowania. Taka możliwość nie wynika z przepisów nowego Kodeksu⁹⁶.

2. 2. Stwierdzenie i zapisanie bierzmowania

Dnia 1.01.1948 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych⁹⁷, które zostały już częściowo omówione. Jak wynika z samego tytułu dokumentu, zajmuje się on także prowadzeniem księgi bierzmowanych.

⁹⁵ *Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania...* pkt 6.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ *Przepisy o prowadzeniu ksiąg parafialnych; ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństw i zmarłych oraz księgi stanu dusz, wydane przez Księży Biskupów Polski, 1.01.1948, Kronika Diecezji Włocławskiej 42 /1948/ nr 1, s. 1-7.*

Przepisy nawiązują do KPK 1917, przypominając kan. 798, który nakazuje wpisanie do księgi bierzmowanych nazwiska i imienia bierzmowanego, który udzielił sakramentu, a nadto dnia i miejsca bierzmowania. Oprócz tych danych Przepisy Konferencji Episkopatu Polski nakazują spisać do tejsze księgi imię nadane na bierzmowaniu, rok oraz miejsce chrztu bierzmowanego.

Powyższego wpisu dokonuje się zawsze w księdze parafii, na terenie której sakrament bierzmowania został udzielony. Aby możliwa była rejestracja bierzmowanych, należy przy udzielaniu sakramentu używać specjalnie wydrukowanych kartek, zawierających dane, które później zostaną wpisane do księgi bierzmowanych. Kartki mają być wypełnione czytelnie. W czasie ceremonii, gdy czytane są nowo nadane imiona, kartki zostają zebrane, a następnie ułożone według alfabetycznego porządku nazwisk i w takim porządku wpisane do księgi bierzmowanych, podając na początku spisu nazwisko i imię szafarza, dokładną datę i miejsce bierzmowania. Na końcu listy osób bierzmowanych jednego dnia, należy odnotować w księdze nazwę miejscowości i umieścić podpis proboszcza.

Kartki obcych parafian, zaopatrzone w podpis proboszcza i odcisk pieczęci parafialnej odsyła się do proboszcza miejsca chrztu tych osób, celem wniesienia wzmianki na marginesie ich aktów chrztu⁹⁸.

Omawiany dokument stwierdza także, co powinno zawierać świadectwo bierzmowania, którego mają prawo żądać zainteresowane osoby. Obejmuje ono nazwisko i imię bierzmowanego, jego rodziców i świadka bierzmowania, datę i miejsce bierzmowania, nazwisko szafarza bierzmowania, datę wystawienia świadectwa, a także podpis proboszcza i pieczęć⁹⁹.

Dnia 18 maja 1970 r. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wydał *Dekret dotyczący spisywania aktu bierzmowania udzielanego dzieciom w niebezpieczeństwie śmierci*¹⁰⁰. Dekret na samym początku zwraca uwagę na to, że w przewidzianych przez prawo warunkach, sakrament bierzmowania jest niejednokrotnie udzielany przez kapłanów małym dzieciom. Chodzi tutaj o niebezpieczeństwo śmierci, w którym czasami może znaleźć się dziecko, KPK 1917 w kan. 788 postanawia, iż dziecko przed siódmym rokiem życia

⁹⁸ Tamże, pkt 17.

⁹⁹ Tamże, pkt 25.

¹⁰⁰ S. W a s z y Ń s k i, *Dekret dotyczący spisywania aktu bierzmowania udzielanego dzieciom w niebezpieczeństwie śmierci*, 18.05.1970, N. 1355/709/P., Prawo Kanoniczne 14/1971/ nr 3-4, s. 295; Dekret został wydany przez prymasa na mocy specjalnych uprawnień, które otrzymał on od Stolicy Apostolskiej. Należy jednak zauważyć, że dokument ten ma formę polecenia skierowanego do biskupów, stąd też przepisy prawne w nim zawarte weszły w życie dopiero po promulgacji ich przez biskupów w podległych im diecezjach.

może być bierzmowane tylko ze słucznych powodów, zwłaszcza w niebezpieczeństwie śmierci¹⁰¹. Podobną dyspozycję znajdujemy w kan. 891 KPK 1983, zezwalającym na bierzmowanie dziecka w niebezpieczeństwie śmierci lub też z innej poważnej przyczyny¹⁰².

Dzieci, które przyjęły bierzmowanie w wyniku zajścia wyżej wymienionych okoliczności po dojściu do dojrzałości, często wraz ze swoimi rówieśnikami, chcą ponownie przystąpić do tego sakramentu, nie zdając sobie sprawy, że jest to niemożliwe. Wyciska on bowiem niezniszczalny charakter, czyli znamię Pańskie na duszy człowieka, a więc może być przyjęty tylko raz w życiu (kan. 879 KPK 1983)¹⁰³. Z tego powodu Dekret poleca trosce biskupów polskich, aby nakazali rektorom kościołów – obciążając poważnie ich sumienie – spisywanie w specjalnej księdze faktu bierzmowania, a kapelanom szpitali, aby zawiadamiali miejscowych proboszczów o udzieleniu tego sakramentu. Postępowanie takie ma całkowicie wykluczyć możliwość ponownego udzielenia sakramentu bierzmowania¹⁰⁴.

KPK 1983 nie wniósł istotnych zmian odnośnie zapisywania faktu bierzmowania w odpowiedniej księdze. Kan. 895 nakazuje, aby w księdze bierzmowanych, przechowywanej w kurii diecezjalnej, zapisać imiona i nazwiska bierzmowanych. Jeżeli Konferencja Episkopatu lub biskup diecezjalny wyda takie zarządzenie, fakt bierzmowania zapisuje się także w księdze przechowywanej w archiwum parafialnym. Czyni się przy tym wzmiankę o szafarzu, rodzicach i świadkach, a także miejscu i dacie bierzmowania. O udzieleniu tego sakramentu proboszcz powinien zawiadomić proboszcza miejsca chrztu osoby bierzmowanej, aby ten mógł dokonać odpowiedniej adnotacji w księdze ochrzczonych (zgodnie z kan. 535 § 2).

Poprzednio omówione Przepisy Konferencji Episkopatu Polski o prowadzeniu ksiąg parafialnych, a także Dekret prymasa dotyczący spisywania aktu bierzmowania, nie są sprzeczne z aktualnie obowiązującym prawem powszechnym, dlatego w dalszym ciągu obowiązują.

¹⁰¹ Por. *Papieska Komisja Interpretacyjna*, 16.06.1931, AAS 23/1931/ s. 353; *Bidagor*, *De aetate confirmatorum*, *Monitor Ecclesiasticus*, 1952, s. 408.

¹⁰² M. Pstuszek, *Wiek bierzmowanego...*, s. 223–243.

¹⁰³ M. Pstuszek, *Chrześcijanin przyjmujący bierzmowanie*, *Prawo Kanoniczne* 27/1984/ nr 1–2, s. 100; M. Pstuszek, *Obowiązek przyjęcia sakramentu bierzmowania*, *Prawo Kanoniczne* 32 /1980/ nr 1–2, s. 93.

¹⁰⁴ S. Wyszynski, *Dekret dotyczący spisywania aktu bierzmowania...*, s. 295.

3. Eucharystia

Eucharystia stanowi dopełnienie wtajemniczenia chrześcijańskiego. Osoby, które przez chrzest zsołały wcielone do Kościoła, a przez bierzmowanie jeszcze ściślej łączą się z Mistycznym Ciałem Chrystusa, za pośrednictwem Eucharystii uczestniczą wraz z całą wspólnotą Kościoła w ofierze Pana (KK 11). Z Eucharystią wiążą się też wszystkie pozostałe sakramenty, kościelne posługi i dzieła apostołstwa (DK 5).

3.1. Szafarstwo Eucharystii

Szafarstwo Eucharystii łączy się zarówno ze składaniem Bogu ofiary Ciała i Krwi Jezusa – i przewodniczeniem Mszy św., jak również z rozdzielaniem Komunii św. – Msza św. może być sprawowana przez kapłana raz dziennie, albo też kilka razy (binacja, trynacja). Zazwyczaj sprawowana jest przez jednego kapłana, w przypadku zaś koncelebracji w jej sprawowaniu uczestniczy kilku.

3.1.1. Koncelebrowanie Eucharystii

Już w okresie średniowiecza prawo zabraniało kapłanom koncelebrowania Eucharystii. Istniały jednak dwa wyjątki:

- a) koncelebrowanie neoprezbiterów z udzielającym im święceń kapłańskich biskupem w czasie Mszy połączonej z obrzędem święceń,
- b) koncelebrowanie konsekrowanego na biskupa wraz z biskupem, który go konsekrował.

Takie samo prawo zawierał KPK 1917, praktycznie więc każdy prezbiter koncelebrował jeden raz w życiu, gdy przyjmował święcenia kapłańskie.

Sobór Wytykański II na mocy Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium* pozwolił koncelebrować Eucharystię w następujących przypadkach:

- a) Msza Krzyżma św. i Wieczery Pańskiej,
- b) Msze św. sprawowane na soborach, zebraniach biskupów i synodach,
- c) Msza, w czasie której odbywa się poświęcenie opata.

W te samej Konstytucji o liturgii Sobór upoważnił ordynariuszy miejscowych, aby zezwalali na koncelebrowanie:

- a) konwentualnej oraz głównej Mszy św. w kościołach, o ile pożytek wiernych nie wymaga, aby wszyscy obecni kapłani celebrowali indywidualnie,
- b) Msze św. na zebraniach kapłanów diecezjalnych i zakonnych. (KL 57 § 1).

Dnia 7.08.1972 r. Kongregacja do Spraw Kultu Bożego wydała *Deklarację na temat koncelebracji Eucharystii*¹⁰⁵. Kongregacja stwierdza w powyższym dokumencie:

- a) kanonicy kapituł oraz członkowie instytutów doskonałości, którzy z racji duszpasterskich są zobowiązani do celebrowania Mszy św. indywidualnie, mogą w tym samym dniu także koncelebrować Mszę św. zgromadzenia,
- b) kto koncelebruje Eucharystię z racji wizytacji duszpasterskiej lub szcze-gólnego spotkania prezbiterów (np. w czasie kongresu, pielgrzymki), może po raz drugi celebrować Mszę św. dla wiernych¹⁰⁶.

Obecnie kan. 902 KPK 1983 upoważnia wszystkich kapłanów do koncelebrowania Mszy w każdym przypadku, o ile czego innego nie wymaga pożytek wiernych. Swobodę tę ogranicza więc jedynie potrzeba celebrowania Mszy św. indywidualnie dla dobra wiernych¹⁰⁷.

Pierwszym z polskich dokumentów zawierających między innymi przepisy odnośnie koncelebracji Mszy św. była Instrukcja dotycząca nowego Mszału rzymskiego Konferencji Episkopatu Polski, wydana dnia 11.03.1987 r.¹⁰⁸.

Omawia ona kwestie liturgiczne związane z odprawianiem Mszy św. przy użyciu nowego Mszału. Mówiąc o koncelebracji Eucharystii stwierdza, że Msze odprawiane w taki sposób ukazują jedność kapłaństwa, ofiary i całego Ludu Bożego. Zachęca także kapłanów, aby koncelebrowali Eucharystię zawsze wtedy, gdy nie mają obowiązku celebrowania pojedynczo. Podobnie jak KPK 1983 nie pozwala koncelebrować w przypadku, gdy pożytek wiernych w maga, aby kapłani celebrowali pojedynczo, w godzinach dogodnych dla wiernych¹⁰⁹.

3.1.2. Binacja i trynacja

Praktyka celebrowania kilku Mszy św. przez tego samego kapłana w ciągu dnia wytworzyła się w Kościele zachodnim dość wcześnie. Już w V wieku za papieża Leona Wielkiego (440–461), istniała możliwość odprawiania drugiej Mszy w sytuacji, gdy świątynia nie mogła pomieścić w czasie jednej Eucharystii wszystkich wiernych. W VI wieku za papieża Grzegorza

¹⁰⁵ Sacra Congregatio pro Cultu Divino, *Declaratio de concelebracione*, 7.08.1972, AAS 64 /1972/ s. 501–563.

¹⁰⁶ Tamże, s. 562.

¹⁰⁷ W. H. Woestman, *Daily Eucharist in the Postconciliar Church*, *Studia Canonica* 23 /1989/ nr 1, s. 94–95.

¹⁰⁸ *Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa w związku z wydaniem nowego Mszału rzymskiego*, 10.03.1987, Pismo Okólne 18 /1987/ s. 1–7.

¹⁰⁹ Tamże, pkt 32.

Wielkiego (590 – 604), sprawowano trzy Msze w dniu Bożego Narodzenia. W latach późniejszych spotykamy coraz liczniejsze przykłady binowania. W Afryce binowano np. gdy ktoś zmarł po odprawieniu Mszy św. w godzinach rannych – odprawiano wtedy drugą Mszę zaraz po jego śmierci. Początkowo binowano z racji dobra wspólnego, później także z pobudek osobistych. Doszło do tego, że w X wieku prawie każdy ksiądz odprawiał więcej Mszy św. dla stypendiów¹¹⁰.

Do wejścia w życie KPK 1917 nie było prawa powszechnego zakazującego binacji. KPK 1917 w kan. 806 § 1 postanowił, że kapłan w ciągu dnia może odprawić jedną Mszę św. Trzy Msze w ciągu dnia wolno mu było odprawić tylko w Boże Narodzenie i Dzień Zaduszny. Oprócz tych dwóch wyjątków mógł trynować na podstawie indultu Stolicy Apostolskiej, natomiast binować na mocy pozwolenia ordynariusza miejscowego. Chcąc więc binować kapłan musiał zwrócić się do ordynariusza miejscowego o pozwolenie, podając równocześnie przyczynę przemawiającą za potrzebą binacji. Pozwolenie takie można było otrzymać tylko na Eucharystię sprawowaną w niedzielę i święto nakazane, o ile znaczna część wiernych nie mogłaby inaczej wypełnić obowiązku uczestnictwa we Mszy. Natomiast tylko Ojciec św. mógł pozwolić na binację w święta zniesione oraz w dni powszednie¹¹¹.

Pierwszym polskim dokumentem kościelnym który zajmował się między innymi problemem binacji był Indult Prymasa kard. Wyszyńskiego o sprawowaniu Eucharystii w dniu 3 maja. Zezwalał on na binację w uroczystości Królowej Polski na terytorium całego kraju¹¹². Prymas wydając go chciał ułatwić wiernym możliwość uczestnictwa we Mszy z okazji tego święta, aby chociaż przypadają ono na dzień powszedni, wszyscy wierni po powrocie z pracy mogli udać się jeszcze do kościoła na nabożeństwo.

Dnia 4.03.1959 r. prymas wydał Dekret, dotyczący prawa binacji w uroczystość św. Józefa¹¹³. Na mocy specjalnych uprawnień, otrzymywanych od Stolicy Apostolskiej, pozwalał on na binację w wyżej wymienioną uroczystość w kościołach, w których ze względu na uczestnictwo w Eucharystiach dużej liczby wiernych, brakuje kapłanów, którzy mogliby odprawić po jednej Mszy św.

¹¹⁰ T. Szwaagrzyk, *O binacji*, Homo Dei 28/1959/ s. 875–876.

¹¹¹ Tamże, s. 876–877: M. Contea Coronata, *Institutiones Iuris Canonici. De sacramentis*, vol. I., Romae 1951, nm. 197.

¹¹² S. Wyszyński, *Indult zezwalający na Mszę św. wieczorną i na binację w dn. 3.05.1957 r.* N. 561/57/P, 13.02.1957, *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej* 8/1957/ nr 1–2, s. 154; Prymas powołuje się w nim na specjalne uprawnienia otrzymane od Stolicy Apostolskiej.

¹¹³ S. Wyszyński, *Dekret, prawo binacji w uroczystość św. Józefa*, 4.03.1959, N. 1641/59/P, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 41 /1959/ nr 3., s. 165–166.

Następny Dekret pymasa dotyczył prawa binacji w niedziele i święta nakazane oraz tranycji w dni powszednie¹¹⁴. Kard. S. Wyszyński przychylając się do prośb biskupów polskich, jak zwykle na mocy specjalnych uprawnień zezwolił, aby ordynariusze miejsca w całej Polsce na swoim terytorium mogli udzielać rządcom kościołów i ich zastępcom zezwolenia na:

- a) trynację w niedziele i święta nakazane,
- b) binację w dni powszednie.

Aby zezwolenie mogło zostać udzielone musiał być spełniony przynajmniej jeden z dwóch warunków:

- a) zaistniała prawdziwa konieczność,
- b) miał miejsce naglący przypadek.

Ordynariusz miejsca otrzymał prawo wydawania zezwolenia na binację albo trynację za każdym razem z osobna. Nie mógł więc wydać go jakiegś parafii np. na rok, lub też przy okazji odprawiania drugiej Mszy jako ślubnej, w wypadku takiej potrzeby rządcą kościoła albo jego zastępca musiał zwrócić się do ordynariusza z osobną prośbą.

Dekret ten utracił swoją moc po trzech latach.

Warto tutaj jeszcze raz przypomnieć, że na mocy KPK 1917, kan. 806 na binację kapłan mógł otrzymać zezwolenie swojego ordynariusza, ale tylko w niedziele i święta nakazane, a na tranację mogła zezwolić wyłącznie Stolica Apostolska. Widać więc, jak ogromną władzą dysponował prymas Wyszyński na mocy powierzonych mu szczególnych uprawnień.

Kolejne zezwolenie na binację dotyczyło Mszy św. w dniu „Czuwania Soborowego”¹¹⁵. Dekret pymasa zezwalał, aby w tym dniu można było sprawować jedną Mszę Fundamenta jako wotywę I klasy, o północy z prawem binacji, w każdym kościele katedralnym, parafialnym i zakonnym. Dokument nie zezwalał na binację tej Mszy w kaplicach domowych zakonnic.

Również z Soborem Watykańskim II łączyło się następne zezwolenie na binację. Kard. Stefan Wyszyński przychylając się do prośby ordynariuszy, wydał Indult, zezwalający na dwukrotną celebrację Eucharystii przez tego samego kapłana we wszystkich parafiach w kraju w dniu Soborowej Wieczery Pańskiej¹¹⁶.

¹¹⁴ S. W y s z y ń s k i, *Dekret. Zezwolenie na trynację Mszy św., w niedziele i święta nakazane oraz na binację w dni powszednie*, 28.02.1961, N. 1270/61/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 439/1961/ nr 5, s. 130.

¹¹⁵ S. W y s z y ń s k i, *Dekret, zezwolenie na odprawianie Mszy św. „fundamenta” jako wotywy I klasy o północy w dniu „Czuwania Soborowego”*, 14.06.1962, N. 2900/62/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 44/1962/ nr 9, s. 261.

¹¹⁶ S. W y s z y ń s k i, *Indult. Zezwolenie na binację we wszystkich parafiach w Polsce w dniu „Soborowej Wieczery pańskiej”*, 23.10.1963, N. 5830/63/P, Orędownik Diecezji Chełmińskiej 14/1963/ nr 11–12, s. 281.

KPK 1983, podobnie jak poprzedni, postanawia, że celebrans może sprawować tylko jedną Mszę w ciągu dnia za wyjątkiem przypadków, w których zgodnie z prawem wolno odprawiać kilkakrotnie (kan. 905 § 1). Wyjątki takie zostały dopuszczone ze względu na dobro wspólnoty wiernych. Ordynariusz zezwala na binację, jeżeli zaistnieją równocześnie dwie okoliczności:

- a) brak kapłana, który może sprawować Mszę św., dla wiernych w odpowiednim miejscu i czasie,
- b) istnieje słuszna przyczyna sprawowania Eucharystii w określonych okolicznościach (np. potrzeba sprawowania Mszy św. w I piątek miesiąca, z racji błogosławienia małżeństwa, pogrzebu itp.).

Kan. 905 nie wymaga już, aby ordynariusz miejsca zezwalał na binację tylko w niedzielę i święta, jak to stanowi kan. 806 KPK 1917.

Trynacja z mocy samego prawa w dalszym ciągu jest możliwa tylko w Boże Narodzenie i w dniu wspomnienia Wszystkich Wiernych Zmarłych. KPK 1983 w kan. 905 upoważnia jednak ordynariuszy miejscowych, aby na swoim terytorium mogli zezwolić na trynację prezbiterom własnym lub obcym, o ile będą spełnione następujące warunki:

- a) trynacja ma mieć miejsce w niedzielę lub święto nakazane, wymienione w kan. 1246 § 1,
- b) brakuje kapłana, który może i chce odprawić Mszę św., usuwając tym potrzebę trynacji.
- c) wyłania się konieczność duszpasterska, by Msza była sprawowana w danych okolicznościach.

W przypadku, gdy zachodzi potrzeba kwadrynacji, prezbiter lub jego biskup musi zwrócić się do Stolicy Apostolskiej o takie zezwolenie. W Polsce pymas na mocy nadzwyczajnych uprawnień zezwalał na kwadrynację najczęściej na ziemiach zachodnich¹¹⁷.

Pierwszy dokument dotyczący kilkakrotnego odprawiania Mszy św. przez jednego kapłana, ukazał się w Polsce dopiero 20.02.1985 r. Jego autorem jest obecny prymas kard. Józef Glemp¹¹⁸. Podobnie jak poprzednik – kard. Wyszyński – powołując się na specjalne uprawnienia nadane mu przez Stolicę Apostolską zezwala kapłanom w całym kraju na trynację Mszy św. we wszystkie święta kościelne cywilnie zniesione i zwyczajowo w Polsce podtrzymywane, o ile zaistnieje taka potrzeba duszpasterska. Indult tracił swoją ważność po trzech latach.

¹¹⁷ M. Pastuszek, *Szafarstwo Najświętszej Eucharystii [kanony 897–911]*, Prawo Kanoniczne 37 /1994/ nr 1–2, s. 128–129.

¹¹⁸ J. Glemp, *Dekret w sprawie trynacji Mszy św.*, 20.02.1985, N. 0573/85/P, Miesięcznik Diecezjalny Gdański, 29/1985/ nr 3–4, s. 70.

Ponieważ na podstawie kan. 905 KPK 1983 na trynację może zezwolić jedynie ordynariusz miejsca i ma on prawo udzielić takiej zgody wyłącznie na niedzielę i święto nakazane. Indult kard. Glempa rozszerzył możliwość trynowania na święta kościelne cywilnie zniesione, zwyczajowo podtrzymywane w naszym kraju, a więc nie nakazane (drugi dzień Zesłania Ducha św., święto Ofiarowania Pańskiego).

Ostatni dokument związany z prawem binacji i trynacji reguluje kwestie przyjmowania stypendiów mszalnych za odprawienie kolejnych Mszy w ciągu tego samego dnia. Już w VII i VIII w. przyjął się zwyczaj, zaaprobowany z czasem oficjalnie przez Kościół, składania ze strony wiernych ofiar materialnych kapłanom z okazji odprawianych przez nich Mszy św.¹¹⁹. Praktyka ta rozpowszechniona w IX w. dała początek instytucji stypendiów mszalnych, którą ostatecznie usankcjonował KPK 1917 (kan. 824–844).

W dokumentach Stolicy Apostolskiej, literaturze kanonistycznej, a także praktyce kościelnej podkreślało się zawsze, iż stypendia mszalne mają służyć utrzymaniu kapłanów. Celem jednak uniknięcia ewentualnych nadużyć w tej tak deliktanej materii zarówno KPK 1917, późniejsze dokumenty Stolicy Apostolskiej, jak i KPK 1983 ustanawiają zdecydowaną zasadę, że w wypadku celebrowania przez kapłana kilku Mszy św. tego samego dnia, poza uroczystością Bożego Narodzenia, kapłanowi wolno przyjąć tylko jedno stypendium mszalne¹²⁰.

Czyniąc wyjątek od wspomnianej zasady, Stolica Apostolska upoważniła zwracających się do niej w poszczególnych przypadkach ordynariuszy miejscowych do zezwolenia ich kapłanom na przyjmowanie stypendiów mszalnych, składanych z okazji Mszy św. binowanych lub trynowanych. Kongregacja Soboru udzielała w poszczególnych przypadkach ordynariuszom miejscowym indultów (zwykle na czas określony), na mocy których mogli oni zezwalać na przyjmowanie stypendiów za Msze binowane lub trynowane. W praktyce prawie wszyscy ordynariusze otrzymywali tego rodzaju indulty¹²¹. Kongregacja ta (a potem Kongregacja dla Duchowieństwa) zastrzegła jednak, aby przyjęte w ten sposób stypendia były przekazywane do kurii diecezjalnej i przeznaczane na cele ogólnodiecezjalne¹²².

¹¹⁹ F. Capello, *Summa Juris Canonici*, vol. 2, Romae 1962, s. 204; E. Regatillo, *Ius Sacramentorum*, Santander 1964, s. 159–160.

¹²⁰ W. Góralski, *Nowe przepisy w dziedzinie stypendiów mszalnych*, Prawo Kanoniczne 18/1975/ nr 3–4, s. 123.

¹²¹ R. Naz, *Honoraires de messes*, w: *Dictionnaire de droit canonique*, t. V, Paris 1953, kol. 1203; P. Hempterek, *Reforma uprawnień w zakresie stypendiów mszalnych*, Roczniki Teologiczno Kanoniczne 22 /1975/ z. 5, s. 27.

¹²² Zob. *Odpowiedź Kongregacji Soboru oraz Papieskiej Komisji Interpretacyjnej*: ASAS 12/1920/ s. 536–549; AAS 16/1924/ s. 116; AAS 30/1938/ s. 101–103.

Obecnie obowiązujący KPK 1983 w kan. 951 § 1 postanawia, że kapłan celebrujący więcej niż jeden raz w ciągu dnia może aplikować poszczególne Msze św. w intencji określonej przez ofiarodawców, ale pod warunkiem, że poza dniem Bożego Narodzenia przyjmie ofiarę z racji jednej Mszy św., inne przekazując na cele określone przez ordynariusza, podejmując z tego co nieco, jeżeli istnieje tytuł zewnętrzny. Paragraf 2 tegoż kanonu dodaje, że jeżeli kapłan jakiegos dnia koncelebruje drugą Mszę św. nie może z tego powodu przyjąć ofiary mszalnej.

Bez względu więc ile Mszy św. w ciągu dnia kapłan celebruje, ma prawo przyjąć tylko jedną ofiarę mszalną. Od normy tej istnieje jeden wyjątek – w dzień Bożego Narodzenia kapłan może sprawować trzy Msze św. i przyjąć z tej racji trzy ofiary mszalne (kan. 951 § 1)¹²³. Poza tym kan. 951 § 1 dopuszcza możliwość przyjęcia już nie całej ofiary, ale pewnego wynagrodzenia jako tzw. tytułu zewnętrznego jeżeli binuje lub trynuje. Tytuł taki zachodzi, kiedy ofiarodawca życzy sobie, aby celebrans binował Mszę św. śpiewając lub odprawił ją w odległym kościele. W takim wypadku binujący może coś zażądać właśnie za śpiewanie czy wyjazd, a nie za aplikację owoców Mszy¹²⁴.

Kan. 951 § 1 zezwala prezbiterom celebrującym Msze binowane lub trynowane, na przyjęcie ofiar mszalnych, ale pod warunkiem, że będą one przekazane na cele określone przez ordynariusza.

Właśnie stypendiów binowanych i trynowanych dotyczy Pismo prymasa Polski kard. Józefa Glempa skierowane do biskupa kieleckiego Stanisława Szymeckiego z dnia 22.06.1989 r.¹²⁵ W związku z niejednorodną praktyką dotyczącą oddawania przez zakonników stypendiów mszalnych, Kongregacja dla Duchowieństwa zwróciła się z pismem, skierowanym do Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski¹²⁶ polecając przypomnieć następującą kwestię. Dnia 23.04.1989 r. Komisja Interpretacyjna Kodeksu Prawa Kanonicznego stwierdziła, że w pojęciu „ordynariusz”, o którym mówi kan. 951 § 1 KPK 1983 nie należy rozumieć ordynariusza miejsca, gdzie odprawiana jest Msza św. binowana lub trynowana, ale ordynariusza własnego kapłana odprawiającego. Wyjątek stanowią tutaj proboszczowie i wikariusze parafialni, dla których pod słowem „ordynariusz” należy rozumieć ordynariusza miejsca¹²⁷.

¹²³ M. P a s t u s z k o, *Ofiary mszalne (kan. 945–958)*, Prawo Kanoniczne 29 (1986) nr 3–4, s. 124.

¹²⁴ Tamże, s. 125–125,

¹²⁵ J. G l e m p, *Pismo prymasa Polski w sprawie stypendiów binowanych i trynowanych*, 22.06.1989, Kielecki Przegląd Diecezjalny 66 /1990/ nr 2–3, s. 88.

¹²⁶ Prot. 185868/I z dnia 3.06.1989 r.

¹²⁷ AAS 79/1987/ s. 1132; por. także A. F u e n m a y o r, *Sobre el destino de los estipendios de misas binadas o trinadas*, Ius Canonicum 55 /1988/ s. 210.

Prymas zwraca uwagę, iż z powyższego stwierdzenia wynika, że proboszczowie i wikariusze zakonni stypendia binowane i trynowane zobowiązani są oddać do kurii diecezjalnej, do dyspozycji biskupa diecezjalnego. Inni kapłani zakonni oddają takie stypendia ordynariuszom własnym, czyli wyższym przełożonym kleryckich instytucji zakonnych na prawie papieskim (por. kan. 134 § 1).

Kongregacja dla Duchowieństwa prosi Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski prymasa kard. J. Glempa, aby w powyższym względzie we wszystkich diecezjach polskich zaprowadzić jednolitą praktykę, zgodną z przepisami prawa kanonicznego. Omawiany dokument prymasa, mimo że został skierowany do biskupa kieleckiego, przypomina wszystkim kapłanom w Polsce o zachowaniu obowiązujących przepisów, zgodnie z prośbą Kongregacji dla Duchowieństwa.

3.1.3. Nadzwyczajny szafarz Komunii św.

Już około II w. funkcją szafarzy Eucharystii zaczęli spełniać subdiakoni, akolici, a nawet wierni świeccy. Sytuacja zmieniła się dopiero w IX w., od tego czasu przyjmuje się, że szafarzem zwyczajnym Eucharystii staje się sam kapłan z wykluczeniem powyższych osób¹²⁸.

Dnia 15.08.1972 r. papież Paweł VI w Motu proprio *ministeria quaedam* znosi dawne święcenia niższe oraz subdiakoniat, ustanawiając posługi lektora i akolity¹²⁹. Akolita zostaje jednocześnie ustanowiony nadzwyczajnym szafarzem Komunii św. i może jej udzielać, ilekroć szafarze zwyczajni nie mogą wykonywać tej czynności, albo gdy do Eucharystii przystępuje duża ilość wiernych¹³⁰.

Pierwszym dokumentem, wydanym w naszym kraju, który zajmuje się między innymi problemem nadzwyczajnego szafarza Eucharystii jest *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych* z 25.01.1973 r.¹³¹

Powołując się na Motu proprio *Ministeria quaedam* Instrukcja stwierdza, że do akolity jako szafarza nadzwyczajnego należy udzielania Komunii św. w wypadku gdy ci, którzy są do tego zobowiązani na podstawie kan. 845 KPK 1917 (biskup, prezbiter lub diakon), albo nie mogą tegoż obowiązku

¹²⁸ A. E. Szafrański, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1978, s. 167.

¹²⁹ Paulus VI, Motu proprio *Ministeria quaedam*, 15.08.1972, AAS 64 /1972/ s. 529–534.

¹³⁰ Tamże, n. VI, AAS 64/1972/ s. 532.

¹³¹ *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych*, 25.01.1973, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 26/1973 nr 6, s. 131–133.

wypełnić z powodu choroby czy podeszłego wieku, albo są zajęci inną posługą duszpasterską lub też, gdy liczba przystępujących do Eucharystii jest tak wielka, że odprawianie Mszy św. zbyt długo by się przedłużyło. W wyjątkowych okolicznościach można akolocie zlecić wystawienie Najświętszego Sakramentu oraz repozycję, nie wolno mu jednak udzielać błogosławieństwa Najśw. Sakramentem. Instrukcja postanawia jednak, że z uwagi na charakter duszpasterstwa w Polsce biskupi nie zezwalają akolitom na wykonywanie powyższych uprawnień¹³².

Wobec pojawienia się takiej klauzuli warto zastanowić się, czy Konferencja Episkopatu Polski posiadała władzę na wydanie zakazu wykonywania uprawnień, które otrzymali akolici od Stolicy Apostolskiej.

Ministeria quaedam papieża Pawła VI zezwala akolitom na sprawowanie funkcji nadzwyczajnego szafarza Eucharystii pod pewnymi warunkami (wymienionymi przez omawianą Instrukcję), od których spełnienia (a od decyzji Konferencji Biskupich) uzależnia wykonywanie posługi szafarza nadzwyczajnego. Wydaje się więc, że Konferencja Episkopatu Polski nie miała władzy do wydania powyższego zakazu.

Dalsze zmiany przepisów prawa powszechnego o szafarzu Komunii św. dokonała Kongregacja Sakramentów w Instrukcji *Immensae caritatis* z 29.01.1973 r.¹³³. Instrukcja ta upoważnia miejscowych ordynariuszy, by osobiście lub przez delegowanego do tego biskupa pomocniczego, lub delegata biskupiego, zezwalali na udzielanie Komunii św. w szczególnym przypadku, na pewien czas lub też na stałe odpowiedniej osobie, określonej imieniem i nazwiskiem jako nadzwyczajnemu szafarzowi Eucharystii¹³⁴.

Dopiero w roku 1982 ukazała się *Zmodyfikowana instrukcja w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych*¹³⁵ wprowadzająca w naszym kraju prawo powszechne dotyczące nadzwyczajnego szafarza Eucharystii.

Dokument ten stwierdza, że z uwagi na rosnące potrzeby duchowe wiernych zostaje uchylona klauzula, wprowadzona przez poprzednią In-

¹³² Tamże, pkt 15.

¹³³ Sacra Congregatio pro sacramentis, *Instructio de Communionem sacramentali quibusdam in adiunctis faciliore reddenda*, „*Immensae Caritatis*”, AAS 65 /1973/ s. 264–271.

¹³⁴ M. Pastuszko, *Szafarz Eucharystii*, Prawo Kanoniczne 30 /1987/ nr 3–4, s. 39–40; M. Pastuszko, *Wierny świecki szafarzem Komunii św.*, *Collectanea Theologica* 59/1989/ fasc. 2, s. 61 – 65.

¹³⁵ *Zmodyfikowana instrukcja w sprawie posług oraz święceń udzielanych w seminariach duchownych*, 4.05.1982, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 64 /1982/ nr 7, s. 206–21..

strukcję, zabraniającą aktom sprawowania funkcji nadzwyczajnego szafarza Eucharystii. Mogą oni teraz udzielać Komunii św.:

- a) w czasie Mszy św.:
- gdy z powodu wielkiej liczby przystępujących do Eucharystii, rozdzielanie Komunii przez celebransą przedłużyłoby znacznie Mszę św., chyba że może temu zapobiec pomoc innego kapłana lub diakona;
- gdy rozdzielanie Komunii sprawia celebransowi trudność z powodu wieku lub choroby i nie ma zwyczajnego szafarza Eucharystii, który by go wyręczył,
- b) poza Mszą św. akolita może udzielić Komunii św. wiernym, a także zanosić ją chorym i starszym (wcześniej do tego odpowiednio przygotowanym i pozostającym w domu lub szpitalu, albo w innym podobnym zakładzie) gdy kapłanom, na których spoczywa ten obowiązek, byłoby trudno go spełnić z powodu innych zajęć duszpasterskich, choroby, podeszłego wieku lub braku pomocy ze strony diakona¹³⁶.

Osąd co do zaistnienia warunków możliwości pełnienia posługi przez nadzwyczajnego szafarza Eucharystii należy do właściwego duszpasterza miejsca¹³⁷.

Omawiany dokument wprowadził w naszym kraju w roku 1982 postanowienia Motu proprio *Ministeria quaedam*, dotyczące pełnienia przez akolitę posługi nadzwyczajnego szafarza Eucharystii.

W myśl obecnie obowiązującego KPK z 1983 roku nadzwyczajnym szafarzem Komunii św. jest akolita i wierny świecki, wyznaczony do pełnienia tej funkcji zgodnie z kan. 230 § 3 (kan. 910 § 2). Do rozdzielania Eucharystii przez wiernego świeckiego upoważnia osobiście miejscowy ordynariusz lub wyznaczony do tego kapłan. Zezwolenie takie może być udzielone w poszczególnym przypadku, na pewien okres lub też na stałe, jeśli przynagła do tego konieczność w określonym Kościele. Konieczność taka zachodzi, gdy:

- a) nie ma biskupa, prezbitera, diakona lub akolity,
- b) powyższe osoby wprawdzie są, ale nie mogą udzielić Komunii św. z powodu:
 - wykonywania innej posługi duszpasterskiej,
 - braku zdrowia lub starości,
- c) rzesza wiernych, przystępująca do Komunii jest tak wielka, że sprawowanie Mszy św. lub udzielanie Eucharystii poza nią zbytby się przeciągnęło bez pomocy nadzwyczajnego, świeckiego szafarza Komunii św.¹³⁸.

¹³⁶ Tamże, pkt 16–17.

¹³⁷ Tamże, pkt 19.

¹³⁸ Tamże, s. 44–45.

W latach osiemdziesiątych wielu biskupów i kapłanów kierowało pod adresem Konferencji Episkopatu Polski życzenie, aby określiła ona warunki, według których biskupi diecezjalni w Polsce mogliby zastosować kan. 910 § 2 i 230 § 3, czyli powołać w swoich diecezjach nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii, nie będących akolitami–alumnami seminariów duchownych. W związku z tym Konferencja Episkopatu wydała w dniu 2.05.1990 r. Postanowienie, dotyczące nadzwyczajnego szafarza Komunii¹³⁹.

Zgodnie z powyższym Postanowieniem biskupi diecezjalni mogą powoływać do posługi nadzwyczajnego szafarza Eucharystii mężczyzn, którzy ukończyli 35 rok życia, a nie przekroczyli 65-go. Kandydaci do tej posługi powinni odznaczać się nieskazitelnym życiem moralnym, pobożnością i poważaniem wśród duchowieństwa i wiernych, mieć przynajmniej średnie wykształcenie, a także znać podstawowe prawdy teologiczne (zwłaszcza dotyczące Kościoła, Mszy św. i Eucharystii). Biskup może polecić kandydatowi udział w kursie teologicznym, albo zażądać zdania przez niego egzaminu z zakresu wymaganej wiedzy teologicznej¹⁴⁰. Jest to zgodne z postanowieniem kan. 231 § 1, który mówi, że świecki poświęcający się posłudze Kościoła, obowiązany jest zdobyć odpowiednią formację potrzebną do właściwego wykonywania jego zadania.

Biskup diecezjalny powołuje do posługi nadzwyczajnego szafarza wyłącznie kandydata, którego poznał osobiście, po poleceniu go przez proboszcza i dwóch kapłanów. Powołanie takie może być dokonane tylko na jeden rok¹⁴¹. Jak widać Konferencja Episkopatu Polski nakazuje przeprowadzić bardzo dokładną selekcję przed dopuszczeniem kogoś do posługi szafarza nadzwyczajnego, wymaga bowiem polecenia takiej osoby aż przez trzech kapłanów.

Po upływie roku powołanie świeckiego na szafarza nadzwyczajnego może być przedłużone.

Nadzwyczajny szafarz Komunii św. spełnia swoją posługę bezinteresownie, wynagrodzenie może dotyczyć jedynie kosztów przejazdu lub rekompensaty w przypadku, gdy na skutek wykonywania posługi uszczupliły się dochody z pracy zawodowej szafarza¹⁴². Takie postanowienie jest zgodne z kan. 230 § 1 mówiącym, że nawet świeccy, którzy otrzymają posługę akolity (pozwalającą na rozdzielanie Komunii św.), nie mają tym samym prawa do utrzymania czy wynagrodzenia ze strony Kościoła.

¹³⁹ *Postanowienie Konferencji Episkopatu Polski odnośnie nadzwyczajnego szafarza Komunii św.*, 2.05.1990. *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 72/1990/ nr 8–9, s. 128–129.

¹⁴⁰ Tamże, pkt 1 – 3.

¹⁴¹ Tamże, pkt 4.

¹⁴² Tamże, pkt 7.

Jedynie za wiedzą swojego proboszcza szafarz nadzwyczajny może zanieść Komunię św. do domu jakiejś osoby, o ile stan duchowy tej osoby jest znany, czyli szafarz wie, że pragnący przyjąć Komunię jest do tego dysponowany¹⁴³.

Rok po wydaniu Postanowień odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii św. ukazała się Instrukcja Komisji Episkopatu do Spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii św., zatwierdzona przez Konferencję Episkopatu Polski¹⁴⁴. Ponieważ kan. 230 § 1 nie określa przymiotów kandydatów do pełnienia posługi szafarza nadzwyczajnego Komunii św., stąd Instrukcja Episkopatu Polski przedstawia tylko propozycje programu formacyjnego tych osób podając jednocześnie praktyczne rady dotyczące spełnianej przez nich misji.

Dokument zwraca uwagę na fakt, że liczba szafarzy nadzwyczajnych zależy od wielkości parafii i ilości odprawianych Mszy. Szafarz nadzwyczajny powinien zasadniczo usługiwać podczas jednej Mszy św. w ciągu dnia i mieć możliwość zastępstwa w wypadku choroby lub wyjazdu poza parafię¹⁴⁵.

W większych parafiach szafarze nadzwyczajni mogą być powołani wyłącznie do roznoszenia Komunii św. chorym. Kryteria ich powoływania i warunki przygotowania są takie same jak innych szafarzy świeckich. W przeddzień przyniesienia Eucharystii szafarz powinien odwiedzić chorego i w ramach duchowego przygotowania zapytać go czy przypadkiem nie pragnie wcześniej przystąpić do sakramentu pokuty. Gdy chory wyrazi taką potrzebę, należy powiadomić o tym proboszcza. Jest to nawiązanie i rozwinięcie punktu 10 poprzednio omówionych Postanowień Konferencji Episkopatu Polski. W trakcie odwiedzin chorego można poprosić domowników, aby odpowiednio przygotowali mieszkanie (stół nakryty białym obrusem, świece, krzyż, woda święcona). Celem podkreślenia związku Komunii św. chorego ze sprawowaniem Eucharystii przez wspólnotę parafialną, jest wskazane, aby nadzwyczajni szafarze otrzymywali Najświętszy Sakrament od celebransa pod koniec Mszy św.¹⁴⁶.

¹⁴³ Tamże, pkt 10.

¹⁴⁴ *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posług nadzwyczajnego szafarza Komunii św.*, 21–22.06.1991, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 46 /1991/ nr 7–9, s. 303–207.

¹⁴⁵ Tamże, pkt 16.

¹⁴⁶ Tamże, pkt 21–23.

3.2. Uczestnictwo w Eucharystii

Eucharystia jest celebrowana w zgromadzeniu wiernych, którzy dzięki niej jednoczą się z Chrystusem i Kościołem (KPK 1983 kan. 899 § 2). Uczestnictwo w Eucharystii wyraża się zarówno przez obecność na Mszy św., jak i przez przystępowanie do Stołu Pańskiego, czyli przyjmowanie Komunii św. Kościół zobowiązuje wiernych do uczestnictwa w Boskiej liturgii w niedziele i święta oraz przyjmowania Komunii św. przynajmniej raz w roku, jeśli to jest możliwe w okresie wielkanocnym (KPK 1983 kan. 920).

3.2.1. Obowiązek uczestnictwa we Mszy św.

W okresie powojennym władze PRL co pewien czas znosiły kolejne święta państwowe, przypadające w kościelne dni świąteczne. Wiązało się to z obowiązkiem pracy zawodowej wiernych w dni obchodzone w Kościele jako święta, który nie zawsze dał się pogodzić z dopełnieniem obowiązku ich uczestnictwa we Mszy św. Pojawiła się więc potrzeba zwolnienia wiernych z uczestnictwa w Eucharystii w święta cywilnie zniesione. Dyspensa taka została wydana przez Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego w 1964 roku¹⁴⁷. Na mocy szczególnych uprawnień Prymas przedłużył ważność „Dyspensy”, udzielonej przez papieża Piusa XII dla Polski¹⁴⁸, zwalniając wszystkich wiernych w kraju od obowiązku uczestnictwa we Mszy św. (a także wstrzymania się od prac służebnych) w następujące dni:

- a) święto Matki Boskiej Gromniczej,
- b) Wniebowstąpienie Pańskie,
- c) drugi dzień Zielonych Świąt,
- d) uroczystość św. Apostoła Piotra i Pawła.

Dokument był ważny aż do odwołania.

Już za rok, bo 8.03.1965 r. ukazała się następna, podobna dyspensa¹⁴⁹. W porównaniu z poprzednim dokumentem święta, w które wierni w Polsce zostali zwolnieni od obowiązku uczestniczenia we Mszy zostały rozszerzone o Objawienie Pańskie, Wniebowzięcie i Niepokalane Poczęcie NMP.

¹⁴⁷ S. W y s z y ń s k i, *Dyspensa. Przedłużenie aż do odwołania dyspensy Ojca Św. od obowiązku uczestnictwa we Mszy św. i od powstrzymywania się od prac służebnych w święta cywilnie zniesione*, 19.03.1964, nr. 1312/64/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 46 /1964/ nr 6, s. 127.

¹⁴⁸ P i u s X I I, *Dyspensa*, 5.03.1951, N. 1746/51/P.

¹⁴⁹ S. W y s z y ń s k i, *Dyspensa, udzielenie aż do odwołania dyspensy od obowiązku uczestnictwa we Mszy św. i od powstrzymywania się od prac służebnych w święta cywilnie zniesione*, 8.03. 1965, N. 982/65/P. – ad. N. 1312/64/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 47/1965/ nr 7, s. 145–146.

Prymas przypomniał również, iż należy zachować tradycyjny porządek uroczystych nabożeństw przedpołudniowych w niedzielę i inne święta, a dla dobra wiernych zajętych przed południem pracą, urządzić także uroczyste nabożeństwa wieczorne.

Powyższa dyspensa miała obowiązywać aż do jej odwołania, ponieważ jednak do dnia dzisiejszego nie ukazał się żaden dokument odwołujący dyspensę z 1965 r. nie utraciła ona swojej mocy prawnej, przynajmniej częściowo. Częściowo dlatego, że w KPK 1983 w kan. 1246 § 1 znajdujemy nowy spis świąt, w które istnieje obowiązek uczestniczenia w Eucharystii. Są to następujące święta:

- a) niedziele,
- b) Boże Narodzenie,
- c) Objawienie Pańskie,
- d) Wniebowstąpienie,
- e) Boże Ciało,
- f) Świętej Bożej Rodzicielki,
- g) Niepokalane Poczęcie,
- h) Wniebowzięcie,
- i) Św. Józefa,
- j) Św. Apostołów Piotra i Pawła,
- k) Wszystkich Świętych.

Tak więc na mocy Dyspensy prymasa z 1965 r. obecnie nie ma obowiązku uczestniczenia we Mszach w święta: Objawienia Pańskiego, Wniebowstąpienia, Piotra i Pawła, Niepokalanego Poczęcia. W związku z tym, iż w święto Wniebowzięcia władze państwowe przywróciły dzień wolny od pracy, powód dla którego wydano dyspensę na ten dzień przestał istnieć, a 15 sierpnia wierni ponownie mają obowiązek uczestnictwa w Eucharystii.

Można jeszcze postawić pytanie, czy taka dyspensa jest dzisiaj jeszcze potrzebna, skoro zgodnie z kan. 1248 § 1 można (np. w przypadku braku czasu w dzień świąteczny) uczestniczył we Mszy św. wieczorem dnia poprzedniego? Dyspensa jest nadal potrzebna, ponieważ w nowej rzeczywistości w jakiej żyjemy w Polsce duża grupa wiernych pracuje w prywatnych przedsiębiorstwach na dwie zmiany, czyli praktycznie od rana do wieczora. Nie mają więc oni możliwości pójścia na Eucharystię ani w dzień świąteczny przypadający w tygodniu, ani też wieczorem dnia poprzedniego.

3.2.2. Msze św. z udziałem dzieci

Dnia 1.11.1973 r. Kongregacja Kultu Bożego ogłosiła *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*¹⁵⁰. Dokument ten w związku ze zróżnicowaniem warunków, zwyczajów i potrzeb w poszczególnych krajach poleca, aby krajowe Konferencje Biskupów, zachowując podstawowe jego wskazania, dokonały pewnych adaptacji, koniecznych na ich terenie. Zgodnie z tym poleceniem Konferencja Episkopatu Polski w 1977 r. wydała *Zalecenia duszpasterskie w związku z Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*¹⁵¹, które jako jedyne w naszym kraju zajęły się problemami związanymi z uczestnictwem najmłodszych wiernych w sprawowaniu Ofiary Eucharystycznej.

Dokument Episkopatu zwraca uwagę, że *Dyrektorium* nacechowane jest wielką troską o świadome, czynne i owocne uczestnictwo dzieci w Eucharystii. Jego zasadniczym celem nie jest tworzenie jakiejś odrębnej liturgii, lecz wprowadzenie modyfikacji, koniecznych dla owocnego uczestnictwa dzieci, przy zachowaniu zasadniczej identity obrzędów Mszy dla dorosłych i dla dzieci. *Dyrektorium* przestrzega także przed czysto dydaktycznym traktowaniem liturgii, przed tym, by udział dzieci w Eucharystii nie zmienił się przez nadmiar komentarza w formę katechezy.

Zgodnie z *Zaleceniami* Konferencji Episkopatu wprowadzenie w liturgię Mszy musi odbywać się w ścisłej łączności z całokształtem wychowania dziecka, wdrażania do obowiązków ogólnoludzkich i chrześcijańskich. Szczególną rolę do spełnienia ma tu katecheza, na której dzieci przez poznawanie i rozważanie Słowa Bożego winny być wprowadzane w Liturgię Słowa. W czasie katechezy dzieci mają okazję do zapoznania się z tekstami Mszy i modlenia się nimi. Jest też ona dobrym wprowadzeniem w Liturgię Eucharystyczną. Katecheci natomiast winni stale udoskonalać katechezy o Mszy, traktując je jako ważne etapy inicjacji chrześcijańskiej, a także zabiegać o coraz lepsze powiązanie katechizacji z liturgią¹⁵².

Tak więc cotygodniowa katecheza ma przygotowywać dzieci do uczestnictwa w najbliższych Mszach św. (niedzielnym czy szkolnym).

W miarę możliwości w niedziele i święta w każdej parafii mają być odprawiane specjalne Msze dla dzieci. Jeżeli jednak nie jest to możliwe,

¹⁵⁰ *Sacra Congregatio pro Cultu Divino, Directorium de Missis cum pueris*, 1.11.1973, AAS 66 /1974/ nr 1, s. 30–46.

¹⁵¹ *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski w związku z Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*, bez daty, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 32 /1977/ nr 3, s. 64–67.

¹⁵² Tamże, pkt 1.

podczas Mszy w której biorą udział dzieci trzeba wygłosić do nich homilię. Nie należy jednak domagać się od dzieci uczestnictwa wyłącznie w ich Eucharystii, zwłaszcza gdy zwyczajowo przychodzą do kościoła wspólnie z rodzicami. W takim wypadku, tam gdzie na to pozwalają warunki, można osobno odprawić liturgię słowa dla dzieci. Zaleca się, aby jej przewodniczący koncelebrował Eucharystię razem z przewodniczącym liturgii słowa dla dorosłych¹⁵³. Reasumując, zalecenia Konferencji Episkopatu postulują w tym punkcie, aby podczas innych Mszy niż dla dzieci, na które jednak one przychodzą wraz ze swymi rodzicami, odprawić dwie liturgie słowa, osobną dla dzieci i osobną dla dorosłych. Z omawianego dokumentu można chyba też wyciągnąć wniosek, iż podczas Mszy dla dzieci, na którą z reguły przychodzą także ich rodzice, trzeba również wygłosić dwie odrębne homilie. Nie wolno bowiem przez kilka lat, co niedzielę, pozostawiać dorosłych rodziców bez homilii dostosowanej do ich wieku i potrzeb. Wynikiem tak wyidealizowanych wymagań jest fakt, że do dnia dzisiejszego proboszczowie w wielu parafiach za bardzo nie widzą, jak odpowiednio sprawować niedzielną Eucharystię dla dzieci, aby nie „cierpieli” na tym dorośli i odwrotnie.

Omawiany dokument zajmuje się także Mszami dla dzieci odprawianymi w dni powszednie. Zachęca, aby sprawować wtedy Eucharystię dla mniejszych grup np. przedszkolaków, poszczególnych klas, scholi itp. Częsty udział w liturgii przyczynia się bowiem do pogłębienia formacji religijnej.

W okresie przygotowania dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii św. trzeba szczególnie pogłębiać i uaktywniać dzieci w uczestnictwie we Mszy św., dążąc do tego, by brały w nich udział wraz ze swoimi rodzicami. Natomiast rodziców należy zapraszać na katechezy o Mszy św., lub też specjalne prelekcje, aby mogli własną postawą jak najbardziej świadomie pomagać swoim pociechom w dobrym uczestnictwie w liturgii¹⁵⁴.

Dzieci powinny nauczyć się uczestnictwa we Mszy św. odprawianej z udziałem dorosłych¹⁵⁵.

Biskupi polscy polecają wszystkim duszpasterzom, aby dobrze przemyśleli i wykonali nakazy tegoż dokumentu, który do chwili obecnej nie stracił swojej aktualności.

¹⁵³ Tamże, pkt 2.

¹⁵⁴ Tamże, pkt 4.

¹⁵⁵ Tamże, pkt 8.

3.2.2. Komunia św. chorych

Zgodnie z KPK 1917 Eucharystia mogła być udzielana wiernym tylko w godzinach, w których dozwolone było odprawianie Mszy św., chyba że zachodził słuszny powód, aby udzielać jej w innym czasie (kan. 867 § 4). Odprawianie Mszy św. można było rozpocząć najwcześniej na godzinę przed świtem, najpóźniej zaś o godzinie pierwszej po południu (kan. 821 § 1). Odnosnie do przyjmowania Komunii św. przez chorych KPK 1917 w kan. 858 § 2 stwierdzał, że ci, którzy od miesiąca leżą bez nadziei rychłego wyzdrowienia mogą za roztropną radą spowiednika przyjąć Eucharystię raz lub dwa razy w tygodniu, mimo spożycia jakiegoś lekarstwa lub płynnego posiłku¹⁵⁶.

W praktyce więc do chorego można było przynieść Komunię św., dwa razy w tygodniu do godziny 14, do tego bowiem czasu kończył się okres celebrowania Mszy św.

Sprawę postu eucharystycznego regulowała w tamtym czasie Konstytucja Apostolska *Christus Dominus* z 1953 r., która postanawiała, że chorzy mogą przyjąć nawet bezpośrednio przed Komunią św. coś w postaci płynu lub lekarstwo, o ile zachodzi taka potrzeba¹⁵⁷, a także Motu proprio *Sacram communionem* Papieża Piusa XII z 1957 r., zezwalające chorym, nawet nieleżącym, na spożywanie bez ograniczeń czasu napoju niealkoholowego oraz lekarstwa przed Mszą św. lub przyjęciem Komunii¹⁵⁸.

Prymas Polski kard. S. Wyszyński, biorąc pod uwagę warunki życia w kraju, na podstawie nadzwyczajnych uprawnień, które posiadał, wydał 18.12.1959 r. *Dekret w sprawie Komunii św. chorych*¹⁵⁹. W Dekrecie tym zezwala, aby poważnie chorzy pozostający w domu, a także przebywający w szpitalach mogli przyjmować Eucharystię w godzinach popołudniowych. Indult był ważny przez trzy lata.

Następny dokument, dotyczący między innymi problemu Komunii św. chorych ukazał się w roku 1962. *Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją Kongregacji Obrzędów z dnia 3.09.1958 r. o muzyce sakralnej*

¹⁵⁶ Szerzej na ten temat w: J. Montalbetti, Komunia św., chorych na czczo, wyjaśnienie kan. 858 par. 2, *Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej* 7 /1952/ s. 138–143.

¹⁵⁷ P i u s XII, *Constitutio apostolica „Christus Dominus”*, 6.01.1953, AAS 45/1953/ s. 526; Por. J. R z e p k a, *Post eucharystyczny według Konstytucji Apostolskiej „Christus Dominus”*, *Currenda* 107 /1957/ s. 48

¹⁵⁸ P i u s XII, *Motu proprio „Sacram communionem”*, 19.03.1957, – AAS 49/1957/ s. 178.

¹⁵⁹ S. W y s z y ń s k i, *Dekret w sprawie Komunii św. chorych*, 18.12.1959, N. 70/18/59/P, *Wiadomości Diecezjalne* 28 /1960/ nr 3–6, s. 96.

*i liturgii*¹⁶⁰ w punkcie 324 stwierdzają, że według wyjaśnienia Kongregacji św. Oficjum z dnia 21.10.1961 r. można udzielać Komunii św. w godzinach popołudniowych tym chorym, którzy nie znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci i nie leżą, nie mogą jednak wychodzić z domu i nie są w możności przyjąć Eucharystii rano, na skutek nieobecności kapłana lub z powodu innej przeszkody. Chodzi tu jednak o chorych, którzy już od tygodnia nie mogą opuścić domu. Muszą także być zachowane przepisy dotyczące postu eucharystycznego, natomiast proboszcz lub inny kapłan, do którego należy piecza nad chorym winien określić czas i częstotliwość przyjmowania Komunii św. przez chorego.

Wyjaśnienie zawarte w *Dyrektywach Episkopatu* jest niejako uzupełnieniem wcześniejszego Dekretu pymasa. Prymas zezwala na przyjmowanie Eucharystii poważniej chorym, natomiast Dyrektywy bliżej charakteryzują takie osoby: nie chodzi tu o chorych znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci, nie muszą oni także koniecznie leżeć w łóżku, wystarczy, że od tygodnia nie mogą wychodzić z domu i nie są w możności przyjęcia Komunii św. rano z powodu jakiejś przeszkody. Kapłan opiekujący się chorym winien bliżej określić czas i częstotliwość przyjmowania Najświętszego Sakramentu przez chorego. Dyrektywy zwracają także uwagę na zachowanie przepisów dotyczących postu eucharystycznego.

Tak więc, z chwilą wejścia w życie Dyrektyw Episkopatu Polski, zgodnie z Konstytucją Apostolską *Christus Dominus*, chorzy w naszym kraju mogli przystępować do Eucharystii nawet wtedy, gdy bezpośrednio przedtem spożywali coś w postaci płynu, napój bezalkoholowy lub lekarstwo, o ile jednak zachodziła taka potrzeba.

W 1973 r. Kongregacja Sakramentów wydała *Instrukcję o ułatwieniu komunikowania w niektórych okolicznościach*¹⁶¹.

Instrukcja podtrzymuje w mocy przepisy Piusa XII, dodając, iż w przypadku pokarmów stałych i napojów alkoholowych czasokres postu wynosi 15 minut. Z postu 15 minutowego mogą korzystać:

- a) chorzy w szpitalu i w domu, chociażby nie przebywali w łóżku,
- b) wierni w starszym wieku przebywający w domu lub w specjalnym lokalu dla nich przeznaczonym,

¹⁶⁰ *Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją Kongregacji Obrzędów z dn. 3.09.1958 r. o muzyce sakralnej i liturgii, 15.09.1962, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 44 /1962/ nr 12, s. 353,372.*

¹⁶¹ S. Congregatio pro Sacramentis, *Instructio de Communione Sacramentali quibusdam in adiunctis faciliore reddenda*, „*Immensae caritatis*”, AAS 65 /1973/ s. 264–271.

- c) księża chorzy, nawet jeżeli nie przebywają w łóżku oraz starsi wiekiem, jeśli mają zamiar sprawować Mszę św. lub przyjąć Komunię św.,
- d) osoby oddane służbie chorym lub podeszłym wiekiem oraz bliscy chorych i podeszłych wiekiem, ilekroć pragną razem z nimi przyjąć Eucharystię, a nie mogą bez niedogodności zachować postu jednogodzinnego¹⁶².

Według obecnie obowiązującego prawa Komunia św. może być udzielana o każdej porze nie tylko chorym, ale także i innym wiernym (por. kan. 931, kan. 918 i kan. 1919 § 3). Stąd też oba dokumenty, zarówno Dekret prymasa z 1959 r., jak i Dyrektywy Episkopatu Polski z 1962 r. utraciły już swoją moc prawną.

3.2.4. K o m u n i a w i e l k a n o c n a

Pierwsi chrześcijanie zbierali się na sprawowaniu Eucharystii przeważnie raz w tygodniu – w Dniu Pańskim. Wtedy to przystępowali do Stołu Pańskiego. Czasami korzystali z prawa przyjmowania Komunii św. częściej niż raz w tygodniu, a nawet codziennie. Od wieku V zanika praktyka częstej Komunii, stąd też synod w Agde w Galii (506 r.) domaga się, aby wierni przyjmowali Eucharystię trzy razy w roku, mianowicie w Boże Narodzenie, Wielkanoci i w uroczystość Zesłania Ducha św. Tych, którzy nie spełniali tego obowiązku synod zabraniał uważać za chrześcijan i za wierzących¹⁶³. Postanowienie synodu w Agde przyjęło się w Kościele na całe wieki¹⁶⁴.

W 1215 r. Sobór Laterański IV opowiedział się już tylko przynajmniej za jedną w ciągu roku spowiedzią wiernego wobec własnego kapłana i za Komunią św. przynajmniej na Wielkanoc. Obowiązkiem tym zostali objęci wszyscy wierni, którzy osiągnęli stan używania rozumu. Chrześcijanin zaniebujący się pod tym względem mógł być pozbawiony prawa wstępu do świątyni, a po śmierci – pogrzebu chrześcijańskiego¹⁶⁵.

KPK 1917 w kan. 859, a obecnie KPK 1983 w kan. 920 postanawiają, że każdy ochrzczony, który przystąpił już do I Komunii św. ma poważny obowiązek przyjmowania Eucharystii przynajmniej w okresie wielkanocnym.

Według kan. 859 § 1 KPK 1917 czas wielkanocny rozciągał się od Niedzieli Palmowej do Niedzieli Białej, czyli pierwszej po Wielkanocy. W praktyce

¹⁶² M. P a s t u s z k o, *Post eucharystyczny obecnie obowiązujący*, Prawo Kanoniczne 20 /1977/ nr 1–2, s. 197–198.

¹⁶³ Can. 18 conc. *Agathen.*: c. 19 D. XXII de cons.

¹⁶⁴ M. P a s t u s z k o, *Wielkanocna Komunia św.*, Prawo Kanoniczne 30 /1987/ nr 1–2, s. 77–78.

¹⁶⁵ Const. 21, *Consciliorum Oecumenicorum Decreta*, p. 221.

okres ten był przedłużany, bo zwykle zachodziła taka potrzeba, a miejscowi biskupi posiadali odpowiednie uprawnienia do jego przedłużania. Jednakże mogli oni zezwolić swoim wiernym, by przyjmowali Komunię wielkanocną tylko w okresie od 4 niedzieli Wielkiego Postu do niedzieli Trójcy Przenajświętszej¹⁶⁶.

Biskupi polscy zwracali się do prymasa S. Wyszyńskiego o przedłużenie okresu, w którym istnieje możliwość przyjęcia Komunii wielkanocnej. Prymas przychylając się do ich prośb, na mocy szczególnych uprawnień, udzielonych mu przez Stolicę Apostolską w dniu 15.02.1958 r., postanowił wyznaczyć omawiany okres na czas od niedzieli Pięćdziesiąticy, do terminu ustalonego przez ordynariusza na jego terytorium (zgodnie z zasadami kan. 859 § 2 KPK 1917)¹⁶⁷. Dekret ten był ważny przez pięć lat.

Następne dokumenty, przedłużające ważność postanowienia dotyczącego czasu przyjmowania Komunii wielkanocnej o kolejne pięciolecia zostały wydane w roku 1963¹⁶⁸, 1967¹⁶⁹ i 1969¹⁷⁰. Ostatni z nich utracił swoją moc w 1973 roku.

Po roku 1973 nie wznowiono już Indultu prolongującego okres Komunii wielkanocnej, natomiast w dniu 21.03.1985 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała wyjaśnienie związane z wypełnianiem obowiązku przyjęcia Eucharystii w okresie wielkanocnym¹⁷¹. Stwierdza w nim, iż w Polsce istnieje niepamiętny zwyczaj, który antycypuje czas Komunii wielkanocnej na cały okres Wielkiego Postu, poczynając od niedzieli poprzedzającej Środę Popielcową i przedłuża ten okres aż do uroczystości Trójcy Przenajświętszej¹⁷². Dokument ten tłumaczy również, iż zwyczaj ten stanowi „słuszną przyczynę”, o której mówi kan. 920 § 2

¹⁶⁶ M. Pastuszko, *Wielkanocna Komunia św.* ..., s. 83.

¹⁶⁷ S. Wyszyński, *Dekret*, 15.02.1958, N. 634/58/P, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 40/1958/ nr 4, s. 197–198.

¹⁶⁸ S. Wyszyński, *Dekret*, *Wyznaczenie czasu Komunii św. wielkanocnej na okres od niedzieli Pięćdziesiąticy do terminu wyznaczonego przez ordynariusza*, 10.01.1963, N. 140/63/P, – ad N. 634/58/P, *Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi* nr 1–2, /1963/, s. 11–12.

¹⁶⁹ S. Wyszyński, *Dekret*, *Wyznaczenie czasu Komunii św. wielkanocnej na okres od niedzieli Pięćdziesiąticy do terminu ustalonego przez ordynariusza*, 24.11.1967, N. 3420/67/P, – ad N. 140/63/P, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 50 /1968/ nr 1–2, s. 25.

¹⁷⁰ S. Wyszyński, *Dekret*, *Wyznaczenie czasu Komunii św., wielkanocnej na okres od niedzieli Pięćdziesiąticy do terminu ustalonego przez ordynariusza*, 11.02.1969, N. 410/69/P, – ad N. 3420/67/P, *Miesięcznik Diecezjalny Gdański* 13 /1969/ nr 12, s. 445.

¹⁷¹ *Wyjaśnienie Konferencji Episkopatu Polski w sprawie wypełnienia obowiązku przyjęcia Najświętszej Eucharystii w okresie wielkanocnym*, 21.03.1985, BP 26/86/798, *Pismo Okólne* 26 /1986/ s.1.

¹⁷² T. Pieronek, *La legislazione particolare e la modifiche del diritto ecclesiastico in Polonia*, *Ius Ecclesiae* 1/1991/ vol. 3, s. 236.

Katolicy w Polsce mogą więc przystępować do Komunii Wielkanocnej na mocy kan. 920 § 2 popartego niepamiętnym zwyczajem w czasie Wielkiego Postu, okresie wielkanocnym i w czasie od uroczystości Zesłania Ducha św. do niedzieli Trójcy Przenajświętszej.

3.3. Obrzędy sprawowania Eucharystii

Celebracja Eucharystii przebiega zawsze według podstawowej struktury, zachowanej przez wieki aż do naszych czasów. Jej głównymi częściami są niezmiennie liturgia słowa i liturgia eucharystyczna¹⁷³. Mniej istotne elementy co jakiś czas ulegają modyfikacjom, czego najlepszym przykładem są zmiany, które zaszły w liturgii mszalnej od Soboru Watykańskiego II, dotyczące między innymi języka sprawowania liturgii i stroju liturgicznego. Obie te dziedziny stały się również przedmiotem regulacji prawnych, dokonanych przez Konferencję Episkopatu Polski i prymasa.

3.3.1. Język w sprawowaniu Mszy św.

Apostołowie wraz z całym Kościołem w Jerozolimie sprawowali liturgię w języku aramejskim. Sytuacja zmieniła się po zburzeniu Jerozolimy (70 r.), kiedy to zaczęto używać potocznego języka greckiego (koine), który w ciągu pierwszych dwu stuleci chrześcijaństwa stał się jedynym językiem liturgicznym¹⁷⁴. Rozwój chrześcijaństwa zapoczątkowany w IV w. po ustaniu prześladowań spowodował, że w północnej Afryce i na Zachodzie język grecki w liturgii zastąpiono łaciną¹⁷⁵.

Łacina panowała w Kościele rzymsko-katolickim do Soboru Watykańskiego II. Dopiero soborowa Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, postanawiając utrzymać w mocy zasadę o używaniu języka łacińskiego przy spełnianiu czynności liturgicznych, dopuściła wyjątki od tej zasady. Zgodnie z Konstytucją, kompetentna władza terytorialna (chodzi o Konferencję Biskupów danego kraju) miała rozważyć, co można przyjąć z tradycji i ducha poszczególnych narodów, a także pozwolić na stosowanie języka ojczystego w czytaniach i pouczeniach, w niektórych modlitwach, w tym w modlitwie powszechnej, w śpiewach i w tych częściach, które wykonują wierni. Stolica Apostolska zastrzegła sobie jednak prawo do zatwierdzania tłumaczeń tekstów liturgicznych (KL 36, 40, 54).

¹⁷³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, p. 1346; dalej używam skrótu KKK.

¹⁷⁴ G. M. H a n s s e n s, *Lingua liturgica*, w: *Enciclopedia Cattolica*, VI, Citta del Vaticano 1951, p. 1379.

¹⁷⁵ Tamże; Zob. także: G. B a r d y, *La question des langues dans l'Eglise ancienne*, Paris 1948.

Rozporządzenia dotyczące języka używanego w liturgii Mszy św. znajdujemy w kilku dokumentach wydanych przez Konferencję Episkopatu Polski. Pierwszym z nich jest *Instrukcja Konferencji Episkopatu o wprowadzeniu w życie przywileju Stolicy Apostolskiej z dn. 7.07.1961 r. dotyczącego śpiewu i czytania tekstów podczas Mszy św. z 1962 roku*¹⁷⁶.

Instrukcja stwierdza, że na mocy zezwolenia Kongregacji Obrzędów¹⁷⁷ teksty Mszy św.: Gloria, Credo, Sanctus wraz z Benedictus i Agnus Dei, mogą być śpiewane przez wiernych w języku polskim jedynie w przekładzie zatwierdzonym przez Episkopat. Dowolne pieśni okresowe można śpiewać po polsku podczas Mszy śpiewanej, po odśpiewaniu świętych słów liturgii np. w czasie ofiarowania, po podniesieniu¹⁷⁸. Pomimo przywileju Stolicy Apostolskiej Konferencja Episkopatu Polski zaleca pielęgnowanie i wykonywanie śpiewu gregoriańskiego i polifonii w języku łacińskim tam, gdzie są na to odpowiednie warunki.

Wymienione wcześniej części liturgii można także śpiewać i recytować po polsku w czasie Mszy dialogowanych. Celebrując Msze dialogowane i czytane śpiewa się także odpowiednie zwrotki pieśni mszalnych¹⁷⁹.

Zgodnie z pozwoleniem Stolicy Apostolskiej w czasie Mszy uroczystych lektor, subdiakon i diakon natychmiast po odśpiewaniu lekcji, Epistoły lub Ewangelii, zwróciwszy się do wiernych odczytuje je po polsku. Nie może tego czynić komentator. Polskie teksty muszą być zaczerpnięte ze zbiorów perykop zatwierdzonych przez władzę kościelną do czytania na kazalnicy¹⁸⁰.

Następnym dokumentem, który także po części zajmował się językiem liturgicznym były *Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją Kongregacji Obrzędów z dn. 3.09.1958 r. o muzyce sakralnej i liturgii z 1962 r.*¹⁸¹. Dyrektywy stwierdzają, że czynności liturgiczne powinny być odprawiane zawsze w języku łacińskim, przy zachowaniu wyjątków, na które księgi liturgiczne wyraźnie zezwalają, lub gdy istnieje szczególne zezwolenie Stolicy Apostolskiej na użycie innego języka.

¹⁷⁶ *Instrukcja Konferencji Episkopatu o wprowadzeniu w życie przywileju Stolicy Apostolskiej z dn. 7.07.1961 r. dotyczącego śpiewu i czytania tekstów podczas Mszy św.*, 1.01.1962, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 44 /1962/ nr 1, s. 5–8.

¹⁷⁷ Sacra Congregatio Rituum, *Zezwolenie Kongregacji Obrzędów na używanie języka polskiego przy śpiewie niektórych tekstów Mszy św.*, 7.07.1961, Prot. N. D. 32/1961 Dioecesium Poloniae, Prawodawstwo, s. 18 – 19.

¹⁷⁸ *Instrukcja Konferencji Episkopatu o wprowadzeniu w życie...*, pkt 1–3.

¹⁷⁹ Tamże, pkt 4, 7.

¹⁸⁰ Tamże, pkt 8, 12, 13.

¹⁸¹ *Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją Kongregacji obrzędów z dn. 3.09.1958 r. o muzyce sakralnej i liturgii.* 15.09.1962, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 44 /1962/ nr 12, s. 353–372.

Dokument zwraca uwagę na fakt, że dopuszczalne jest śpiewanie po polsku zamiast Credo mszalnego, Składu Apostolskiego, który odmawia się w pacierzu. Lekcja i Ewangelia mogą być odczytywane po polsku, nie wolno ich jednak w tym języku śpiewać¹⁸².

Podczas Mszy św., zarówno śpiewanych jak i czytanych, język łaciński winien być używany nie tylko przez odprawiającego i asystującego, ale także przez ministrantów i wiernych. Szczególne zezwolenie Kongregacji Obrzędów na śpiewanie w języku polskim dotyczy tylko Mszy śpiewanych. Po odśpiewaniu tekstów liturgicznych, można na mocy stuletniego zwyczaju śpiewać podczas Mszy św. śpiewanych pieśni polskie, byleby kończyć ten śpiew przed momentem, w którym mają być śpiewane po łacinie liturgiczne słowa Mszy św.¹⁸³.

Konferencja Episkopatu Polski postanawia, że śpiewy stałe Mszy św. wykonywane po polsku, muszą posiadać tekst autentyczny Mszy łacińskiej w polskim tłumaczeniu zatwierdzonym przez Konferencję Episkopatu. Wynika z tego, że nie wolno w miejsce stałych części Mszy śpiewanej wstawiać jakichkolwiek innych pieśni, choćby mszalnych, nie będących autentycznym przekładem części łacińskich¹⁸⁴.

W Kościele powszechnym języki narodowe wprowadzano do liturgii stopniowo i etapami. Dopiero w pierwszej Instrukcji wykonawczej do Konstytucji soborowej o liturgii, Kongregacja Obrzędów upoważniła kompetentną władzę terytorialną do dopuszczenia w liturgii języka narodowego, po uprzednim zatwierdzeniu tekstu przez Stolicę Apostolską:

- a) w czytaniu lekcji i Ewangelii oraz w modlitwie powszechnej,
- b) jeśli sprzyjają ku temu warunki – w śpiewach części stałych Mszy św. (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei, w antyfonach na wejście, przy ofiarowaniu i na Komunię św.),
- c) w aklamacjach, pozdrowieniach, formułach dialogu (Agnus Dei, Domine non sum dignus, Corpus Christi), przy Komunii wiernych, Modlitwie Pańskiej z poprzedzającym ją wstępem i następującej po niej modlitwie Wybaw nas Panie¹⁸⁵.

W roku 1965 ukazał się *List Biskupów Polskich do duchowieństwa o wejściu w życie Instrukcji w sprawie należytego wykonania Konstytucji o liturgii św.*¹⁸⁶.

¹⁸² Tamże, pkt 13.

¹⁸³ Tamże, pkt 18–19.

¹⁸⁴ Tamże, pkt 64.

¹⁸⁵ Sacra Congregatio Rituum, *Instructio ad executionem constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam „Iner Oecumenici”*, 26.10.1964, nr 57, AAS 56 /1964/ s. 891.

¹⁸⁶ *List Biskupów Polskich do duchowieństwa o wejściu w życie Instrukcji w sprawie należytego wykonania Konstytucji o liturgii św.*, 27.01.1965, Prawodawstwo, s. 194–208.

List przypomina, że we Mszach św. odprawianych bez udziału ludu, celebrans i jemu posługujący mogą używać wyłącznie języka łacińskiego¹⁸⁷.

Źródłami z których można czerpać polskie teksty liturgiczne są następujące wydawnictwa:

1. Mszał Rzymski w opracowaniu Benedyktynów Tynieckich, Pallottinum, Poznań 1963.
2. *Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano Ecclesiis Poloniae accomodate*, Katowice 1963.

W oparciu o te dwa źródła Konferencja Biskupów naszego kraju została uprawniona do wprowadzenia języka polskiego do obrzędów liturgicznych, w zakresie, jaki w polskich warunkach uznają za wskazany w ramach przewidzianych *Instrukcją o należyтым wykonaniu Konstytucji o liturgii św.* z 1964 r. Konferencja Episkopatu Polski postanawia więc, aby od pierwszej niedzieli Wielkiego Postu 1965 r. we Mszach św., tak czytanych jak i śpiewanych, odprawianych z udziałem ludu, był używany język polski w następujących obrzędach:

1. Podczas czytania lekcji i Ewangelii we Mszach św. Z tekstów polskich mogą być użyte wyłącznie te, które zawiera Mszał Rzymski, wydany przez Pallottinum w 1963 r. Tam gdzie brakuje Mszału w wydaniu wyżej wymienionym, można posłużyć się Ewangeliczką, zatwierdzoną przez Konferencję Episkopatu Polski.
2. Wszystkie modlitwy i formuły podczas udzielania Komunii św. (w czasie Mszy św. i poza nią) należy odmawiać w języku polskim¹⁸⁸.

Następnym etapem wprowadzenia języka polskiego do liturgii było wydanie w 1966 r. przez Konferencję Episkopatu naszego kraju Zarządzenia dotyczącego dalszego rozszerzenia użycia języka narodowego we Mszy św.¹⁸⁹. Przytaczając postanowienia Instrukcji Episkopatu Polski z 1961 r. dotyczące fragmentów Mszy, w których dozwolone jest używanie modlitw po polsku Zarządzenie stwierdza, że celebrans nie musi powtarzać tych tekstów po łacinie. Kyrie może być wykonane albo w oryginalnym greckim brzmieniu, albo też po polsku. We wszystkich kościołach należy uczyć wiernych recytowania i śpiewania stałych części Mszy św. po polsku w przekładzie zatwierdzonym przez Konferencję plenarną Episkopatu, a podanym w Mszale wydanym w 1963 r. przez Pallottinum¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Tamże, s. 199.

¹⁸⁸ Tamże, s. 200–201.

¹⁸⁹ *Zarządzenie Biskupów Polskich dotyczących dalszego rozszerzenia użycia języka polskiego w liturgii Mszy św.*, 17.10.1966, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 49 /1967/ nr 4, s. 73–74.

¹⁹⁰ Tamże, pkt 1–2.

Części zmienne Mszy św.: antyfony na wejście, na ofiarowanie i Komunię św., graduał, alleluja, tractus i sekwencje można recytować lub śpiewać po polsku. Jeśli wykonuje się je w dosłownym przekładzie, celebrans nie powtarza ich po łacinie¹⁹¹.

Druga Instrukcja wykonawcza do Konstytucji soborowej o liturgii tej samej Kongregacji ukazała się w 1967 r. Dokument upoważnił Konferencje Biskupów do wprowadzenia języków narodowych między innymi w kanonie Mszy św.¹⁹².

Kongregacja Kultu bożego w specjalnym piśmie z 1971 r. stwierdziła, że:

- a) Konferencje Biskupów mają prawo do zezwalań na celebrowanie w języku rodzimym jakiegokolwiek części Mszy św. z ludem,
- b) Mszę św. bez ludu kapłani mogą celebrować po łacinie lub w języku narodowym¹⁹³.

Z uprawnień odnośnie do używania języka rodzimego podczas sprawowania liturgii Konferencje Biskupów mogły w praktyce korzystać, jeśli zostały opublikowane typiczne wydania odpowiednich tekstów liturgicznych¹⁹⁴.

W związku z wejściem w życie Drugiej Instrukcji Kongregacji Obrzędów o należyтым wykonaniu Konstytucji soborowej o świętej liturgii, Konferencja Episkopatu Polski w 1967 r. wydała specjalne Zarządzenie¹⁹⁵. Dokument postanawia, że przepisy Instrukcji Kongregacji Obrzędów mają być przestrzegane w Polsce od 29.06.1967 r., po uprzednim należyтым ich przestudiowaniu i starannym przygotowaniu wszystkiego, co jest związane z godnym i należyтым sprawowaniem świętych obrzędów.

Zgodnie z przysługującymi Konferencjom Episkopatu uprawnieniami, Biskupi postanawiają, że język łaciński będzie nadal zachowywany:

- a) w całym kanonie Mszy św., nawet odprawianej z udziałem wiernych,
- b) we wszystkich obrzędach święceń kapłańskich, z wyjątkiem upomnień udzielanych święconym lub skierowanych do wiernych,
- c) w lekcjach brewiarzowych, odmawianych prywatnie lub chóralnie.

¹⁹¹ Tamże, pkt 4.

¹⁹² Sacra Congregatio Rituum, *Instructio altera ad executionem constitutionis de sacra liturgia recte ordinandam*, „Tres abhinc annos”, 4.05.1967, nr 28, AAS 59/1967/ s. 448.

¹⁹³ Sacra Congregatio pro Cultu Divino, *Notificatio de Missali Romano Liturgia Horarum et Calendario*, 14.01.1971, nr 4, AAS 63 /1971/ s. 714.

¹⁹⁴ M. P a s t u s z k o, *Obrzędy i ceremonie sprawowania Eucharystii* [kanony 923–930], *Prawo Kanoniczne* 36 /1993/ nr 1–2, s. 114.

¹⁹⁵ *Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski wydane w związku z II Instrukcją Kongregacji Obrzędów o należyтым wykonaniu Konstytucji o św. liturgii*, 16.06.1967, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 49 /1967/ nr 8, s. 174.

Do czasu wprowadzenia w życie nowego mszału łacińsko-polskiego, język łaciński ma być nadal używany w ramach ustalonych poprzednimi zarządzeniami Biskupów Polskich, wydanych w tej sprawie¹⁹⁶.

Trzeba tutaj zauważyć, że omawiane zarządzenie, wstrzymywało wprowadzenie w życie w naszym kraju języka narodowego w przypadkach w których mógł on być używany na mocy Drugiej Instrukcji Kongregacji Obrzędów o należyтым wykonaniu Konstytucji o liturgii.

W roku 1968 ukazało się *Postanowienie Konferencji Episkopatu w sprawie użycia języka polskiego w liturgii Wielkiego Tygodnia*¹⁹⁷. Dokument stwierdza, że Konferencja Episkopatu Polski postanowiła rozszerzyć użycie języka polskiego w tekstach obrzędowych Wielkiego Czwartku, Piątku i Wigilii Wielkanocnej. Ponadto Postanowienie zawiera długi wykaz tekstów biblijnych, liturgicznych, modlitw i śpiewów przy których można używać języka polskiego w obrzędach Wielkiego Tygodnia.

Postanowienia o charakterze prawnym znalazły się także w *Liście Biskupów Polskich w sprawie wprowadzenia Mszału łacińsko-polskiego* wydanym w 1968 r.¹⁹⁸. W związku z wydrukowaniem Mszału łacińsko-polskiego¹⁹⁹, z czym wiąże się zapowiadane wcześniej szersze zastosowanie języka polskiego w liturgii. Konferencja Episkopatu Polski postanowiła:

1. Użycie powyższego mszału jest dozwolone od pierwszej niedzieli adwentu 1968 r. W przypadku gdyby jakaś parafia nie otrzymała do tego terminu nowego mszału, zacznie ona używać tej księgi liturgicznej z chwilą jej otrzymania.

2. Od dnia wprowadzenia mszału wolno używać języka polskiego w całej Mszy św., odprawionej z czynnym udziałem wiernych, za wyjątkiem kanonu mszalnego, który winien być odmawiany po łacinie.

3. Msze św. bez czynnego udziału wiernych należy odprawiać w języku łacińskim.

4. Języka polskiego można używać w wyżej określonym zakresie, we Mszach śpiewanych i czytanych z udziałem wiernych, gdy celebrans umie poprawnie śpiewać według nut wszystkie teksty polskie, a także gdy wierni, a przynajmniej zespół śpiewaków, zostali dostatecznie wyćwiczeni, aby mogli

¹⁹⁶ Tamże.

¹⁹⁷ *Postanowienie Konferencji Episkopatu w sprawie użycia języka polskiego w liturgii Wielkiego Tygodnia*. 22.03.1968, *Orędownik Diecezji Chełmińskiej* 19 /1968/ nr 3-6, s. 117-118.

¹⁹⁸ *List Biskupów Polskich w sprawie wprowadzenia mszału łacińsko-polskiego*, 16.09.1968, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 50 /1968/ nr 11-12, s. 231-233.

¹⁹⁹ *Mszal rzymski łacińsko-polski*, Paris 1968.

dobrze odśpiewać po polsku te części Mszy św., które według przepisów mają być śpiewane przez wiernych.

5. W celu zaznajomienia duchowieństwa z dostosowaniem dotychczasowych melodii mszalnych do tekstów polskich. Diecezjalne Komisje Liturgiczne powinny przeprowadzić specjalne wykłady dla kapłanów.

6. Naukę śpiewów należy także prowadzić z chórami kościelnymi, zespołami śpiewaków i wszystkimi wiernymi²⁰⁰.

Omówione dokumenty Konferencji Episkopatu Polski wprowadzały stopniowo używanie języka polskiego do liturgii Mszy św. w naszym kraju. Całkowite „przejście” z łaciny na polski nastąpiło oficjalnie dopiero w momencie ukazania się w 1979 r. *Mszalu rzymskiego dla diecezji polskich*, zawierającego Dekret prymasa kard. S. Wyszyńskiego, zezwalający na posługiwanie się przy sprawowaniu całej Mszy św. językiem polskim. Mszał ten został wydany z powodu wyczerpania się nakładu *Mszalu rzymskiego łacińsko-polskiego* z 1968 r. i związanego z tym braku mszałów w wielu kościołach w Polsce, a także dla wypróbowania w praktyce przekładu nowych tekstów liturgicznych²⁰¹.

KPK 1983 w kan. 928 stwierdza, że Mszę św. należy sprawować po łacinie lub w innym języku, pod warunkiem posiadania odpowiednich tekstów liturgicznych zatwierdzonych zgodnie z prawem. Łacina nie przestała więc być językiem liturgicznym Kościoła zachodniego (czyli także partykularnego Kościoła polskiego), chociaż nie jest już tylko jedynym językiem tego Kościoła²⁰². Praktyka pokazuje, że niestety w niewielu świątyniach w naszym kraju sprawowana jest przynajmniej jeden raz w tygodniu Msza św. w języku łacińskim.

3.3.2. Strój liturgiczny

Przypuszcza się, że w pierwotnym Kościele nie istniał problem szat liturgicznych, różniących się od szat powszechnie używanych. Kapłani w czasie sprawowania liturgii zakładali na siebie zwykłe, uroczyste ubranie. Szaty sakralne, znane i używane dzisiaj są stosowane dopiero od XII w.²⁰³. KPK 1917 wymagał od kapłana sprawującego Mszę św., aby ubierał się

²⁰⁰ *List Biskupów Polskich w sprawie wprowadzenia...*, s. 231–232.

²⁰¹ S. W y s z y ń s k i, *Dekret*, 3.12.1978, Nm. 2850/78/P, w: *Mszal rzymski dla diecezji polskich*. Wydanie studyjne. Warszawa 1979, s. 5; Prymas wydał powyższy dekret powołując się na szczególne uprawnienia, które posiadał od Stolicy Apostolskiej.

²⁰² M. P a s t u s z k o, *Obrzędy i ceremonie...*, s. 116.

²⁰³ M. Z i e l n i o k, *Odnowa szat liturgicznych*, w: F. Błachnicki, i inni, *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967, s. 567.

w odpowiedni strój sięgający kostek (kan. 811 § 1). Strojem takim była sutanna, na którą przywdziewało się szaty liturgiczne²⁰⁴.

Po Soborze Watykańskim II kapłani koncelebrujący Eucharystię zostali zobowiązani do wkładania tych samych szat liturgicznych, jakich używają przy indywidualnym sprawowaniu Mszy św.²⁰⁵ Druga Instrukcja wykonawcza do Konstytucji soborowej o liturgii zezwala, aby przy zaistnieniu poważnej przyczyny kapłani koncelebrujący razem mogli ubierać tylko albę i stulę, natomiast główny celebrans musi mieć na sobie także ornat, tak jak do Mszy indywidualnie sprawowanej²⁰⁶. Trzecia Instrukcja wykonawcza uznała za nadużycie koncelebrowanie Eucharystii w stule nałożonej na kaptur zakonny lub zwykłą szatę duchownych²⁰⁷.

Problemem używania przez kapłanów odpowiednich szat liturgicznych zajmują się między innymi dwa dokumenty Konferencji Episkopatu Polski. Pierwszym z nich jest Zarządzenie wydane w 1971 r. w związku z przepisami *Trzeciej Instrukcji Kongregacji Kultu Bożego o należyтым wykonaniu Konstytucji o liturgii*²⁰⁸. W sprawie szat liturgicznych oraz materiałów, z których mają być sporządzone Zarządzenie postanawia, że należy utrzymać tradycyjne ich formy, które są w użyciu w Polsce. Szat tych nie wolno sporządzać z innych materiałów. Nie trzeba ich zastępować nowymi, ponieważ dotychczasowe można łatwo nabyć²⁰⁹.

W przepisach wykonawczych do Instrukcji Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego *Inaestimabile donum* z 1980 r.²¹⁰ Konferencja Episkopatu Polski postanowiła, że kapłani w naszym kraju mają być ubrani do Mszy św., tak jak wymagają tego przepisy liturgiczne. Dokument zwraca także uwagę, iż stule nie można nakładać na ornat. Do zwykłego sprawowania Eucharystii należy zakładać tradycyjne szaty liturgiczne humerał, albę, stulę i ornat.

²⁰⁴ M. P a s t u s z k o, *Obrzędy i ceremonie...*, s. 120.

²⁰⁵ *Sacra Congregatio Rituum, Ritus concelebrationis et communionis sub utraque specie promulgantur et statuuntur*, 7.03.1965, nr 12, AAS 57 /1965/ s. 412.

²⁰⁶ *Sacra Congregatio Rituum, Instructio altera ad executionem Constitutionis de sacra liturgia recte ordinandam*, „*Tres Abhinc annos*”, 4.05.1967, nr 27, AAs 59/1967/ s. 447-448.

²⁰⁷ *Sacra Congregatio pro Cultu Divino, Instructio tertia ad Constitutionis de sacra Liturgia recte exsequenda*, „*Liturgicae instaurationes*”, 5.10.1970, nr 8, AAS 60 /1970/ s. 701.

²⁰⁸ *Zarządzenie Konferencji Biskupów Polskich wydane w związku z przepisami Trzeciej Instrukcji Świętej Kongregacji Kultu Bożego o należyтым wykonaniu Konstytucji o liturgii św.*, 31.03.1971, *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 24/1971/ nr 8-9, s. 181-182.

²⁰⁹ Tamże, pkt 4.

²¹⁰ *Przepisy wykonawcze do Instrukcji Kongregacji d.s. Sakramentów i Kultu Bożego „Inaestimabile donum”* z 3.04.1980 r., 11.12.1980, *Kielecki Przegląd Diecezjalny* 48 /1981/ nr 1-2, s. 81-88.

Główny celebrans Mszy koncelebrowanej zawsze ma być ubrany w taki tradycyjny liturgiczny strój kapłański. W polskim klimacie nie ma potrzeby zmieniania tego stroju. Diakon asystujący przy ołtarzu powinien nałożyć na sutannę albę i stułę, nie wolno mu asystować w samej komży²¹¹. Biskupi i opaci w czasie sprawowania Mszy św. noszą krzyż schowany pod ornatem²¹².

Obecny Kodeks zobowiązuje kapłanów i diakonów, aby przy celebrowaniu Mszy św. używali szat przepisanych przez prawo liturgiczne (kan. 929). Znajduje się ono we *Wprowadzeniu ogólnym do Mszału Rzymskiego*.

Konferencja Biskupów naszego kraju wypowiedziała się na temat szat liturgicznych jedynie w dwóch omówionych dokumentach. Tak więc w Polsce w czasie sprawowania liturgii obowiązuje bez żadnych modyfikacji taki sam ubiór, jaki został nakazany przez powszechne prawo liturgiczne.

3.4. Czas sprawowania i udzielania Eucharystii

Sprawowanie Mszy św. i udzielanie Eucharystii odbywało się w historii Kościoła o różnych porach dnia. Jezus wraz ze swoimi uczniami spożywali paschę wieczorem, wtedy też po raz pierwszy została udzielona Komunia św. (por. Łk 22, 7–20). Z biegiem wieków pory te się zmieniały.

3.4.1. Czas celebracji Mszy św.

Ostatnia Wieczerza miała miejsce w godzinach wieczornych, św. Paweł będąc w Troadzie także wieczorem spotkał się z tamtejszymi chrześcijanami na łamaniu chleba, czyli Eucharystii. W pierwszych wiekach Kościoła chrześcijanie zbierali się na sprawowaniu Wieczerzy Pańskiej późną nocą lub w godzinach wczesnorannych (przed wschodem słońca)²¹³. Jeszcze w wiekach XIV – XV brakowało prawa powszechnego, określającego dokładnie godziny celebrowania Eucharystii, choć w wielu okolicach zapanował już zwyczaj, sprawowania Mszy św. najwyżej do godziny 15²¹⁴. W XVI w. papież Pius V zabronił celebrowania Mszy o północy w Boże Narodzenie, wczesnym rankiem w Wielkanoc i kiedykolwiek wieczorem²¹⁵. KPK 1917 w kan. 821

²¹¹ Tamże, pkt XIII, nr 4–5.

²¹² Tamże, pkt XIII, nr 1.

²¹³ S. M a n y, *Praelectiones de Misso cum appendice De Sanctissimo Sacramento*, Paris 1903, s. 42.

²¹⁴ P. G a s p a r r i, *Tractatus canonicus De Sanctissima Eucharistia*, Paris –Lugduni 1897, vol. I, n 98, p. 62.

²¹⁵ Pius V, Const. *Sanctissimus in Cristo*, 29.03.1566: P. Gasparri, CIC Fontes, vol. I, n. 110, par. 1–2, p. 196.

§ 1 zezwolił na rozpoczynanie Eucharystii godzinę przed poranną jutrzenką i aż do pierwszej godziny po południu²¹⁶. W 1953 r. Papież Pius XII w Konstytucji apostolskiej *Christus Dominus* udzielił ordynariuszom uprawnienia, by mogli zezwalać na celebrowanie Mszy św. w godzinach popołudniowych, począwszy od godziny 16 w niedziele i święta (także zniesione) oraz w pierwsze piątki miesiąca i inne uroczystości obchodzone z licznym udziałem wiernych²¹⁷.

Dnia 13.02.1957 r. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wydał Indult, dotyczący sprawowania Mszy św. w dniu 3 maja tegoż roku²¹⁸. Na mocy specjalnych uprawnień, otrzymanych od Stolicy Apostolskiej prymas zezwala wszystkim rektorom kościołów parafialnych i filialnych w Polsce na odprawienie jednej Mszy św. wieczornej w święto Matki Bożej Królowej Polski 3 maja 1957 r.

Jak już wcześniej zostało wspomniane, ordynariusze na mocy Konstytucji *Christus Dominus* mieli możliwość zezwolenia na Mszę wieczorną w dniu 3 maja 1957 r. Omówiony Indult prymasa Polski został wdany prawdopodobnie z myślą ujednolicenia prawa na terenie całego kraju, aby we wszystkich diecezjach mogły być sprawowane Msze wieczorne bez względu na wolę miejscowego biskupa.

Dekret w sprawie Komunii św. w Wielki czwartek i Mszy św. wielkosobotniej Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego został wydany 25.02.1957 r.²¹⁹ i ponawiany w 1958²²⁰, 1959²²¹, 1960²²² oraz 1963 roku²²³. Dekrety te między

²¹⁶ Szerzej na ten temat w: M. Pastuszek, *Czas sprawowania Eucharystii*, Kielecki Przegląd Diecezjalny 612 /1985/ z 4, s. 285–286.

²¹⁷ Pius XII, *Constitutio Apostolica „Christus Dominus”*, 6.01.1953, nr VI, AAS 45 /1953/ s. 23.

²¹⁸ S. Wyszyński, *Indult zezwalający na Msze św. wieczorną i na binację* w dn. 3.05.1957 r., Nr. 561 /57/ P., 13.02.1957, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 8 /1957/ nr 1–2, s. 154.

²¹⁹ S. Wyszyński, *Dekret w sprawie Komunii św. w Wielki Czwartek i Mszy św. wielkosobotniej* 25.02.1957, N. 722/57/P, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 8 /1957/, nr 1–2, s. 84.

²²⁰ S. Wyszyński, *Dekret w sprawie Komunii św. w Wielki Czwartek i Mszy św., wielkosobotniej*, 10.03.1958, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 9/1958/ n5 3–4, s. 198.

²²¹ S. Wyszyński, *Dekret Komunia św. wielkoczwartowa*, 10.03.1959, N. 1780/59/P. – ad N. 1696/58/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 41 /1959/ nr 3, s. 165.

²²² S. Wyszyński, *Dekret, Przedłużenie ważności indultu Św. Kongregacji Obrzędów z dn. 22.02.1957 r. odnośnie Komunii św. wiernych w Wielki Czwartek*, 20.04.1960 r. N. 1940/60/Pá d 1780/59/P, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 15/1960/ nr 7–8, s. 343.

²²³ S. Wyszyński, *Dekret. Przedłużenie ważności zezwolenia na udzielanie Komunii św. w Wielki Czwartek poza Mszą św.*, 2.03.1963, Orędownik Diecezji Chełmińskiej, 14 /1963/ nr 11–12, s. 281–282.

innymi postanawiają, że w związku z nabożeństwami rezurekcyjnymi celebrowanymi wczesnym rankiem w Niedzielę Wielkanocną, zostaje udzielona dyspensa od obowiązku zachowania przepisu nr 19 Zarządzeń Św. Kongregacji Obrzędów z dnia 1 lutego 1957 r.²²⁴ w sprawie Mszy odprawianej o północy w Wielką Sobotę. Przepis Kongregacji Obrzędów postanawia, że celebrację Wigilii Paschalnej można rozpocząć o północy między Wielką Sobotą a Niedzielą Zmartwychwstania Pańskiego. Ordynariusz miejsca mógł z poważnej przyczyny zgodzić się na wcześniejsze rozpoczęcie Mszy wielkosobotniej, nie powinna się jednak ona rozpocząć wcześniej niż przed zachodem słońca. Ordynariusz miejsca miał jednak prawo wydać takie pozwolenie tylko dla poszczególnych kościołów lub miejscowości, nie mógł tego zrobić dla całej diecezji. Przepis Kongregacji Obrzędów zwraca uwagę, aby w przypadku wydania przez ordynariusza pozwolenia na wcześniejsze odprawianie Mszy wielkosobotnich dla niektórych kościołów, zachował on nocną porę celebracji w innych świątyniach swojej diecezji, zwłaszcza kościołach zakonnych i katedralnym.

Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński w Dekretach z 1957, 1958, 1959, 1960 i 1963 r. udzielił dyspensy od zachowania tego przepisu, na mocy specjalnych uprawnień, które otrzymał od Stolicy Apostolskiej. Tak więc w Kościele w Polsce można było ze względu na celebrowanie nabożeństw rezurekcyjnych we wczesnych godzinach rannych, bez zwracania się do ordynariusza miejsca, rozpoczynać Mszę wielkosobotnią w godzinach wcześniejszych, po zachodzie słońca, ale przed północą. Pierwsze trzy Dekrety były wydane na jeden rok, czwarty z 1960 r. na trzy lata, a ostatni aż do odwołania.

Następny dokument prymasa, to Dekret zezwalający na odprawianie we wszystkich kościołach w Polsce Mszy św. o północy z 31.12.1959 r. na 1.01.1960 r. Kard. Stefan Wyszyński wydał go jak zwykle mocą specjalnych uprawnień nadanych mu przez Stolicę Apostolską²²⁵. Powodem powstania dokumentu było rozpoczęcie okresu obchodów 100-lecia chrześcijaństwa w Polsce. Prymas pragnął, aby tej uroczystej chwili nadać podniosły charakter poprzez celebrację Eucharystii, skupiając wiernych na modlitwie i rozważania nadchodzących dni.

Dekret prymasa, dotyczący nabożeństw w okrsie dawnej oktawy Bożego Ciała z 25.03.1961 r. reguluje między innymi kwestię celebrowania Mszy

²²⁴ *Sacra Congregatio Rituum, Ordinationes et Decalrationes circa Ordinem hebdomadae sanctae instauratum*, 1.02.1957, AAS 49 /1957/ s. 93.

²²⁵ S. W y s z y Ń s k i, *Dekret. Msza św. w noc sylwestrową 1969/12960*, 20.11.1959, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 49/1950/ nr 12, s. 694–695.

wieczornych²²⁶. Kard. Wyszyński na mocy szczególnych uprawnień zezwala rządcom kościołów w Polsce, w których odbywa się procesja w dniach dawnej oktawy Bożego Ciała na sprawowanie w tych dniach dwóch Mszy św. o Najświętszym Sakramencie, z których jedną można sprawować w godzinach wieczornych. Dekret został wydany na siedem lat.

Po upływie tego czasu 20.05.1968 r. prymas przedłużył powyższe zezwolenie na następnych lat siedem²²⁷. Ostatni podobny Dekret powstał w dniu 28.05.1975 r. i obowiązywał do roku 1982²²⁸.

Dnia 14.06.1962 r. został wydany Dekret prymasa, który zezwalał między innymi na celebrowanie o północy w dniu *Czuwania Soborowego Mszy św. Fundamenta*, jako wotywy I klasy²²⁹. Nowe udogodnienia co do czasu sprawowania Mszy św. ukazały się w Motu proprio „*Pastorale munus*” papieża Pawła VI. W dokumencie tym biskupi otrzymali prawo zezwalania kapłanom dla słusznej przyczyny na celebrowanie Eucharystii o jakiegokolwiek godzinie dnia i udzielania Komunii św. wieczorem²³⁰.

Dwa lata później Kuria Diecezjalna w Sandomierzu zwróciła się dn. 9.03.1965 r. do Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski z prośbą o autorytatywne wyjaśnienie wątpliwości, dotyczących między innymi zezwalania na odprawienie Mszy św. wieczornej w związku z błogosławieniem małżeństwa. Komisja Episkopatu wyjaśniając powyższe wątpliwości stwierdza, że na podstawie przepisów Motu proprio *Pastorale munus* można pozwolić na Mszę św. wieczorną w związku z błogosławieniem małżeństwa w wypadku, gdy odprawia ją drugi kapłan lub gdy Msza jest binowana. Nie powinno się jednak, przенosić Mszy odprawianej w godzinach rannych na wieczór ze

²²⁶ S. W y s z y ń s k i, *Dekret. Zezwolenie na odprawianie Mszy św., o Najświętszym Sakramencie jako wotywy II klasy, w dni dawnej oktawy Bożego Ciała w tych kościołach, w których odbywa się procesja*, 25.03.1961, N. 1821/61/P. *Curranda* 111/1961 nr 9–12, s. 315.

²²⁷ S. W y s z y ń s k i, *Dekret. Zezwolenie na odprawianie Mszy św., o Najświętszym Sakramencie, jako wotywy II klasy, w dni dawnej oktawy Bożego Ciała, w tych kościołach, w których odbywa się procesja – uchylene zakazu Instrukcji o kulcie Tajemicy Eucharystycznej, odprawiania Mszy św., wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu*. 20.05.1968, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 50*1968/ nr 8, s. 158.

²²⁸ S. W y s z y ń s k i, *Dekret prymasa polski w sprawie odprawiania nabożeństw w okresie danej oktawy Bożego Ciała*, 28.05.1975, N. 1236/75/P, *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 30/1977/ nr 7, s. 155; Rok ppźniej wszedł w życie KPK 1983, na podstawie którego praktycznie bez ograniczeń można sprawować Msze św. wieczorem, dlatego też omawiane zezwolenia nie były już przedłużane.

²²⁹ S. W y s z y ń s k i, *Dekret. Zezwolenia na odprawianie Mszy św. „Fundamenta” jako wotywy I klasy o północy w dniu „czuwania soborowego”*, 14.06.1962, N. 2900/62/P, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 44/1962/ nr 9, s. 261.

²³⁰ P a u l u s VI, *Motu proprio „Pastorale munus”*, 30.11.1963, nr 4, *AAS* 56 /1964/ s. 7.

względu na ślub, ponieważ parafianie, którzy stale przychodzą rano do kościoła byliby pozbawieni Eucharystii. Powstałoby także zamieszanie w pracy duszpasterskiej i w porządku odprawiania nabożeństwa²³¹.

Powyższe wyjaśnienie nie było prawem ustanowionym przez Konferencję Episkopatu Polksi, lecz jego interpretacją, której od tego czasu mieli się trzymać wszyscy duszpasterze w kraju.

Odprawianie Mszy św. na Jasnej Górze w dniach głównych uroczystości milenijnych reguluje Uchwała Episkopatu Polski z dnia 16.02.1966 r.²³². W interesującej nas materii dotyczącej czasu sprawowania Eucharystii dokument zezwala, aby kapłani przebywając na Jasnej Górze w dniach 2, 3 i 4 maja 1966 roku mieli prawo odprawić Mszę św. o każdej porze w ciągu doby.

Konferencja Episkopatu prawdopodobnie przewidywała, iż właśnie w wymienionych w uchwale dniach do klasztoru jasnogórskiego przybędzie ogromna liczba kapłanów, którzy będą przyjeżdżać także późnym wieczorem, a zatem muszą mieć możliwość celebracji Eucharystii o każdej porze dnia. Jak już wcześniej zostało wspomniane papież Paweł VI nadał biskupom prawo zezwalania dla słusznej przyczyny na celebrowanie Mszy św. o jakiegokolwiek porze dnia. Stąd też biskupi Polscy zgromadzeni na 91 Konferencji Plenarnej skorzystali wspólnie z tego prawa.

Dnia 6.05.1968 r. prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wydał Zezwolenie na sprawowanie Mszy św. wotywniej o Matce Bożej Królowej Polski we wszystkie soboty, w połączeniu z wieczornym nabożeństwem maryjnym²³³. Powołując się na nadzwyczajne uprawnienia udzielone mu przez Stolicę Świętą, biorąc pod uwagę szczególne warunki życia religijnego w Polsce oraz akcję duszpasterską „Krucjaty Miłości” pod opieką Królowej Polski, prymas zezwala, aby w kościołach oraz kaplicach publicznych i półpublicznych można było odprawiać w soboty Mszę św. wieczorną o Najświętszej Maryi Dziewicy, Królowej Polski pod dwoma warunkami?

a) połączenia z tą Mszą nabożeństwa maryjnego,

²³¹ Komisja Liturgiczna Episkopatu wyjaśnia wątpliwości liturgiczne przedstwicione przez Kurię Diecezjalną w Sandomierzu, 27.03.1965, Kronika Diecezji Sandomierskiej 58/1965/ nr 10, s. 219–220.

²³² Uchwała Plenarnej Konferencji Episkopatu Polski w sprawie odprawiania Mszy św. i jurysdykcji kapłanów na Jasnej Górze w dniach głównych uroczystości milenijnych, 16.02.1966, N. 603/66/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 48/1966/ nr 4, s. 83.

²³³ S. Wyszyński, Dekret, Zezwolenie na Mszę św. wotywną o Matce Bożej Królowej Polski „Praeposuit eam Dominus” lub „Gaudeamus” we wszystkie soboty, w połączeniu z wieczornym nabożeństwem maryjnym, 6.05.1968, N. 1260/68/P. – ad N. 85/68/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 50/1968/ nr 8, s. 158.

b) uzyskania od ordynariusza miejsca zezwolenia na Mszę wieczorną.

Ważność dekretu wygasła po 7 latach,

Powyższy dokument jak się wydaje miał między innymi zachęcić ordynariuszy miejsca w całym kraju, aby na mocy Motu proprio „Pastorale munus” dla swoich diecezji wydali zezwolenia na celebrowanie Mszy wieczornych w soboty, a także wszystkich duszpasterzy, aby w swoich kościołach lub kaplicach wprowadzili Mszę św. połączoną z nabożeństwem maryjnym.

Dekret został przedłużony na dalsze siedmioletnie dokumentem kard. Wyszyńskiego z 31.05.1975 r.²³⁴, a następnie na lat pięć dekretem kolejnego prymasa kard. Józefa Glempa²³⁵.

Obecnie, co do sprawowania Eucharystii w godzinach wieczornych nie istnieją już żadne ograniczenia²³⁶.

3.4.2. Udzielanie Komunii św.

Już na przełomie IV i V w. do tradycji Kościoła należało ograniczenie możliwości sprawowania Mszy św. w Wielki Piątek i Wielką Sobotę, choć uważa się powszechnie, że praktyka taka była znana znacznie wcześniej. Zapewne w tym czasie nie udzielano także Komunii św. Z czasem, do tych dwóch dni dołączono następny – Wielki Czwartek, w który Eucharystia była udzielana wyłącznie podczas Mszy²³⁷.

KPK 1917 w kan. 867 § 1 zezwalał na udzielanie i przyjmowanie Komunii św. każdego dnia, jednakże § 2 i 3 czyniły pewne zastrzeżenia co do przyjęcia Eucharystii w Wielki Piątek i Wielką Sobotę. W Wielki Czwartek natomiast można było udzielać Komunii tylko odczas Mszy św. uroczystej lub cichej, odprawianej za pozwoleniem miejscowego ordynariusza lub bezpośrednio po takiej Mszy. Jedynym wyjątkiem byli chorzy, którzy mogli przystępować do Eucharystii w Wielki Czwartek tak w godzinach przedpołudniowych, jak i popołudniowych²³⁸.

W związku z warunkami, które zaistniały w Polsce po 1945 r., kiedy to władze komunistyczne zaczęły utrudniać uczęszczanie wiernych do koś-

²³⁴ S. W y s z y ń s k i, *Dekret dotyczący przedłużenia dekretu z dn. 6.05.1968 r. 31.05.1975*, N. 1336/75/P. – ad. N. 1260/68/P, *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 30/1975/ nr 7, s. 1256.

²³⁵ J. G l e m p, *Dekret*, 24.08.1982, N. 2987/82/P. – ad N. 1336/75/P. *Wiadomości Diecezjalne Lubelskie* 56 /1982/ nr 8, s. 149.

²³⁶ M. P a s t u s z k o, *Czas i miejsce sprawowania Eucharystii kanony 931–933/*, *Prawo Kanoniczne* 35 /1992/ nr 1–2, s. 150.

²³⁷ Tamże, s. 132–133.

²³⁸ F. B ą c z k o w i c z, dz. cyt., t. II, s. 39.

ciółów poprzez np. przedłużanie czasu pracy w dni świąteczne znesione przez państwo, czy też wydawanie zakazów na opuszczanie koszar przez żołnierzy albo internatów przez uczniów, prymas Polski w dniu 25.02.1957 r. wydał specjalny Dekret, dotyczący między innymi czasu udzielania Komunii w pierwszy dzień Triduum Paschalnego²³⁹. zezwalał w nim na komunikowanie w Wielki Czwartek w godzinach przedpołudniowych we wszystkich kościołach w Polsce tych wiernych, którzy nie mają żadnej możliwości udania się do kościoła w czasie odprawiania Mszy po południu. Dekret obowiązywał jedynie w Wielki Czwartek 1957 roku.

Podobny dokument ukazał się w roku 1958²⁴⁰. Tak jak poprzednio powołując się na posiadane nadzwyczajne upoważnienia, prymas przedłużył w nim Indult Świętej Kongregacji Obrzędów z 22.02.1957 r.²⁴¹ zezwalając, tak jak rok wcześniej, na przyjmowanie Eucharystii w Wielki Czwartek w godzinach przedpołudniowych. Dekret określał bardziej szczegółowo czas, w którym można było przystępować do Komunii św.: do godziny 13 i od godziny 14 do początku Mszy. Inne warunki przyjmowania Komunii pozostały takie same jak w dekrete poprzednim, jak również i jego ważność – jeden rok.

Prawie identycznie brzmiące zezwolenia zostały wydane także w roku 1959²⁴², 1960²⁴³ i w 1963²⁴⁴ z tym że przedostatni z nich był ważny na trzy lata a ostatni aż do odwołania.

KPK 1983 w kan. 931, a także aktualnie obowiązujące przepisy liturgiczne zezwalają na udzielanie Komunii poza Mszą św.o każdej porze dnia. Jednakże w Wielki Czwartek wolno komunikować tylko podczas Mszy, a jedynie chorym zanosić ją o innej porze²⁴⁵.

²³⁹ S. Wyszynski, *Dekret*, 25.02.1957, N. 722/57/P, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 8/1957/ nr 1–2, s. 84.

²⁴⁰ S. Wyszynski, *Dekret w sprawie Komunii św. w Wielki Czwartek i w sprawie Mszy św. wielkosobotniej*, 10.03.1958, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 9/1958/ nr 3–4, s. 198.

²⁴¹ Sacra Congregatio Rituum, *Dioecesium Poloniae*, 22.02.1957, Prto. N.D. 8/1957, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 39 /1957/ nr 5–6, s. 164.

²⁴² S. Wyszynski, *Dekret Komunia św. wielkoczwartkowa*, 10.03.1959, N. 1780/59/P – ad N. 1696/58/P, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 41 /1959/ nr 3, s. 165.

²⁴³ S. Wyszynski, *Dekret. Przedłużenie ważności indultu Św. Kognregacji Obrzędów z dn. 22.02.1957 r. odnośnie Komunii św. wiernych w Wielki Czwartek*, 2.04.1960, N. 1940/60/P. ad 1780/59/P, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 15/1960/ nr 7–8, s. 343.

²⁴⁴ S. Wyszynski, *Dekret. Przedłużenie ważności zezwolenia na udzielanie Komunii św. w Wielki Czwartek poza Mszą św.*, 2.03.163. Nr 1239/63/P. – ad 1940/60/P, Oredownik Diecezji Chemińskiej 14/1963/ n. 11–12, s. 281–282.

²⁴⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 126.

Może się jednak zdarzyć sytuacja, że grupa wiernych, która ze względu na swoje obowiązki służbowe nie mając okazji uczestniczenia we Mszy św. w Wielki Czwartek, odczuwa potrzebę przyjęcia Komunii w ten dzień, upamiętniający między innymi ustanowienie Eucharystii. Ponieważ dekret prymasa z 1963 r. nie został odwołany, na jego podstawie w dalszym ciągu można w Polsce komunikować w pierwszy dzień Triduum Paschalnego poza Mszą św.

Problematyką czasu udzielania Eucharystii zajmują się także Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii z 15.09.1962 r. Dokument przypomina, że na mocy specjalnego indultu, nadanego diecezjom polskim przez Kongregację Obrzędów²⁴⁶, w kościołach, gdzie jest tylko jedno tabernakulum, w czasie Mszy św. Komunii mogą oprócz celebransa udzielać także inni kapłani, nawet poza czasem ściśle przeznaczonym na udzielanie Eucharystii – czyli poza czasem, gdy czyni to główny celebrans. Wskazano jest jednak, aby na Msze o dużym udziale komunikujących Najświętszy Sakrament został przeniesiony do drugiego tabernakulum, znajdującego się przy bocznym ołtarzu, przy którym można swobodnie udzielać Eucharystii²⁴⁷.

Dyrektywy Konferencji Episkopatu Polski przypominają, że Kongregacja Obrzędów w 1959 roku zezwoliła na udzielanie Komunii św. w Polsce w ciągu jednej godziny od ukończenia ostatniej Mszy wieczornej²⁴⁸, natomiast w roku 1960, mając na uwadze ogólne dobro wiernych, pozwoliła na udzielanie Eucharystii w diecezjach całego kraju i to zarówno w kościołach parafialnych i nieparafialnych, jak i w kaplicach szpitalnych, więziennych oraz kaplicach kolegiów w godzinach popołudniowych, nawet wówczas, gdy nie jest odprawiana Msza św. Udzielanie Komunii powinno się wtedy łączyć z jakąś świętą czynnością, określoną przez ordynariusza, a odprawianą w tych miejscach świętych²⁴⁹.

Obecnie powyższe przepisy nieco się zdezaktualizowały. Zgodnie z przytaczanym już kan. 931 Eucharystii można teraz udzielać w każdym dniu i o każdej godzinie, z wyjątkiem przypadków wykluczonych przepisami liturgicznymi. Tak więc udziela się jej poza Mszą nie na mocy przepisów

²⁴⁶ *Sacra Congregatio Tiruum, Dioecesium Poloniae*, 19.08.1961, Prot. Nr N.D. 45/1961, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 43/1961/ nr 12, s. 353.

²⁴⁷ *Dyrektywy Episkopatu Polskie w związku z Instrukcją...* pkt 27.

²⁴⁸ *Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii, Decretum*, 5.06.1959, Num. Prot. 404/46–288, Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej 10/1959/ nr 9, s. 514–515; *Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją...*

²⁴⁹ *Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii, Decretum de s. Communionis distributione postameridianis horis*, 21.03.1960, AAS 52/1960/ s. 355–356.

Konferencji Episkopatu Polski, lecz kan. 931. Do dzisiaj natomiast ma miejsce udzielanie Eucharystii tak przy bocznym ołtarzu, na którym znajduje się drugie tabernakulum, jak i równocześnie przy ołtarzu głównym²⁵⁰.

3.5. Przechowywanie i kult Eucharystii

Sposób obecności Chrystusa pod postaciami eucharystycznymi jest wyjątkowy, przede wszystkim dlatego, że ta obecność jest substancjalna, spotykamy się więc z rzeczywistym Jezusem – Bogiem i człowiekiem²⁵¹. Obecność eucharystyczna zaczyna się w chwili konsekracji i trwa, dopóki istnieją postacie eucharystyczne. Kult sakramentu Eucharystii sprawowany jest w Kościele nie tylko w czasie Mszy św., ale i poza nią, przez przechowywanie konsekrowanych Hostii, wystawianie ich do publicznej adoracji wiernych i obnoszenie w procesjach (KKK 1377–1378).

3.5.1. Przechowywanie Najświętszego Sakramentu

W czasach apostołskich wierni biorący udział w liturgii spożywali i pili konsekrowane postacie, natomiast pozostałą część konsekrowanego Chleba przechowywano w miejscu kultu z przeznaczeniem dla chorych, lub zabierano do domów, by mieć możliwość przyjmowania Komunii św. przed codziennym posiłkiem²⁵². Od kiedy bazyliki stały się miejscem kultu, w nich przechowywana była Eucharystia. Znajdowała się zawsze na ołtarzu w naczyniach o różnych kształtach (np. gołąbków, wieżyczek, puszek czy szafek). Były to zaczątki tabernakulum²⁵³.

Pierwsze, wyraźne zarządzenie prawa powszechnego, dotyczące przechowywania Najświętszego Sakramentu spotykamy dopiero w postanowieniach Soboru Laterańskiego IV z 1215 r. Sobór ten zarządza, aby we wszystkich kościołach oleje krzyżma i Eucharystia znajdowały się w miejscu zamkniętym i pilnie strzeżonym²⁵⁴.

KPK 1917 w kan. 1268 § 1 stwierdzał, że Najświętszy Sakrament należy przechowywać na stałe tylko w jednym miejscu kościoła. Wyjątek może

²⁵⁰ Z takim rozwiązaniem można się spotkać np. w Kościele Mariackim w Krakowie.

²⁵¹ P a u l u s VI, *Encyclica „Mysterium fidei”*, 3.09.1965, AAS, 57 /1965/ s. 766.

²⁵² B. B o t t e, *La tradition Apostolique de saint Hippolyte. Esai de reconstitution*, Munster Westfallen 1963, nr 37.

²⁵³ T. S z w a g r z y k, *Przechowywanie Najświętszego Sakramentu w historii i liturgii Kościoła*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 9 /1956/ s. 103–105.

²⁵⁴ C.I. X. III, 44: *De custodia Eucharistiae, chrismatis et aliorum Sacramentorum*; E. S z t a f r o w s k i, *Przepisy kanoniczne dotyczące przechowywania Eucharystii*, *Prawo Kanoniczne* 31/1988/ nr 1–2, s. 31–41.

stanowić świątynia w której odbywa się wieczna adoracja, wtedy bowiem Eucharystię przeznaczoną do rozdzielania w czasie Mszy św. można przechowywać na innym ołtarzu. Paragraf 2 tegoż kanonu nakazywał, aby Najświętszy Sakrament przechowywać w najprzedniejszym i najdostojniejszym miejscu świątyni, a więc zasadniczo na ołtarzu głównym. Paragraf 3 zalecał, by w kościołach katedralnych, kolegiackich i konwentalnych celem uniknięcia niedogodności podczas nabożeństw chóralnych odprawianych przy głównym ołtarzu, Eucharystię przechowywać w ołtarzu bocznym lub kaplicy. Według kan. 1269 tabernakulum miało być nieruchome, zbudowane artystycznie, szczerlnie zamknięte i ozdobione zgodnie z przepisami liturgicznymi²⁵⁵.

Dalszymi dokumentami kościelnymi, dotyczącymi między innymi przechowywania Eucharystii były Instrukcja Kongregacji Sakramentów *Dominus Salvator* z 1929 r., zwracająca uwagę na to, aby tabernakulum było chronione przed wilgocią i niskimi temperaturami, by nie doszło w nim do zepsucia konsekrowanych Hostii²⁵⁶, a także Instrukcja *Nullum unquam tempore* z 1938 r., tej samej Kongregacji, określająca rodzaj materiałów z jakich należy wykonywać tabernakulum²⁵⁷.

Sobór Watykański II (1962 – 1965) podjął gruntowną reformę liturgii. Wprowadzając w życie zarządzenie soborowe Pierwsza instrukcja wykonawcza do Konstytucji o liturgii z 26.09.1964 r., zaczynająca się od słów *Inter Oecumenici* zezwoliła na umieszczanie tabernakulum w środku wielkiego ołtarza, na ołtarzu bocznym, względnie innej części kościoła zgodnie z miejscowym zwyczajem, w każdym pojedynczym przypadku zatwierdzonym jednak przez miejscowego ordynariusza²⁵⁸.

W roku 1967 ukazała się *Instrukcja o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej* Kongregacji obrzędów²⁵⁹. Dokument ten powtarza postanowienia nr 95 poprzedniej Instrukcji, odnośnie miejsca umieszczenia tabernakulum.

²⁵⁵ J. S u b e r a, *Przepisy kościelne dotyczące tabernakulum*, Homo Dei 21/1952/ s. 109–111; J. M y s t k o w s k i, *Przechowywanie Najświętszego Sakramentu w tabernakulum ołtarzowym w świetle obowiązującego prawa kościelnego*. Orędownik Diecezji Chemińskiej 13 /1962/ s.151 – 155).

²⁵⁶ Sacra Congregatio pro Sacramentis, *Instructio „Dominus Salvador”*, 26.03.1929, AAS 21/1929/s. 638.

²⁵⁷ Sacra Congregatio pro Sacramentis, *Instructio „Nullum unquam tempore”*, 26.05.1938, AAS 30 /1938/ s. 199–200; szerzej na ten temat w: T. Szwagrzyk, *Przechowywanie Najświętszego Sakramentu*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 10/1957/ s. 43.

²⁵⁸ Sacra Congregatio Rituum, *Instructio „Inter Oecumenici” ad executionem constitutionis de Sacra Liturgia recte ordinandam*, 26.09.1964, nr 95, AAS 56/1964/ s. 883.

²⁵⁹ Sacra Congregatio Rituum, *Instructio de cultu Mysterii Eucharistici „Eucharisticum Mysterium”*, nr 54, 25.05.1967, 59/1967/ s. 568.

Pierwszym dokumentem Konferencji Episkopatu Polski dotyczącym między innymi przechowywania Eucharystii jest Zarządzenie w sprawie Kultu Tajemnicy Eucharystycznej z 1967 r.²⁶⁰ Zarządzenie to nawiązuje do *Instrukcji o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej z 1967 r.*, zwracając uwagę na najistotniejsze fragmenty dokumentu Stolicy Apostolskiej. W punkcie 7 przypomina przepisy odnośnie umieszczenia tabernakulum, które zostały przytoczone powyżej.

Dnia 30.10.1972 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała *Wskazania duszpasterskie o nabożeństwach*²⁶¹ w kwestii tabernakulum. Wskazania przypominają najpierw punkt 276 Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego zalecający, aby miejsce przechowywania Najświętszego Sakramentu znajdowało się w kaplicy, odpowiedniej do prywatnej adoracji i modlitwy wiernych. Jeżeli jednak jest to niemożliwe ze względu na układ przestrzenny kościoła, zgodnie z miejscowymi zwyczajami prawnie uzasadnionymi, Eucharystię należy przechowywać albo na jakimś ołtarzu, albo poza nim w odpowiednio godnej i przyozdobionej części kościoła. Dokument Konferencji Episkopatu stwierdza, że w Polsce nie ma zwyczaju umieszczania Najświętszego Sakramentu poza ołtarzem, a tym bardziej w kącie kościoła. Stąd też tabernakulum ma się znajdować w prezbiterium, w środkowym miejscu świątyni. Umieszczanie go poza ołtarzem jest wykluczone. Na każdą zmianę urzędnika kościoła, a zwłaszcza umieszczania tabernakulum, konieczne jest zezwolenie kurii diecezjalnej. Dotyczy to także kościołów i kaplic zakonnych²⁶².

Dwie wyżej omówione Instrukcje Stolicy Apostolskiej zezwalały na usytuowanie tabernakulum poza ołtarzem w jakiejś innej części kościoła, o ile istnieje taki zwyczaj i zezwoli na to miejscowy ordynariusz. Wskazania duszpasterskie stwierdzają, że w Polsce nie ma takiego zwyczaju i zabraniają umieszczania tabernakulum poza ołtarzem. Polecają tym samym ordynariuszom, aby nie wydawali zezwoleń na taką lokalizację.

Trzeba jednak zauważyć, że Konferencja Episkopatu Polski nie otrzymała od Stolicy Apostolskiej pozwolenia na zmianę przepisów prawa powszechnego. Stwierdzenie, że tabernakulum ma być umieszczone w prezbiterium, czyli na ołtarzu głównym, a więc nie może znajdować się na bocznym, na co zezwalało prawo powszechne, nie miało mocy prawnej.

²⁶⁰ *Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Kultu Tajemnicy Eucharystycznej*, 11.09.1967, *Orządownik Diecezji Chemińskiej* 18 (1967) nr 11–12, s. 270–272.

²⁶¹ *Wskazania duszpasterskie o nabożeństwach*, 30.10.1972 r. *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 27 /1972/ nr 12. s. 271–277.

²⁶² Tamże, s. 272.

W roku 1973 ukazały się Normy postępowania w sprawie sztuki kościelnej, wydane także przez Konferencję Episkopatu Polski²⁶³. W paragrafie 20 nr 3 czytamy: nowe kościoły winny być projektowane w ten sposób, żeby tabernakulum znajdowało się na osi kościoła, powyżej ołtarza.

Norma ta stanowiła jedno z możliwych rozwiązań i była przydatna szczególnie w mniejszych świątyniach – jednonawowych bez kaplic, bo jak już wcześniej zostało wspomniane, według obowiązującego prawa powszechnego tabernakulum mogło, chociaż nie musiało, znajdować się na ołtarzu głównym²⁶⁴.

Ponieważ w kraju toczyła się ciągle dyskusja na temat właściwego umieszczania tabernakulum w kościołach i kaplicach, a nawet zdaniem prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego zdarzały się niestosowne rozwiązania, wydał on w 1975 r. Pismo dotyczące tego problemu, a skierowane do biskupów ordynariuszy i wyższych przełożonych zakonnych²⁶⁵. W Piśmie kard. Wyszyński przypomina Instrukcję Kongregacji Obrzędów z 25.05.1967 r., a zwłaszcza następujące jej postanowienia: z zasady w poszczególnych kościołach winno być jedno tabernakulum, trwałe i nienaruszalne, w miejscu okazałym, odpowiednim na prywatną modlitwę. Zaleca się, żeby w miarę możliwości umieszczono je w kaplicy oddzielonej od środkowej nawy kościoła (szczególnie w tych kościołach, gdzie często odbywają się śluby i pogrzeby oraz w miejscach odwiedzanych przez licznych zwiedzających ze względu na zabytki sztuki i historii).

Pismo to miało jedynie charakter przypomnienia wydanego przez Przedwodniczącego Konferencji Episkopatu Polski i zarazem prymasa, ponieważ kard. Wyszyński nie powoływał się w nim na posiadane nadzwyczajne uprawnienia.

Czy omówione przepisy partykularnego prawa polskiego obowiązują nadal po wejściu w życie KPK 1983? Kodeks ten kontynuuje na ogół myśl dokumentów posoborowych. W kan. 938 § 2 czytamy, że tabernakulum winno być umieszczone w odznaczającej się, widocznej, stosownie przyozdobionej i odpowiedniej dla modlitwy części kościoła lub kaplicy. Musi być ono nieusuwalne, wykonane z materiału trwałego, nieprzeźroczystego i tak

²⁶³ Normy postępowania w sprawie sztuki kościelnej wydane przez Konferencję Episkopatu Polski, 25.01.1973, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 28 /1973/ nr 7–9, s. 207–213.

²⁶⁴ S. Czerwik, *Komunia św. i Kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą św.*, Kielecki Przegląd Diecezjalny 62 /1986/ nr 1–2, s. 64.

²⁶⁵ S. Wyszyński, *Pismo prymasa Polski na temat właściwego umieszczania tabernakulum w świątyniach i kaplicach*, 15.02.1975, N. 373/75/P, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 30 /1975/ nr 4, s. 82–83.

zamknięte, aby możliwie całkowicie wykluczyć niebezpieczeństwo profanacji (kan. 938 § 3).

W polskich warunkach jako regułę należy przyjąć, że powyższym wymaganiom odpowiada tabernakulum zbudowane jako kasa pancerna, które należy zamawiać w znanych, sprawdzonych firmach²⁶⁶.

Na postawione wyżej pytanie można więc dać odpowiedź pozytywną. Omówione przepisy partykularne, dotyczące przechowywania Eucharystii obowiązują w Polsce nadal na tyle, na ile obowiązywały w chwili ich wejścia w życie.

3.5.2. Kult Najświętszego Sakramentu

W Eucharystii obecny jest Jezus Chrystus, stąd też Kościół poleca Go czcić i adorować. Nawiedzenie Najświętszego Sakramentu jest dowodem wdzięczności, a zarazem obowiązkiem wobec Pana²⁶⁷. Kult Jezusa Eucharystycznego dokonuje się między innymi poprzez Jemu poświęcone specjalne procesje i nabożeństwa.

3.5.2.1. Adoracja Najświętszego Sakramentu

Już w średniowieczu wierni pragnęli oglądać Hostię ukazywaną przez celebransę podczas Mszy św. Wstawienie Najświętszego Sakramentu stało się więc niejako utrwaleniem przez dłuższy czas podniesienia mszalnego. W XIV w. praktyka ta połączona z prywatną adoracją rozpowszechniła się w bardzo wielu krajach²⁶⁸.

KPK 1917 w kan. 1274 wyróżniał dwa rodzaje wystawienia Najświętszego Sakramentu: prywatne i publiczne. Pierwsze z nich, łączące się z indywidualną adoracją Jezusa Eucharystycznego przez wiernych, polegało na otwieraniu drzwiczek tabernakulum, aby mogli oni widzieć puszkę z Eucharystią. Taka forma wystawienia nie wymagała żadnego zezwolenia. Można je było urządzać dla jakiegokolwiek słusznej przyczyny, we wszystkich kościołach i kaplicach, w których przechowywano Najświętszy Sakrament. Kan. 1274 przewidywał możliwość dokonywania publicznego wystawienia Najświętszego Sakramentu, które polegało na włożeniu dużej Hostii do monstrancji i ustawieniu tej ostatniej na ołtarzu lub specjalnym tronie, w celu adoracji i udzielenia błogosławieństwa. Było ono dozwolone we wszystkich

²⁶⁶ J. D y d u c h, *Adoracja Eucharystii w świetle nowego Kodeksu prawa kanonicznego*, *Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi* 122 /1984/ nr 1–2, s. 9.

²⁶⁷ P a u l u s VI, *Enciclica „Mysterium fidei”*..., s. 769–770.

²⁶⁸ M. P a s t u s z k o, *Przechowywanie i Kult Najświętszego Sakramentu (kanony 934–944)*, *Prawo Kanoniczne* 32 /1989/ nr 3–4, s. 113.

kościółach i kaplicach publicznych tylko w święto Bożego Ciała oraz w ciągu oktawy po nim, zarówno w czasie Mszy św., jak i podczas niesporów, o ile w tych kościołach lub kaplicach przechowywano Najświętszy Sakrament. W innych dniach w kaplicy półpublicznej lub prywatnej można było dokonywać wystawienia Najświętszego Sakramentu jedynie za zezwoleniem ordynariusza i tylko gdy zaistniała poważna przyczyna.

KPK 1917 w kan. 1266 stwierdzał również, że kościoły, w których przechowuje się Eucharystię, zwłaszcza parafialne, winny być przynajmniej przez kilka godzin dziennie otwarte, aby wierni mogli adorować Jezusa Eucharystycznego.

W Polsce dokonywano jednak wystawienia publicznego w czasie uroczystości parafialnych (np. odpustu), w pierwsze piątki miesiąca, a także podczas nabożeństw majowych i czerwcowych bez pozwolenia ordynariusza, na mocy zwyczaju stuletniego lub niepamiętnego²⁶⁹.

W 1965 roku Kuria Diecezjalna w Sandomierzu zwróciła się do Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski o autorytatywne wyjaśnienie kilku wątpliwości. Jedną z nich dotyczyła możliwości ustawienia monstrancji z Najświętszym Sakramentem na ołtarzu, na którym się odprawia lub w innym miejscu w czasie sprawowania Mszy św.²⁷⁰. Wątpliwości te zostały wyjaśnione w dokumencie Komisji Liturgicznej z 27.03.1965 r.²⁷¹. Dokument ten stwierdza, że jeżeli celebrowana jest Msza św. z wystawionym Najświętszym Sakramentem, to monstrancję należy ustawić na ołtarzu, przy którym jest ona odprawiana. Nigdy natomiast nie wolno ustawiać monstrancji za plecami celebransa, gdy odprawia on Mszę twarzą do wiernych²⁷².

Wyjaśnienie Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski było usankcjonowaniem wcześniej wspomnianej tradycji, na podstawie której w naszym kraju dokonywano wystawienia i adoracji Najświętszego Sakramentu w czasie Mszy św. w pierwszy piątek miesiąca bez pozwolenia ordynariusza.

Po Soborze Watykańskim II w 1967 r. Kongregacja Obrzędów wydała Instrukcję *Eucharisticum Mysterium*, w której zakazuje sprawowania Mszy św. w czasie trwania wystawienia Najświętszego Sakramentu w tej samej nawie kościoła²⁷³.

²⁶⁹ M. Pastuszeko, *Przechowywanie i kult...*, s. 111.

²⁷⁰ *Prawodawstwo*, s. 214–215.

²⁷¹ *Komisja Liturgiczna Episkopatu wyjaśnia wątpliwości liturgiczne przedstawione przez Kurie Diecezjalną w Sandomierzu*, 27.03.1965, *Kronika Diecezji Sandomierskiej* 58 /1965/ nr 10, s. 219–220.

²⁷² Tamże, pkt 2.

²⁷³ *Sacra Congregatio Ritum, Instructio „Eucharisticum Mysterium” de cultu Mysterii Eucharistici*, 23.05.1967, nr 61, AAS 59/1967/ s. 570–571.

W roku 1967 ukazała się Instrukcja Stolicy Apostolskiej, nosząca tytuł *Eucharisticum Mysterium*. Wymaga ona zgody ordynariusza na wystawienie trwające przez dłuższy czas, bez względu na to, czy wystawienie jest publiczne czy prywatne, a więc czy kończy się błogosławieństwem czy nie²⁷⁴.

Do dokumentu tego nawiązuje *Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Kultu Tajemnicy Eucharystycznej z 1967 roku*²⁷⁵, przytaczając fragment Instrukcji, zgodnie z którym w czasie odprawiania Mszy św. nie powinno mieć miejsce wystawienie Najświętszego Sakramentu w tej samej nawie kościoła. Nie jest jednak zabronione celebrowanie Mszy w kaplicy oddzielonej od nawy kościoła, w której trwa jedno lub kilkudniowe wystawienie. Episkopat Polski przyjął więc przepisy wspomnianej Instrukcji.

Sytuacja zmieniła się w roku 1968. Wtedy to Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wydał Dekret, w którym na mocy specjalnych uprawnień nadanych mu przez Stolicę Apostolską zwolnił wszystkich kapłanów, sprawujących Mszę św., w dni dawnej oktawy Bożego Ciała, z przepisu Instrukcji *Eucharisticum Mysterium* nr 61, zezwalając tym samym na odprawianie Mszy podczas wystawienia Najświętszego Sakramentu w tej samej nawie kościoła²⁷⁶. Dekret został wydany na siedem lat, a w roku 1975 przedłużony na następne siedmioletnie²⁷⁷. Jego ważność upłynęła w roku 1982.

Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Kultu Tajemnicy Eucharystycznej z 1967 roku zajmuje się szerzej adoracją Jezusa Eucharystycznego poza Mszą św. Dokument powołując się na punkt 51 Instrukcji *Eucharisticum Mysterium* przypomina, aby każdego dnia przez kilka godzin rannych i późniejszych wszystkie kościoły były otwarte, by wierni mogli nawiedzać i adorować Najświętszy Sakrament. Należy jednak w tym czasie zapewnić czujną opiekę, mającą ustrzec świątynie od kradzieży lub profanacji²⁷⁸.

²⁷⁴ Tamże, nr 63.

²⁷⁵ *Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Kultu Tajemnicy Eucharystycznej*, 11.09.1967, *Orełdownik Diecezji Chemińskiej* 18 (1967) nr 9 – 12, s. 271.

²⁷⁶ S. W y s z y ń s k i, *Zezwolenie na odprawianie Mszy św. o Najświętszym Sakramencie jako wytywy II klasy, w dni dawnej oktawy Bożego Ciała w tych kościołach, w których odbywa się procesja – uchylenie zakazu Instrukcji o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej, odprawiania Mszy św. wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu*, 20.05.1968, N. 1452/68/P, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 50/1968/ nr 8, s. 158.

²⁷⁷ S. W y s z y ń s k i, *Dekret prymasa Polski w sprawie odprawiania nabożeństw w okresie dawnej oktawy Bożego Ciała*, 28.05.1975, *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 30/1975/ nr 7, s. 155.

²⁷⁸ *Zarządzenia Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Kultu...*, pkt 6.

Niektórzy kanoniści uważają, że nakaz otwierania kościołów przynajmniej na kilka godzin dziennie, aby wiernym umożliwić adorację Najświętszego Sakramentu obowiązuje rektorów kościołów pod grzechem ciężkim²⁷⁹.

Problematykę adoracji Eucharystii poruszają także wydane w 1972 r. *Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach*²⁸⁰. Konferencja Episkopatu Polski, biorąc pod uwagę *Konstytucję o liturgii* Soboru Watykańskiego II w związku z niebezpieczeństwami, płynącymi z niewłaściwej interpretacji Vaticanum II, uznała za konieczne ogłoszenie wskazań duszpasterskich dotyczących tzw. nabożeństw dodatkowych. Wskazania przypominają, że istnieją jeszcze parafie, w których gorliwi kapłani raz w miesiącu gromadzą dzieci i młodzież na adorację Najświętszego Sakramentu. To przypomnienie, ma się stać wyrzutem sumienia dla większości proboszczów parafii, w których już zagał ten zwyczaj.

Od wielu lat zaznaczył się kult Eucharystii, polegający na całodziennych parafialnych adoracjach Eucharystii, których porządek jest wymieniony w *Ordo divini officii* prawie wszystkich diecezji. Zgromadzenia zakonne w każdej diecezji przeprowadzają nieustanne nocne adoracje. Wierni cenią sobie i bardzo są przywiązani do adoracji całodziennych, które należałoby ożywić²⁸¹.

W 1983 r. został wydany nowy Kodeks prawa kanonicznego. Zezwala on, aby w kościołach lub kaplicach gdzie przechowywany jest Najświętszy Sakrament dokonywać wystawienia w puszcze lub monstrancji z zachowaniem norm liturgicznych. Wystawienie nie powinno odbywać się w tej samej części kościoła lub kaplicy, w której równocześnie odprawiana jest Msza św. (kan. 941). Tak więc wierni, którzy nie biorą udziału we Mszy, mogą adorować Eucharystię, wystawioną w innej nawie świątyni lub oddzielnej kaplicy. Z przypadkiem takim mamy dzisiaj do czynienia zwłaszcza w kościołach prowadzących tzw. wieczną adorację. Kan. 942 zaleca, aby w świątyniach i kaplicach organizowano corocznie uroczyste wystawienie Najświętszego Sakramentu, trwające przez odpowiedni czas, nawet z przerwami, by miejscowa wspólnota głębiej rozważała i adorowała tajemnicę eucharystyczną. Wystawienie takie może odbywać się tylko wtedy, gdy przewiduje się odpowiedni udział wiernych.

²⁷⁹ D. C a h i l l, *The Custody of the Holy Eucharist*, Washington 1950, s. 45; K. M y s z k o w s k i, *Uwagi praktyczne do przechowywania Najświętszego Sakramentu w kościołach i kaplicach różnych kategorii*, Orędownik Diecezji Cheleмиńskiej 12/1961/ s. 254.

²⁸⁰ *Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach*, 30.10.1972, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 25/1972/ nr 12, s. 273.

²⁸¹ Tamże.

Ważnym wydarzeniem dla Kościoła w Polsce był celebrowany w roku 1987 II Krajowy Kongres Eucharystyczny. Jego obchody zaszczylił swoją obecnością Ojciec św. Jan Paweł II. Rok wcześniej, Prymas Polski kard. Józef Glemp wydał polecenie duszpasterskie w sprawie dziewięciomiesięcznej adoracji Najświętszego Sakramentu, które miało przygotować parafie do Kongresu²⁸². Prymas postuluje w nim, aby każda parafia włączyła się w przedsięwzięcia kongresowe.

Jest zatem jego „pasterską wolą”, aby na terenie diecezji w dniach od 1.09.1986 r. do 30.05.1987 r. w każdym miesiącu tego okresu, we wszystkich parafiach, odbyła się całodzienna lub nie mniej niż kilka godzin trwająca adoracja Najświętszego Sakramentu, jako jedna z form przygotowania wiernych na właściwe przeżycie zbliżającego się Kongresu Eucharystycznego. Czas przeznaczony na adorację duszpasterze podzielią na poszczególne godziny, w których adorować będą grupy stanowe, katechetyczne, mieszkańców określonych bloków, ulic itp²⁸³.

Dla zabezpieczenia owocności adoracji parafialnej konieczna jest obecność w czasie jej trwania kapłanów, którzy powinni przynajmniej chwilowo włączać się ze swoją posługą. Trzeba także dać wiernym okazję do skorzystania z Sakramentu Pojednania, co pociąga za sobą, zwłaszcza w parafiach o jednym kapłanie, potrzebę sąsiedzkiej pomocy, o co należy zadbać²⁸⁴.

Troska o zorganizowanie w terenie prac przygotowawczych do Kongresu zostaje powierzona w szczególny sposób księżom dziekanom. Winni oni ustalić terminarz adoracji parafialnych od września do grudnia włącznie i przesłać go do kurii. Przy układaniu takiego terminarza należy kierować się następującymi zasadami:

- a) każda parafia dekanatu powinna mieć termin adoracyjny w tym samym miesiącu, co umożliwi między innymi wzajemną pomoc duszpasterską,
- b) dniem adoracji dla parafii miejskich nie powinna być niedziela ani święto nakazane, co jest wyjątkowo dopuszczalne w parafiach wiejskich,
- c) wyznaczony przez „Kalendarz liturgiczny diecezji” termin tzw. całodzienniej adroacji może być przyjęty również jako dzień adoracji, o którym mówi niniejsze polecenie²⁸⁵.

²⁸² J. Glemp, *Polecenie duszpasterskie prymasa Polski w sprawie dziewięciomiesięcznej adoracji Najświętszego Sakramentu, przygotowującej parafie na II Krajowy Kongres Eucharystyczny*, 4.08.1986, *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne* 41/1986/ nr 4-6, s. 100-103.

²⁸³ Tamże, pkt 9.

²⁸⁴ Tamże, pkt 11.

²⁸⁵ Tamże, pkt 16.

Omawiany dokument nie został wydany przez prymasa na podstawie nadzwyczajnych uprawnień i jako taki nie posiadał mocy prawnej dla całego Kościoła w Polsce. Jednakże polecenie było przyjęte i wykonywane w poszczególnych diecezjach całego kraju na mocy autorytetu, jakim cieszy się Prymas Polski.

3.5.2.2. Procesje eucharystyczne

Jedną z form kultu Najświętszego Sakramentu są procesje eucharystyczne. Podczas ich trwania celebrans niesie Najświętszy Sakrament umieszczony w monstrancji, poza budynkiem kościoła, drogami i ulicami, wśród uroczystych obrzędów, natomiast wierni składają publiczne świadectwo swojej wiary i pobożności wobec Jezusa Eucharystycznego²⁸⁶.

KPK 1917 w kan. 1291 polecał odbywać jedną procesję eucharystyczną w święto Bożego Ciała w wielkich miastach. Miała się ona rozpocząć w najgodniejszym kościele takiego miasta. W oktawie święta procesje mogły być urządzone przez inne parafie, a nawet kościoły nieparafialne. W Polsce w samym dniu Bożego Ciała procesja zawsze wychodziła na drogi publiczne, zaś w oktawie odbywała się wokół kościoła lub w jego wnętrzu²⁸⁷.

Pierwszym z interesujących nas polskich dokumentów, omawiających między innymi problematykę procesji, są Dyrektywy Episkopatu Polski wydane w związku z Instrukcją Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii z 1962 r.²⁸⁸ Dokument postanawia, że przy urządzaniu procesji należy podkreślić właściwy charakter form kultu oraz myśl, jaka kierowała Kościołem w ich ustaniowieniu. Trzeba więc wyjaśnić wiernym pochodzenie i cel procesji a także zachęcać do liczniejszego w nich udziału. Powinny być one urządzone jak najokazalej. Ze szczególną okazałością trzeba odprawiać procesje z Najświętszym Sakramentem w uroczystości Bożego Ciała. Podczas oktawy tej uroczystości każdego dnia winno się organizować procesję eucharystyczną wokół kościoła, tak prze Mszą św., jak i po nieszpórach, we wszystkich parafiach, w których dotąd odbywały się takie obchody²⁸⁹.

Wielką wartość procesji eucharystycznych podkreśla także omawiane już wcześniej *Zarządzenie Konferencji Episkopatu w sprawie Kultu Tajemnicy*

²⁸⁶ *Rituale Romanum, De sacra Communione*, nr 101, pkt.43.

²⁸⁷ M. P a s t u s z k o, *Przechowywanie i Kult ...*, s. 119.

²⁸⁸ *Dyrektywy Episkopatu Polski w związku z Instrukcją Kongregacji Obrzędów z dnia 3.09.1958 r. o muzyce sakralnej i liturgii, 15.09.1962. Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 44 /1962/ nr 12, s. 353–372.*

²⁸⁹ Tamże, pkt 15.

Eucharystycznej z 1967 r.²⁹⁰. Powołując się na punkt 59 Instrukcji *Eucharisticum Mysterium*. Dokument przypomina zanczenie tychże procesji, podczas których lud chrześcijański składa publiczne wyznania wiary i daje wyraz swojej pobożności, co szczególnie ma miejsce w uroczystości Bożego Ciała.

W naszym kraju oprócz procesji eucharystycznych odbywanych w uroczystości Bożego Ciała istnieje także zwyczaj urządzania ich podczas odpustów i świąt parafialnych. Należy je odprawiać po sumie, w czasie której konsekruje się Hostię, przeznaczoną do wystawienia, zgodnie z punktem 60 Instrukcji *Eucharisticum Mysterium*²⁹¹.

Po raz trzeci nabożeństwa eucharystyczne stały się przedmiotem regulacji prawnych Konferencji Episkopatu Polski w roku 1972, kiedy to wydano omawiane już także wcześniej po części Wskazania duszpasterskie o nabożeństwach²⁹². Dokument podkreśla, że nie wolno zaniechać procesji eucharystycznych, ich trasa ma być przyozdobiona przez wiernych, szczególnie okna mieszkań, a bractwa Najświętszego Sakramentu, które koniecznie należy ożywić, niech uczestniczą w nich ze świecami²⁹³.

W tekście dekretu wydrukowanym przez Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej nie znalazły się słowa: „szczególnie okna mieszkań”, ponieważ zostały wykreślone przez cenzurę państwową. Wiązało się to z walką, jaką w czasach PRL rząd i PZPR toczyły z wszelkimi zewnętrznymi przejawami wiary obywateli naszego kraju.

Reasumując omówione wyżej trzy dokumenty regulujące kwestię procesji, trzeba stwierdzić, że rozporządzenia w nich zawarte, bazujące głównie na Instrukcji Kongregacji Obrzędów *O Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej*, obowiązują w Kościele w Polsce do dzisiaj.

Aby obraz przepisów prawnych dotyczących tych procesji był kompletny, należy jeszcze dodać, iż aktualnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego w kan. 944 § 1–2 uzależnia ich urządzenie od biskupa diecezjalnego, który określa czas, miejsce i porządek procesji, aby mogła się ona odbyć z godnością i bez ujemy dla czci należnej Najświętszej Eucharystii²⁹⁴.

²⁹⁰ Zarządzenie Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Kultu Tajemnicy Eucharystycznej, 11.09.1967, Orędownik Diecezji Chemińskiej 18 (1967) nr 11–12, s. 272.

²⁹¹ Tamże, pkt 11.

²⁹² Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach, 30.10.1972, Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 25 /1972/ nr 12, s. 271–277.

²⁹³ Tamże, s. 273.

²⁹⁴ J. D y d u c h, *Adoracja Eucharystii w świetle ...*, s. 12–13.

3.5.2.3. Nabożeństwa z Najświętszym Sakramentem

Nabożeństwa z Najświętszym Sakramentem łączyły się do niedawna z tzw. publicznym wystawieniem Eucharystii. Według KPK 1917 polegało ono na ustawieniu monstrancji z dużą Hostią na ołtarzu lub specjalnym tronie celem udzielenia błogosławieństwa, które odbywało się na zakończenie nabożeństwa (kan. 1274 § 1). Było ono dozwolone jedynie w święto Bożego Ciała i jego oktawę w Kościołach i kaplicach publicznych, o ile przechowywano w nich Najświętszy Sakrament, natomiast w innych dniach i innych kaplicach można było wystawić Jezusa Eucharystycznego tylko za zezwoleniem ordynariusza, gdy zachodziła poważna tego przyczyna.

W Polsce nabożeństwa z wystawieniem publicznym Najświętszego Sakramentu w czasie nabożeństw majowych i czerwcowych urządzano bez pozwolenia ordynariusza na mocy zwyczaju stuletniego lub niepamiętnego²⁹⁵. Nie było także potrzebne pozwolenie ordynariusza na wystawienie podczas nabożeństwa różańcowego w październiku, ponieważ papież Leon XIII (1878–1903) wprowadzając to nabożeństwo zezwolił na wystawienie całemu Kościołowi²⁹⁶.

KPK 1917 w kan. 1275 przedstawia instytucję czterdziestogodzinnego nabożeństwa, stwierdzając, że w kościołach parafialnych oraz w tych, w których na stałe przechowuje się Najświętszy Sakrament należy celebrować z największą okazałością w dniach ustalonych za zgodą miejscowego ordynariusza czterdziestogodzinne nabożeństwo błagalne. Od czasów Soboru Watykańskiego II, zgodnie z punktem 65 Instrukcji „Eucharisticum Mysterium”, urządza się podobne nabożeństwo, trwające nieco krócej i nie nazywane już czterdziestogodzinnym. KPK 1983 poleca, by odbywało się ono co roku (kan. 942).

Problem nabożeństw, odprawianych wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu porusza Komunikat Episkopatu Polski w sprawie nabożeństw dodatkowych, wydany 13.02.1969 r.²⁹⁷. Dokument stwierdza, że nabożeństwa dodatkowe, szczególnie do Najświętszej Maryi Panny zawsze odprawiano w Polsce przed wystawionym Najświętszym Sakramentem, wyrażając przez to ścisły związek czynnika maryjnego z eucharystycznym. Od pewnego czasu w niektórych kościołach wprowadza się zwyczaj odprawiania nabożeństw dodatkowych bez wystawienia Jezusa Eucharystycznego, które urządza się dopiero po nabożeństwie. Kapłani wprowadzający taką praktykę

²⁹⁵ M. Pastuszek, *Przechowywanie i Kult...*, s. 111.

²⁹⁶ S.R.C., 20.07. 1885, *Decreta Authentica*, nr 3666.

²⁹⁷ *Komunikat biskupów polskich w sprawie nabożeństw dodatkowych*, 13.02.1969, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie* 51 /1969/ nr 5, s. 100–101.

uzasadniają ją niesłuszną interpretacją odpowiedzi Rady dla realizacji Konstytucji o Świętej Liturgii w tej sprawie²⁹⁸. Tymczasem z powyższej odpowiedzi wynika, że:

- a) ma ona znaczenie tylko orientacyjne, a więc nie jest bezwzględnie obowiązująca,
- b) w Instrukcji *Eucharisticum Mysterium* (nr 62) nie ma wyraźnego zakazu odprawiania nabożeństw dodatkowych wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu,
- c) odpowiedź jest oparta tylko na opinii komentatorów.

Zmiany w tradycyjnym sposobie odprawiania nabożeństw dodatkowych, szczególnie majowych i różańcowych, zdaniem Konferencji Episkopatu Polski miałyby ujemny wpływ na nabożeństwo do Matki Bożej i na kult Eucharystii. Daltego podczas audiencji udzielonej przez Ojca św. biskupom polskim w dniu 7.12.1968 r. Prymas kard. S. Wyszyński w swoim przemówieniu prosił papieża Pawła VI, aby pozwolił na utrzymanie w Polsce zwyczaju odprawiania nabożeństw dodatkowych z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Ojciec św. zaaprobował tę prośbę.

Biorąc więc pod uwagę wszystkie wymienione wyżej okoliczności omawiany Komunikat przypomina, że tradycyjne nabożeństwa do Najświętszej Maryi Panny, szczególnie nabożeństwo majowe i różańcowe, należy nadal odprawiać wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu. Dokument zobowiązuje do tego wszystkich kapłanów, tak diecezjalnych, jak i zakonnych.

*Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach*²⁹⁹ z 1972 r. także zajmują się kwestią odprawiania nabożeństw przy wystawionym Najświętszym Sakramencie. Stwierdzają, że wraz z przeprowadzaną w kraju odnową liturgii obserwujemy z jednej strony krytykę i zanikanie wielu nabożeństw, a z drugiej naśladowanie eksperymentów niektórych krajów zachodnich, które nie zdały tam egzaminu społecznego³⁰⁰.

Dokument poleca ożywienie nabożeństwa do Serca Jezusowego i nadanie mu charakteru ekspiacyjnego. Pod żadnym pozorem nie wolno go likwidować. Powinno być ono przeprowadzone po Mszy wotywniej o Najświętszym Sercu Pana Jezusa, przed wystawionym w monstrancji Najświętszym Sakramentem.

²⁹⁸ *Notitiae*, nr 39, April 1968, s. 133–135.

²⁹⁹ *Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach*, 30.10.1972, *Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej* 25 /19729/ nr 12, s. 271–277.

³⁰⁰ Tamże, s. 272.

Trzeba też dalej kontynuować tzw. czterdziestogodzinne nabożeństwa, nakazane kan. 1275 KPK 1917. Z kultem Eucharystii związane są także polskie Gorzkie Żale, które mogą odbywać się w piątki lub niedziele Wielkiego Postu.

Pierwsze miejsce wśród nabożeństw ku czci Najświętszej Dziewicy zajmują nabożeństwa majowe i październikowe. Ponieważ tak głęboko utkwily one w sercach Ludu Bożego, likwidowanie ich jest absolutnie niedozwolone. Należy je odprawiać wobec wystawionej w monstrancji Eucharystii, zgodnie z zarządzeniem biskupów polskich z 12.02.1969 r., raczej przed Mszą św. wieczorną, gdyż po jej zakończeniu ludzie wychodzą z kościoła³⁰¹.

W soborowej definicji Konferencji Biskupów czytamy, że ma ona na celu pomnażanie dobra udzielanego ludziom przez Kościół, głównie poprzez przystosowanie form i sposobów apostołatu do bieżących okoliczności³⁰². Pierwotnym zadaniem Konferencji była działalność koordynacyjna, zmierzająca do ustalenia pewnych wytycznych, które powinny się stać pomocą dla poszczególnych biskupów diecezjalnych w prowadzeniu akcji duszpasterskiej³⁰³. Takie właśnie zadanie miały spełnić oba omówione powyżej dokumenty Konferencji Episkopatu Polski, w obliczu nowej sytuacji w jakiej po Vaticanum II znalazły się nabożeństwa celebrowane przed Najświętszym Sakramentem.

Zakończenie

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego cieszą się dużym zainteresowaniem ze strony polskich prawodawców, zarówno Konferencji Episkopatu naszego kraju, jak i prymasów. Dowodzi tego ogromna liczba różnego rodzaju aktów prawnych, które zostały przez nich wydane w okresie ostatnich pięćdziesięciu lat. Najwięcej dokumentów dotyczy Eucharystii, która jak wiadomo stanowi źródło i szczyt życia chrześcijańskiego.

Niniejszy artykuł usystematyzował te dokumenty, próbując także je interpretować i ocenić ich aktualność. Nietrudno zauważyć, że do Soboru Watykańskiego II większość regulacji prawnych dotyczących sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego powstawała z inicjatywy Prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego, który posiadał uprawnienia do ich wydawania na terenie całego naszego kraju. Dokumenty Konferencji Episkopatu Polski czerpały moc prawną jedynie z ogromnego autorytetu moralnego, jakim

³⁰¹ Tamże, s. 273–274.

³⁰² *Christus Dominus*, nr 38.

³⁰³ E. S z t a f r o w s k i, *Konferencje Biskupie (studium historyczno-kanoniczne)*, Warszawa 1984, s. 307.

cieszyła się ta instytucja, musiały więc zawsze być promulgowane w diecezjach przez biskupów stojących na ich czele. Sytuacja zmieniła się od Soboru, który umożliwił Konferencjom Biskupów tworzenie prawa partykularnego na sobie podległym terytorium. Od tego czasu w naszym kraju autorem większości dokumentów stała się Konferencja Episkopatu Polski.

**The legislation of the Conference Episcopate of Poland and the primates
in the scope of the sacraments Christian's initiation**

Three sacraments of the Christians initiation – baptism, confirmation and Eucharist are very difficult for the life of the Church. This article shows the legislation of the Conference Episcopate of Poland and polisch primates in the scope of those sacraments. The Conference Episcopate is legislator in the paricular Church from Council Vatican II, the primates of our country from the year 1945 on the base extraordinary licenses from the Holy See.